

Зоя ГАЛУШКА

МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Зоя ГАЛУШКА

МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Навчально-методичний посібник

Чернівці

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

2023

УДК 330.101.8

Г 168

*Рекомендовано до друку вченою радою
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(протокол № 1 від 30 серпня 2023 р.)*

Рецензенти:

Якобчук Валентина Павлівна, к.е.н., професорка, завідувачка кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління Поліського національного університету.

Ткаченко Олена Вадимівна, к.е.н., професорка, професорка кафедри економічної теорії ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Галушка З.І.

Г 168 **Методологія та методика наукового дослідження** : навч.-метод. посіб. / Зоя Галушка. Чернівець. нац. ун-т. ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2023. 220 с.

ISBN 978-966-423-809-7

У посібнику розкрито теоретичні засади розвитку сучасної економічної науки та запропоновано методичні рекомендації до виконання та захисту дисертації доктора філософії зі спеціальності 051 Економіка.

Охарактеризовано актуальні тренди розвитку економіки. Показано специфіку застосування сучасних методів економічного дослідження. Визначено особливості кваліфікаційної праці здобувача ступеня доктора філософії, принципи вибору теми та обґрунтування мети наукового дослідження, правила складання плану та технологію роботи над дисертацією. Пояснюються методологічні підходи до написання анотації, списку опублікованих праць за темою дисертації, вступу, розділів та висновків дисертації, даються методичні рекомендації до викладення змісту та оформлення дисертації, правила використання та оформлення літературних джерел тощо.

Для здобувачів вченого ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 Економіка галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

УДК 330.101.8

ISBN 978-966-423-809-7

© Галушка З.І., 2023

© Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, 2023

Зміст

ПЕРЕДМОВА	5
------------------------	----------

Розділ 1. ГЛОБАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ТРЕНДИ ТА ЇХ АКТУАЛІЗАЦІЯ В ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ	8
--	----------

1.1. Зміна моделей бачення та сприйняття сучасного світу на зламі ХХ-ХХІ ст.	8
1.2. Парадигми економічної науки	16
1.3. Деякі глобальні тренди розвитку економіки та їх концептуалізація в економічній науці	25
• Інституціоналізація	29
• Соціалізація	34
• Інтелектуалізація.....	41
• Цифровізація	50
• Поведінкова економіка	54
• Регіоналізація	80
1.4. Системний аналіз як методологічна основа економічних досліджень	89
1.5. Методологічні підходи в дослідженні сучасних економічних процесів і явищ.....	112

Розділ 2. ГОЛОВНІ ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ ТА СТРУКТУРИ ДИСЕРТАЦІЇ	119
---	------------

2.1. Дисертація здобувача ступеня доктора філософії – кваліфікаційна наукова робота.....	119
2.2. Вибір теми й обґрунтування мети наукового дослідження.....	120
2.3. Наукова новизна, теоретичне та практичне значення результатів дисертації	123
2.4. Вимоги до складання плану дисертації	124
2.5. Принцип добросовісності у виконанні наукового дослідження.....	125

Розділ 3. ТЕХНОЛОГІЯ РОБОТИ НАД ДИСЕРТАЦІЄЮ	127
3.1. Методологічні підходи до написання анотації, списку опублікованих праць за темою дисертації, вступу, розділів і висновків дисертації	127
3.2. Методичні рекомендації до викладення змісту й оформлення дисертації.....	131
3.3. Подання ілюстрацій, таблиць і формул	136
3.4. Використання й оформлення літературних джерел.....	137
3.5. Призначення додатків до дисертації та порядок їх оформлення	140
3.6. Висвітлення результатів дисертації у наукових публікаціях	141
Розділ 4. ПУБЛІКУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ.....	143
4.1. Науковий стиль викладення матеріалу.....	143
4.2. Написання статей для вітчизняних і міжнародних видань.....	146
Розділ 5. ЕКСПЕРТИЗА ТА ПОРЯДОК ЗАХИСТУ ДИСЕРТАЦІЇ	157
5.1. Попередній розгляд дисертації на кафедрі.....	157
5.2. Подання дисертації до спеціалізованої вченої ради	158
5.3. Презентація результатів дослідження та процедура захисту дисертації.....	161
5.4. Оформлення документів атестаційної справи	163
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	165
ДОДАТКИ.....	175

ПЕРЕДМОВА

Наказом МОНУ № 424 від 10 травня 2022 р. затверджено стандарт вищої освіти зі спеціальності 051 Економіка галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки для третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти. Відповідно до цього стандарту у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича започатковано освітньо-наукову програму «Економіка». Програма розроблена у напрямі реалізації місії та стратегії розвитку університету, що спрямовані на «інновативність, збалансованість, успіх», передбачає формування у здобувачів вищої освіти «теоретичних знань, умінь, практичних навичок та інших компетенцій, необхідних для продукування нових ідей, розв'язання комплексних завдань у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення» [71].

Унікальність освітньої програми «Економіка» полягає в реалізації таких підходів до навчання та його результатів:

1) Залучення досліджень аспірантів до наукової тематики кафедри та наукових керівників, зосередження на вивченні локальних економічних проблем, що виникають під впливом глобальних економічних тенденцій (діджиталізація, інституціоналізація, соціалізація, інтелектуалізація, регіоналізація, технологічна інноваційність, комплексність, екологізація економіки).

2) Орієнтація на інтеграцію теоретичних знань з прикладними інноваційними розробками, придатними для практичного використання в економічній політиці та бізнес-практиці. Це сприяє розвитку можливостей неформальної освіти, наукового стажування в закордонних установах і академічної мобільності.

3) Забезпечення розвитку та застосування інструментарію економіко-математичного моделювання та інформаційних технологій для дослідження соціально-економічних систем і процесів;

4) забезпечити інтелектуальний і творчий розвиток особистості здобувачів шляхом концентрації освітнього процесу на поглибленні соціальних навичок, формуванні індивідуальних освітніх траєкторій та підтримці тісних наукових і ділових зв'язків з представниками закладів вищої освіти, компаній, державних установ і міжнародних організацій для їх інтеграції в майбутні професійні групи [Додаток А].

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Присудження ступеня доктора філософії відбувається у формі публічного захисту дисертації. Дисертація – це самостійне дослідження, яке пропонує розв'язання наукової проблеми, що межує з економікою або іншою спеціалізацією і передбачає глибоке переосмислення та нове створення існуючих загальних знань та/або професійної практики. Дисертація не повинна містити академічного плагіату, фабрикації або фальсифікації.

Кваліфікаційні дослідження повинні ґрунтуватися на вивченні та розумінні теоретичних основ обраної теми. Актуальність теми визначається ступенем її відповідності сучасним тенденціям економічного розвитку та нагальністю вирішення конкретних економічних проблем. Тому важливо розуміти розмаїття сучасних систем економічних відносин та застосовувати сучасні методи та інструменти економічних досліджень.

Метою навчального посібника є розробка методологічних підходів та методичних рекомендацій щодо написання та захисту дисертації доктора філософії зі спеціальності 051 «Економіка».

Перший розділ теоретичний. Він розкриває зміст економічної парадигми та сучасних глобальних трендів розвитку економіки, їх актуалізації в економічній науці. В ньому показано зміну моделей бачення сучасного світу на зламі XX-XXI ст., охарактеризовано парадигми економічної науки. *Другий розділ має методичний характер,* розкриває головні вимоги до змісту та структури дисертації. У ньому визначено особливості кваліфікаційної праці здобувача ступеня доктора філософії, пояснюються принципи вибору теми та обґрунтування мети наукового дослідження, необхідність наукової новизни та практичного значення результатів дисертації, пояснюються вимоги до складання плану дисертації та необхідність дотримання принципів доброчесності у виконанні наукового дослідження. *Третій розділ розкриває технологію роботи над дисертацією.* У ньому визначено методологічні підходи до написання анотації, списку опублікованих праць за темою дисертації, вступу, розділів та висновків дисертації, даються методичні рекомендації до викладення змісту та оформлення дисертації, правила подання ілюстрацій, таблиць і формул, пояснюється призначення додатків до дисертації та порядок їх оформлення, правила використання та оформлення літературних джерел та необхідність висвітлення результатів дисертації у наукових публікаціях. *Четвертий розділ* визначає порядок експертизи та захисту дисертації – попередній розгляд дисертації на кафедрі, правила подання дисертації до спеціалізованої вченої ради, вимоги до презентації результатів дослідження та процедури захисту дисертації, правила оформлення документів атестаційної справи.

Розділ 1

ГЛОБАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ТРЕНДИ ТА ЇХ АКТУАЛІЗАЦІЯ В ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

1.1. Зміна моделей бачення та сприйняття сучасного світу на зламі XX-XXI ст.

Сучасні наукові дослідження економічних процесів і явищ ґрунтуються на усвідомленні глобальних трендів економічного розвитку. Вони повинні враховувати неоднакову динаміку цивілізаційного розвитку різних країн, приділяти значну увагу соціальним процесам, традиційній культурі, цінностям, щоб зрозуміти реальність сучасного світу, перспективи та сценарії майбутнього розвитку. Проблема, зокрема, полягає в тому, що світ стає дуже динамічним, мало передбачуваним та невизначеним. Причинами невизначеності, нестабільності, неоднозначності сучасного світу та його економічної складової виступають: недетермінованість економічних процесів; небажані, невідворотні події; асиметричність інформації та міра її доступності; наявність інтернальних ефектів; вплив суб'єктивних чинників та ін. Їхній вплив на економічні процеси та соціальний розвиток дуже значний. Це зумовлює актуальність дослідження усіх економічних процесів і явищ через призму зміни моделей бачення світу на основі застосування міждисциплінарних підходів та використання новітніх технологій обґрунтування раніше невідомих чинників економічного та соціального розвитку. У сучасній економічній науці наведені проблеми ще недостатньо актуалізуються, вони частіше стосуються пошуку засобів розв'язання у прикладних дослідженнях, зокрема у науках з менеджменту.

На зламі XX-XXI ст. стійкий, передбачуваний, простий і визначений SPOD-світ почав втрачати свої властивості. Йому на зміну прийшов VUCA-світ (**V** – Volatility – непередбачуваність; **U** – Uncertainty – невизначеність; **C** – Complexity – заплутаність,

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

складність; **A** – Ambiguity – двозначність основних умов та ситуацій), в умовах якого необхідно жити, займатися бізнесом, визначати стратегічні пріоритети, приймати ситуаційні рішення. А менш, ніж за два десятиліття його характеристики перетворилися на ще складніші складові BANI-світу (Рис.1.1).

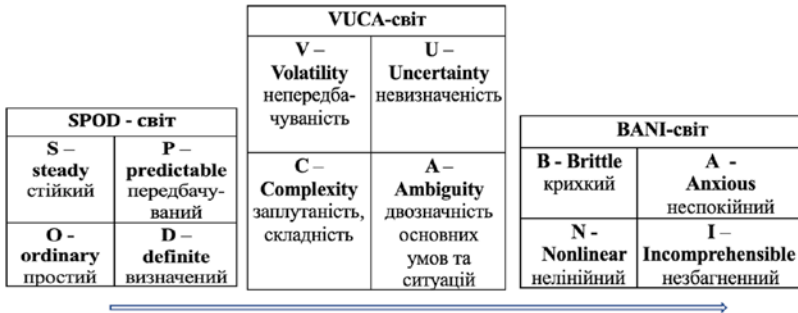

Рис.1.1. Зміна моделей бачення сучасного світу на зламі XX-XXI ст.
Джерело: розроблено автором

Але це характеристики мінливого середовища, характерні для суспільно-політичних, соціально-економічних та всіх інших процесів. Проблема полягає в тому, що потрібно не лише приймати зміни і пристосовуватися до мінливих обставин, а й знаходити можливості використовувати ці зміни для власного розвитку, приймати раціональні рішення, ставити нові цілі і застосовувати нові алгоритми. Це стосується всіх сфер суспільного життя.

У науково-популярному розумінні невизначеність визнається складовою світу VUCA. Невизначеність означає можливість раптових подій та неможливість зрозуміти і передбачити майбутні події на основі узагальнень минулих тенденцій розвитку. Всі ці характеристики притаманні сучасним економічним процесам та явищам.

Як економічна категорія, невизначеність – це характеристика економічних ситуацій, коли неможливо мати абсолютну картину внутрішнього і зовнішнього стану соціально-економічної системи через вплив неоднозначності, неповноти, неточності, суперечливості інформації та суб'єктивних чинників на параметри

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

соціально-економічної системи; недетермінованість економічних процесів, економічну нестабільність розвитку та економічні ризики. Невизначеність економічних процесів – дуже широке поняття й аналізується за такими критеріями:

- прояви недостатності інформації (суперечливість, асиметрія, непередбачуваність, неоднозначність, мінливість, недостовірність);
- напрямок сприйняття в системі «людина-інформація» (об'єктивна невизначеність, суб'єктивна невизначеність);
- причини утворення (невизначеність: стану природи, навмисної реакції, мети, дії, стану, імовірнісна, лінгвістична);
- напрямок обробки або сприйняття інформації (проспективна, ретроспективна, технічна).

Ми схильні пояснювати невизначеність з погляду її впливу на бізнес-середовище. У такому випадку її межі визначаються цими умовами. Бізнес-рішення в умовах невизначеності бізнес-середовища приймаються суб'єктивно і характеризуються певною неузгодженістю, неоднозначністю та переважанням якісних оцінок над кількісними. Ці рішення ґрунтуються на неповній (дезінформованій) інформації про зовнішнє середовище, яка часто надходить у вигляді слабких сигналів. Це створює невизначеність щодо цілей, пріоритетів та дій партнерів і конкурентів. У багатьох випадках невизначеність у прийнятті управлінських рішень пов'язана з неточним вимірюванням показників, імовірнісним характером інформації та помилками в розрахунках, що виникають при агрегуванні та нормалізації показників.

Проблема невизначеності розвитку соціально-економічних систем на всіх рівнях полягає в тому, що соціально-економічні системи, як правило, не характеризуються такими властивостями, як повторюваність або закономірність, що призводить до невіпадковості (непередбачуваності історичних процесів). У результаті, як зазначав Р. Лукас, економісти та

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

менеджери змушені шукати більш абстрактні аналогові моделі. Для розуміння невизначеності необхідно усвідомити, що швидкі зміни стали нормою в бізнесі. Це вимагає усвідомлення організаційних очікувань, надій, прагнень і страхів, а також здатності постійно шукати нові ідеї та можливості; реакція на складові світу VUCA має бути відповідною (Рис.1.2).

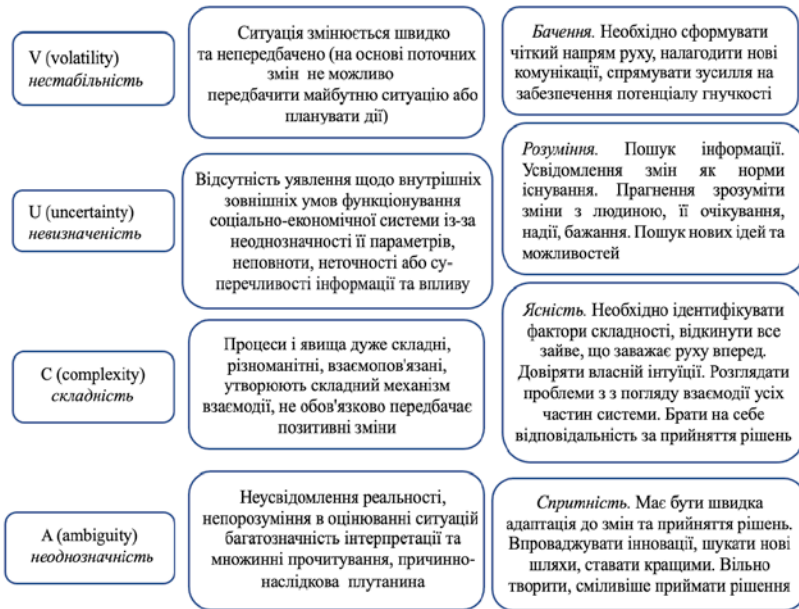

Рис. 1.2. Компоненти VUCA-світу та види реакції на них у бізнес-середовищі

Джерело: власна розробка автора

У реальності світу VUCA невизначеність поєднується з рисою непередбачуваності – Volatility – майбутнього розвитку подій, що унеможлиблює прогнозування майбутніх умов або планування дій на основі поточних змін. Uncertainty – непередбачуваність – вимагає більш сучасного бачення. Необхідно визначити головні пріоритети, фокусні точки, на яких лідери організації мають об'єднуватися і зосереджувати свої превентивні зусилля. Усі

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

учасники бізнесу повинні мати чітке розуміння напрямку розвитку. Ще одна риса *Complexity* – заплутаність і складність. Цьому треба протиставляти ясність, яка передбачає простий, але систематичний опис ситуації без зайвих обмежень. *Ambiguity* – неоднозначність, що вимагає рішучості в прийнятті рішень, інновацій в управлінських підходах і делегування повноважень менеджерам нижчого рівня.

Рішення щодо VUCA повинні зосереджуватися на правильності управлінських підходів. В управлінських системах важливо знайти способи управління змінами через спільне розуміння організаційних цінностей та пріоритетів, мотивацію та вмиле управління стресом, емоційний менеджмент, навчання нових компетенцій та навичок працівників, а також підтримку навчання та коучингу. Менеджери повинні демонструвати нестандартне мислення, гнучкість, швидкі аналітичні навички, високий інтелект, креативність, хорошу між особистісну чутливість (легко знаходити спільну мову з іншими), здатність приймати нове, альтернативне мислення та вміння не панікувати перед труднощами чи особистим невдачами. Вони повинні.

Сучасний світ настільки динамічний, що на зміну світу VUCA вже приходить світ BANI, а це означає нові загрози і ще більш складні можливості для адаптації. На думку Ж. Кассіо, світ BANI має такі характеристики:

B- Brittle – крихкий. Під крихкістю мається на увазі руйнування звичних систем, способів діяльності та організаційних механізмів, а також негативний вплив регіональних криз, конфліктів і воєн на світ в цілому. Вона характеризується економічними, політичними та соціальними небезпеками. У бізнесі та соціальних відносинах – це ненадійність угод і стосунків.

A- Anxious – неспокійний. Неспокій, тривога і страх призводять до втрачених можливостей. Тривога виникає через ризик втратити можливості. Страх призводить до втрати відчуття поточних тенденцій та усвідомлення ризику залишитися позаду.

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

N – Nonlinear – нелінійний. Характеризується втратою чіткого причинно-наслідкового зв'язку між дією та її наслідками. Вказує на те, що певні події мають системний вплив на всі процеси і для досягнення мети необхідна низка системних заходів для протидії цим подіям.

I – Incomprehensible – незрозумілий. Незрозумілість означає не мати уявлення про те, що відбувається. Неповні та неадекватні знання означають, що управлінські рішення приймаються в умовах невизначеності, а будь-які заходи здійснюються «навпомацки».

Світ стає швидшим і складнішим. Глобальним тенденціям світу VANI потрібно протиставити інтуїцію, адаптивність, стійкість, гнучкість, емпатію та емоційний інтелект. Нестабільність перетворюється на крихкість, невизначеність – на незахищеність, складність – на нелінійність, а неоднозначність – на незрозумілість. Ці нові характеристики дозволяють більш багатогранно оцінювати поточну ситуацію і більш багатогранно реагувати на неї (рис. 1.3).

Наведені на рис. 1.2 і 1.3 типи реагування на характеристики зовнішнього середовища мають бути втілені в конкретні дії, що забезпечують подальший розвиток організації, і впроваджені як новий управлінський підхід. Необхідно застосовувати стратегічне бачення майбутніх процесів та явищ. Стратегічний менеджмент вже виробив певні принципи прийняття управлінських рішень в умовах невизначеності. Залежно від ступеня невизначеності її вплив на організацію буде проявлятися по-різному. Відповідно, рішення також різняться. Вони передбачають прогнозування, пошук альтернатив і розробку широкого спектра можливих варіантів майбутнього.

Чим складніше і непередбачуваніше зовнішнє середовище, тим складніші механізми прийняття рішень і тим вищим є рівень ризику. Вже розроблені такі підходи, як управління шляхом вибору стратегічних позицій, управління шляхом ранжування стратегічних завдань, управління за слабкими сигналами та розробка систем прийняття рішень у непередбачуваних

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

ситуаціях. Ризики пояснюються тим, що поточні стратегії більше не приймаються, минулий досвід більше не використовується, виникає плутанина, оскільки право вирішувати конкретні проблеми передається менеджерам нижчого рівня, а час на прийняття рішень украй обмежений.

Рис. 1.3. Компоненти BANI-світу та види реакції на них у бізнес-середовищі

Джерело: власна розробка автора [18]

У таких ситуаціях створюється мережа оперативних груп для здійснення стратегічних заходів і формується нова система комунікації між менеджерами. Поряд зі стратегічною координацією з центру певні завдання децентралізуються, а

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

також уживаються заходи для продовження нормальної діяльності та підтримки здорового морального клімату.

Серед таких заходів: створення комунікаційної мережі для надзвичайних ситуацій, об'єктивний аналіз ситуації та командна робота, вибір пріоритетів, важливих для соціального та екологічного захисту, використання гнучких моделей управління, застосування методів прогнозування науково-технічного розвитку.

Враховуючи, що будь-яка організація є відкритою системою, необхідно забезпечити постійну комунікацію зі стейкхолдерами та розробити модель управління зацікавленими сторонами. Для цього потрібно створити механізми комунікації з працівниками, партнерами, постачальниками, споживачами, органами влади та широкою громадськістю. Їх функціонування має ґрунтуватися на довірі, спільних нормах і цінностях, ділових зв'язках, узгодженості дій, спільних очікуваннях і соціальній відповідальності за прийняття та реалізацію управлінських рішень. Цінність накопичення соціального капіталу полягає у розширенні меж взаємодії та можливостей для взаємної підтримки і спільного вирішення проблем. В умовах невизначеності мають працювати інноваційні стратегії, зорієнтовані на довгострокову стійкість. Основний зміст: оновлення стратегічної філософії організаційного розвитку; усунення односпрямованості організаційного розвитку та збалансування інтересів власників, працівників, партнерів, споживачів і постачальників ресурсів; оновлення бізнес-моделей, компетенцій та перегляд стратегічних активів.

Характеристики світу в майбутньому стануть ще більш складними. Про це свідчать глобальні загрози та небезпеки, спричинені пандемією COVID-19 та російсько-українською війною. Адаптація до цих ситуацій не є проблемою. Нам потрібні радикально нові рішення, які можуть вивести організації на абсолютно інший рівень функціонування їхніх економічних відносин. Водночас, цифрова трансформація та обережне ставлення до природи і суспільства все ще можуть бути відповідними адаптаційними заходами.

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

Барометр ризиків – це Allianz 2022 – щорічний звіт, який досліджує найважливіші ризики для бізнесу й економіки в усьому світі. Згідно з цим звітом, найбільшими ризиками для європейського бізнесу у 2022 році були кібератаки та кіберзлочинність, втрата та переривання бізнесу, екологічні та кліматичні ризики, пандемія COVID-19 та її наслідки, а також політичні ризики. Серед змін у порівнянні з 2021 роком варто відзначити зростання загрози шкоди навколишньому середовищу та кліматичних ризиків (з 6-го та 8-го місця на 3-тє та 4-тє) та появу нових ризиків, таких як дефіцит кваліфікованих кадрів та робочої сили, які відзначили 13% із 2650 опитаних експертів. з 6-ї та 8-ї на 3-тю та 4-ту) та поява нових ризиків, таких як нестача кваліфікованих кадрів та робочої сили, які відзначили 13% з 2650 опитаних експертів [88].

Непередбачуваність створює як нові виклики, так і нові можливості. У системах менеджменту організаційна стійкість забезпечується на основі принципів стейкхолдерського управління, коли рішення приймаються всіма зацікавленими сторонами. Підхід до залучення бізнесу до розв'язання політичних проблем має змінитися. Соціальний капітал має нарощуватися через соціальні мережі, базуючись на довірі, соціальній відповідальності, згуртованості та розвитку корпоративної культури. Методи управління вимагають як твердих, так і м'яких навичок. Керівництво не зможе відмовитися від стратегії, систем і процедур як складових системи управління. Однак стратегія повинна чіткіше визначати управлінський підхід, який «працює» в умовах стратегічних несподіванок. Управлінський підхід вимагає створення механізмів для вирішення проблем, де корисні такі управлінські навички: сміливість робити помилки, твердий характер, критичне мислення, швидкість, гнучкість, креативність, адаптивність, відповідальність, управління змінами, співпраця та комунікація. Використання цих навичок -майбутня перевага, яка забезпечує успіх в умовах постійних змін.

Так, в економіці та управлінні зміни відбуваються під впливом конкретних «зрушень» у реальному світі та національних економіках. На думку американських соціологів М. Пенна та М. Фейнмана, сучасний світ переживає нову фазу змін і «необхідно враховувати багато нових факторів, сукупний вплив яких має фундаментальний вплив на наше суспільство. При уважному розгляді в хаотичній картині того, що відбувається, проступають чіткі обриси тенденцій і змін, хоча багато факторів діють одночасно, але в різних напрямках» [52, с. 10].

1.2. Парадигми економічної науки

Парадигму науки можна розглядати як певну сукупність визнаних теоретичних досягнень у цій науці. Парадигми формують своєрідну основу для розвитку наукового знання і дозволяють оцінювати ту чи іншу наукову позицію по відношенню до певного соціального та інституційного простору в широкому смисловому контексті». У цьому сенсі парадигми можна розуміти як наукові моделі (конститутивні концепції), які приймаються як зразки для вирішення дослідницьких проблем у певній науці. По суті, парадигма – це набір базових правил (по суті, узагальнений метафізичний підхід), які сформувавши певний консенсус у науці і яких повинні дотримуватися вчені» [3].

Починаючи з 2000-х років розвиток економіко-теоретичного наукового знання не виконує свою функцію пояснення та прогнозування економічних процесів і явищ, висувуючи ідею про існування непідтверджених емпіричних закономірностей, найчастіше теоретичні результати негативні, що пов'язано з невизначеністю умов і можливостей економічного розвитку. Неокласична парадигма характеризується кризою через те, що не має відповідей на актуальні питання, не приділяє достатньої уваги питанням соціальної справедливості та розподілу, не пояснює принципів економічного розвитку. Сьогодні вона не може запропонувати більш-менш обґрунтованих прогнозів майбутнього економічного розвитку після кризи, спричиненої пандемією коронавірусу. Хоча державні витрати (фіскальне та

монетарне пом'якшення) продовжують підтримуватися, щоб купити ліки від усіх проблем, які турбують суспільство, зростають сумніви щодо того, чи є це справді ефективний макроекономічний інструмент.

У розвитку економічної науки парадигми змінювалися відповідно до ступеня розвитку економічної системи; як писав Л. Мізес, «доля сучасної цивілізації нерозривно пов'язана з долею економічної науки» [Цит. за: 6, с. 13]. Коли ми говоримо про парадигму економічної науки в тому чи іншому столітті, ми «маємо на увазі не календарну дату, а знаменну подію, початок важливого етапу, який визначатиме зміст науки до кінця цього століття» [40, с.24].

Таблиця 1.1

Характеристика парадигмальних змін економічного розвитку у XIX–XXI ст.

Часовий період	Парадигмальна зміна	Причина
XIX ст. – початок XX ст.	Класична парадигма, основою якої було вчення про «загальне і приватне багатство», пріоритет сфери ринку і ринкового господарства.	Еволюція ринкової економічної системи
30–80-ті рр. XX ст.	неокейнсіанська макроекономічна концепція; державна інтервенція кейнсіанського типу; марксистська модель ціннісно-ідеологічної парадигми економічної науки;	велика депресія; існування двох систем – ринкової та командно-адміністративної;
90-ті рр. XX ст.	неокласична парадигма функціонування ринкового саморегулювання ринку та його механізмів; парадигма сталого розвитку; орієнтованість на застосування моделей раціоналізації та рівноважного аналізу економічної динаміки; визнання універсальних законів, залежних від ринкового середовища; використання математичного моделювання; соціо-еколого-економічна парадигма;	лібералізація господарського життя, неомонетаристська (антикейнсіанська), «неоконсервативна контрреволюція»;

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

2008-2019 рр.	синтез глобальних і національних регуляторів соціально-економічного розвитку; концепція сервісної економіки; інтелектуально-центрична парадигма; нова парадигма економічного зростання (соціалізація; екологізація; технологізація; цифровізація; кібер економіка; ігрова економіка; віртуальна економіка; інклюзивна економіка);	глобальна фінансово-економічна криза 2008-2009 рр.; лібералізація фінансових ринків, глобальна фінансова криза 2007–2009 рр.; планетарність змін; індустрія 4.0; кіберфізичні системи, інформаційно-комунікаційні технології, промисловий інтернет речей, розумне виробництво, технологічні уклади;
2020-ті рр. по д.ч.	Зміна парадигм в економічній науці ґрунтується на системному та синергетичному принципах, відкидаючи лінійні інтерпретації наукових розробок та визнаючи альтернативний і багатоваріантний характер потенційних парадигмальних змін як процесу прийняття нового, інтегрованого погляду на найважливіші питання соціально-економічного розвитку. Це означає удосконалення ринкових механізмів. Інтеграція наукових підходів до розуміння природи мега-, макро-, мезо- та мікроекономічних процесів і явищ; Системне прогнозування фінансово-економічних криз; Економіка безпеки; поведінкова економіка; парадигми емерджентності та самоорганізації закцентом на невизначеності, нелінійності, багатоваріантності та множинності.	COVID-19; російсько-українська війна Гіг-економіка; онлайн зайнятість економіка знань; інформатизація; мережева економіка; цифрова економіка; економіка даних; економіка спільного споживання, спільної участі чи використання; космічна економіка; штучний інтелект. VUCA- та BANI-світ.

Джерело: [6]

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

В економічній науці парадигма – це визнана науковцями актуальна основна ідея, яка пояснює особливості сучасної економіки, описує її основний зміст, визначає спрямованість наукових досліджень, підхід до пояснення економічних явищ і процесів, а також методи і засоби їх вивчення. Парадигми формуються в результаті дослідження основних тенденцій економічного розвитку і часто стають основою державної економічної політики. Дослідники визначають економічну парадигму як сукупність моделей, критеріїв, певних ціннісних орієнтацій для розв'язання конкретних економічних і дослідницьких проблем, стійку сукупність ознак різних моделей теоретичної і практичної економічної діяльності та їх взаємодію в контексті економічних процесів, незалежно від їх глибини і рівня ефективності.

Економічні парадигми, що змінювали одна одну, мали свої особливості, які визначали коло основних проблем і процесів, їх взаємопов'язаність, суто економічний розвиток, технологічний розвиток, соціальний розвиток, гуманізацію економічних процесів, зростання ролі людського фактору в економічній діяльності, трансформацію суспільних цінностей тощо. Сьогодні більшість економічних досліджень проводяться в рамках цивілізаційної парадигми, яка передбачає міждисциплінарні дослідження та розгляд широкого спектру соціально-економічних процесів. З кінця ХХ століття найбільш популярною концепцією в рамках цивілізаційної парадигми стали три основні принципи: захисту навколишнього середовища, вдосконалення соціальної сфери та забезпечення балансу між технологічним розвитком та економічним розвитком.

На основі Концепції сталого розвитку на Саміті ООН 2015 року прийнято 17 глобальних цілей: подолання бідності, викорінення голоду, розвиток сільського господарства, сприяння здоров'ю та добробуту, якісна освіта, гендерна рівність, чиста вода та належні санітарні умови, доступна та чиста енергія, гідна праця та економічне зростання, гідна праця й економічне зростання зменшення нерівності; сталий розвиток міст і громад; відповідальне споживання та виробництво; пом'якшення

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

наслідків зміни клімату; збереження морського середовища; захист та відновлення екосистем суші; мир, справедливість і сильні інституції; партнерство заради сталого розвитку [86].

Основними характеристиками будь-якої економічної парадигми вважаються функціональність, повсюдність, адаптивність, динамічність, багатоваріантність і керованість. Останнім часом науковці пишуть не про зміну парадигм у цілому чи нові парадигми, а про зміну парадигм у сучасній економіці. Це пояснюється тим, що «поки економіка підпорядкована товарно-грошовим відносинам і стимулом її розвитку є прибуток, вести мову про докорінну зміну парадигми економічних знань передчасно».

Тому узагальненою економічною парадигмою сьогодні вважається парадигма економіки знань. Вперше про економіку знань написав американський вчений Фріц Марлап (1962) як про один із секторів, що відіграють важливу роль у функціонуванні економічної системи (освіта, наукові дослідження і розробки, комунікації, інформаційна інженерія та інформаційна діяльність). Починаючи з 1970-х років, однак, економіка знань визначається як новий тип економічної організації, в якій сектор знань відіграє важливу роль, а виробництво знань є джерелом економічного зростання (Рис.1.4).

Рис.1.4. Зміна уявлень про економіку знань

Джерело: складено автором

Ознаки сучасної парадигми економіки знань наведено на Рис.1.5.

Ця парадигма додає до класичної теорії соціальний та політичний аспект. Це теорія: а) суспільного розвитку, соціальних процесів та інституційних змін; б) взаємозв'язку економіки і політики, економічного підґрунтя політичних рішень, теорія економічної політики; в) сучасна (новітня) теорія економічного розвитку, що розглядає суспільство як динамічну систему з цивілізаційними вимірами суспільного розвитку через глобальні тенденції та закономірності; б) досліджує джерела, мотиви та ресурси та формації; та б) розробляє моделі та концепції розвитку на основі дослідження джерел, мотивів, ресурсів і формацій. Новітні теорії не досконалі, оскільки змінюються майже одразу після свого народження через швидкість зміни парадигм.

Рис. 1.5. Характеристики парадигми економіки знань
Джерело: власна розробка автора

Не всі зміни прийнятні як для науковців, так і для підприємців, оскільки зміни в мисленні суб'єктивні та нестабільні. У сучасній науці таке співіснування доречне, адже наукова теорія має бути проактивною, але в бізнесі ситуація дещо інша.

Сьогодні йдеться про креативну економіку, яка експлуатує результати економіки знань, що ґрунтується насамперед на матеріалізації нових ідей та планів. «Креативна економіка – це економіка креативного сектору, яка охоплює процеси, що відбуваються переважно у сфері послуг, але результати діяльності у цій сфері можна знайти майже у всіх секторах економіки», [84, с.123]. Це особливий сектор економіки, що базується насамперед на заходах, які гарантують ефективне вирішення соціально-економічних проблем на основі різних видів інтелектуальної праці, нестандартних і нетрадиційних ідей, концепцій, стратегій, нових знань і радикально якісно нових рішень.

Р. Флорида запропонував глобальний індекс креативності, який розраховується на основі трьох коефіцієнтів: технології, таланту і толерантності [84, с. 63].

Результати показали, що Україна посіла 27-ме місце (19-те за коефіцієнтом таланту), а першу трійку посіли Швеція, Японія та Фінляндія. Це хороший результат, враховуючи, що основним експортним сектором української економіки є важка промисловість. Високий показник в основному зумовлений високою часткою населення з вищою освітою. Найнижчий показник-рівень толерантності. Україна посідає 33 місце в цьому списку і 44 місце з 45 країн за рівнем самовираження [26].

Рис. 1.6. Концепція «Трьох Т» за Р.Флоридом

Джерело: [84, С. 66]

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

Як бачимо, парадигми економічного розвитку, тобто зміна мислення, зосереджується на людині, її самодостатності та саморозвитку, так що «економічний розвиток» починає розглядатися як розвиток накопичення з точки зору особистості, творчого мислення та потенціалу. Таким чином, економіка за такого підходу є креативною, з акцентом на економіку людського розвитку, а не на просте виробництво споживчих товарів. Крім того, відбувається «прогресуюча дематеріалізація економічного простору»[26, с. 188], яка втілюється у створенні нового типу економіки. Його формування тягне за собою і зумовлює кілька одночасних процесів

а) інтеграція національних економік у світовий виробничий процес і перетворення їх на його невід'ємну частину;

б) виникнення нового геополітичного простору, в якому домінує наднаціональний капітал, а розвинені країни впливають на величезні території за межами країни;

в) економічне домінування фінансового сектору, що значно посилює його вплив на траєкторію економічного розвитку. Це означає, що фінансовий сектор набуває функцій, які не були притаманні йому раніше, що, а це впливає на економічні відносини на національному рівні.

Оскільки дефіцит часу визнається основною проблемою, всі процеси спрямовані на те, щоб випереджати свій час, бути рушійною силою суспільного прогресу та соціально-економічного розвитку. Це означає перетворення інформації та знань на головну продуктивну силу та джерело інноваційного розвитку, а також підвищення ролі людини як носія знань у цьому контексті. Соціалізація розвитку є результатом спільного перебігу вищезазначених процесів і водночас зумовлює «підпорядкування економічних процесів розвитку людини та інтересам суспільства в цілому»[19].

Соціалізація виникає саме завдяки зростанню ролі знань та інформації в постіндустріальному суспільстві, горизонтальному та вертикальному поширенню інформатизації та цифровізації соціальних, управлінських та виробничих процесів.

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Головним наслідком соціалізації є гармонізація соціальних інтересів особистості та суспільства і подальше розширення ролі особистості в суспільстві через розвиток глобальної та національної економіки. Як бачимо, зміна парадигми економічного розвитку – це відродження нової теорії оновлення на нових засадах, обґрунтування практичності та досягнення важливих параметрів через певну трансформацію. Отже, в нових умовах усе суспільство і його життєво важлива економіка не можуть структурно реалізуватися на досягнутих рівнях, а повинні піднятися вище. У межах або на основі цієї парадигми розробляються нові методологічні підходи до розвитку.

Як зазначає В. Базилевич, «революційна тенденція до розвитку суспільства знань амбівалентна і глибоко суперечлива»[5, с.15]. Це пов'язано з тим, що технології, інформатизація, соціальні цінності, ресурсна база, навколишнє середовище (екологія) та економіка завжди є взаємозалежними та взаємодоповнюючими з погляду нарощування потенціалу та функціональності. По-перше, технологічні зміни змінюють не лише виробничі процеси. По-друге, глобалізація, що відбувається у світовому масштабі, нівелює специфіку національних економік та правових форм економічної організації. По-третє, діджиталізація та інформатизація створюють нові механізми конкуренції та можливості впливу на суспільство та економіку. Глобалізація та інформатизація є взаємозалежними та взаємодоповнюючими процесами. Це пов'язано з тим, що швидка глобалізація створює відкритий доступ до ресурсів і ринків товарів і капіталу, тоді як вертикальна і горизонтальна інформатизація, пов'язана з цифровізацією, призводить до появи глобальних мереж і поширення мережевих структур у різних сферах діяльності (фінанси, державне управління, розвиток і диверсифікація бізнесу тощо). Отже, вона залучає суспільство і кожного до прийняття рішень на різних рівнях і для різних цілей у різних сферах діяльності (наприклад, фінанси, державне управління, розвиток і диверсифікація бізнесу), а також передбачає формування баз знань і глобального наукового співтовариства.

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

Особливо важливо відзначити вплив екологічного підходу на зміну парадигми. Це пов'язано з тим, що XXI століття характеризується значним накопиченням проблем розвитку екологічного характеру, причому не в національному, а в глобальному масштабі. Можна узагальнити такі глобальні зміни останнього часу, як стрімке зменшення природних та енергетичних ресурсів, всеохоплюючий і стрімкий розвиток технологічних інновацій (у всіх сферах, процесах і видах діяльності), економічна глобалізація та глобальна фінансіалізація, інформаційно-цифрова революція та розвиток мережових структур.

Коли економічна наука орієнтується на нові реалії, в її предметній сфері відбувається зміна парадигми, активізуються питання загальнолюдських цінностей, довіри та справедливості. Сучасна економічна наука характеризується різноманітністю та фрагментарністю, широким спектром поглядів, концепцій, теорій, шкіл, течій, напрямів, орієнтацій та методів дослідження. Це, з одного боку, виправдовує необхідність проведення масштабних досліджень, що охоплюють широке коло взаємопов'язаних питань, а з іншого – призводить до зростання складності підходів до аналізу та розробки питань економічної політики, породжуючи співіснування конкуруючих парадигм. З цієї причини сучасні дослідження визначають парадигми як течії в історії економічної думки (монетаризм, неолібералізм, неокласицизм, неокейнсіанство та інституціоналізм). Парадигми розвитку економічної системи також називають формаційною, економіко-генетичною, цивілізаційною, технологічною та технологічним розвитком.

1.3. Деякі глобальні тренди розвитку економіки та їх концептуалізація в економічній науці

На сучасному етапі економічного розвитку спостерігається кілька важливих тенденцій, що впливають на його напрямок і характер. Наведемо декілька найсучасніших тенденцій економічного розвитку:

Цифрова трансформація: зростаючий вплив технологій, зокрема цифрових, на економіку є однією з визначальних

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

тенденцій сучасного економічного розвитку. Цифрові технології трансформують способи виробництва, споживання, комунікації та управління бізнесом. Вони стимулюють ефективність, інновації та трансформацію в різних секторах економіки, таких як фінанси, торгівля, медіа та транспорт.

Сталий розвиток та екологічна свідомість: зростаюче занепокоєння щодо зміни клімату, виснаження ресурсів і забруднення навколишнього середовища підвищило важливість сталого розвитку в економіці. Бізнес і уряди зосереджуються на розробці та впровадженні екологічно чистих технологій, екологічних ініціативах та ефективному використанні ресурсів.

Розвиток споживчих ринків у країнах з розвинутою економікою: у країнах з економікою, що розвивається, таких як Китай, Індія та Бразилія, зростаючий середній клас і підвищення доходів населення збільшують попит на товари та послуги. Це відкриває нові ринки для компаній, збільшує глобальну торгівлю.

Глобалізація та міжнародний обмін: світ стає все більш взаємопов'язаним, а міжнародні ринки та економічні системи стають все більш інтегрованими. Міжнародна торгівля, інвестиції та рух ресурсів і робочої сили стають дедалі важливішими рушіями економічного розвитку. Компанії та приватні підприємці отримують доступ до нових ринків і можливостей зростання, експортуючи товари та послуги, будуючи глобальні ланцюги поставок і працюючи з партнерами по всьому світу.

Інновації та розвиток нових технологій: конкуренція в сучасному суспільстві стимулює постійну потребу в розробці нових технологій, інноваційних рішень і підходів. Компанії, які можуть швидко реагувати на зміни та пропонувати нові продукти і послуги, зазвичай отримують конкурентну перевагу. Розвиток нових технологій, таких як штучний інтелект, блокчейн та інтернет речей, революціонує різні сектори економіки та впливає на їхній розвиток.

Ці тенденції відображають реалії економічного розвитку, а також вплив технологій, сталого розвитку, розвитку ринку та глобалізації на економічні процеси. Їх важливість залежить від контексту та конкретної галузі, але загалом вони визначають

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

напрямок економічного розвитку та створюють нові можливості для бізнесу, споживачів та суспільства в цілому. Ми схильні вважати, що в межах існуючої парадигми існують тенденції розвитку економічної науки, які пояснюють основні процеси та напрями розвитку економічних відносин (тренди економічного розвитку) та формують перспективи майбутнього економічного розвитку.

Реальність 2022-2023 років демонструє такі нові тенденції глобального економічного розвитку. Уповільнення темпів зростання світової економіки, поява нових типів COVID та пошук ефективних засобів боротьби з хворобою, суттєве зростання ролі держави в економіці, значне збільшення військових витрат, зростання відсоткових ставок на міжнародних ринках, перебої в глобальних ланцюгах поставок, дефіцит людських ресурсів в окремих секторах економіки, висока вартість традиційних джерел енергії, глобальний перехід на «зелену та глобальний перехід на «зелену» енергетику, а також встановлення мінімальних податків.

За даними Українського інституту майбутнього, глобальні тенденції до 2030 року виглядають так:

- населення світу збільшуватиметься (приблизно до 8,5 мільярдів у 2030 році);
- захист навколишнього середовища змінить структуру попиту на первинні енергоресурси: вугілля буде замінено газом (вугільні електростанції закритимуться);
- відновлювана енергія стане найбільш швидкозростаючим енергетичним ресурсом;
- починається масова міграція людей зі сходу на захід, з бідного півдня на багату північ;
- на зміну гегемонії США прийде регіоналізм;
- ризик глобальної війни залишатиметься високим;
- геополітичну напруженість посилюватимуть демографічні фактори;
- відбудеться посилення державного контролю;
- більше доданої вартості створюватиметься в цифровому секторі (електронні платежі, ІТ, інтернет-банкінг онлайн-ігри, онлайн-комерція, онлайн-послуги, онлайн-реклама тощо).

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

- стрімко зростатимуть витрати на інформаційну безпеку;
- інтернет речей змінить повсякденне життя людей;
- активно розвиватиметься віртуальна та доповнена реальність (ділові зустрічі, ігрова індустрія, навчання, освіта та ін.);
- більшість продажів відбуватиметься онлайн;
- відбудеться розширення економіки спільного споживання;
- штучний інтелект витіснить інтелектуальні послуги людей;
- дрони будуть використовуватися повсюдно – для моніторингу будівель, відстеження заторів та аварій, патрулювання міст, пошуку злочинців та доказів
- тривалість життя збільшиться; нові технології розширять фізичні та інтелектуальні можливості людей і навички спілкування (екзоскелети, нейронні інтерфейси); біоінженерія забезпечить нові ліки, паливо і їжу; будуть розв’язані проблеми забруднення навколишнього середовища;
- люди почуватимуться менш щасливими, а стрес стане одним із головних ризиків майбутнього;
- засоби масової інформації стануть інструментом «розповсюдження інформації»;
- реальність 2030-х років перевершить очікування, а зміни будуть нелінійними [80].

Тренди – це динамічні характеристики поведінки економічної системи. Вони описують суттєві риси, алгоритми, програми та періоди часу, які повторюються в економічній системі. До сучасних трендів належать транснаціоналізація, регіоналізація, інституціоналізація, соціалізація, екологізація, діджиталізація, інформатизація, інтелектуалізація, інновації, технологізація та інклюзія. Вони визначають конкретний зміст і умови сучасного економічного розвитку.

Важливою характеристикою трендів є їх спрямованість і рушійна сила розвитку. Під впливом трендів накопичуються нові риси економічної системи, які забезпечують майбутній розвиток. Науковці досліджують тенденції розвитку глобальних процесів у різних сферах суспільства (політичній, економічній, технологічній,

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

інформаційній, демографічній тощо). Тенденції економічного розвитку є як причиною, так і результатом усіх цих процесів на глобальному рівні.

Розуміння слугує основою для цільового управління економічною системою. Зазначені реальні та прогнозовані економічні процеси і явища є відображенням глибших глобальних тенденцій економічного розвитку у XXI столітті. Розглянемо їх основний зміст більш детально.

Інституціоналізація

Інституціоналізм як напрям економічної думки справді з'явився близько 100 років тому і набув значного розвитку протягом цього часу. Проте його актуальність і значення зростають у сучасному світі з кожним роком. Ось кілька факторів, що пояснюють, чому інституціоналізм став сучасним трендом:

1) сучасна економіка стає все більш складною і взаємопов'язаною. Вона включає в себе різноманітні сектори, глобальні постачальницькі ланцюги, міжнародну торгівлю та фінансові потоки. Інституціоналізм допомагає розуміти взаємодію між різними інституціями, правилами та процесами, що впливають на економіку.

2) дослідження показують, що інституції мають вирішальне значення для економічного розвитку та процвітання. Ефективні інституції сприяють стимулюванню підприємництва, залученню інвестицій, зниженню корупції та підвищенню економічної продуктивності. Саме тому вивчення та розуміння ролі інституцій стали пріоритетними завданнями сучасних економістів;

3) світ стикається зі складними економічними викликами, такими як глобальні фінансові кризи, нерівність, зміна клімату та соціальні проблеми. Інституціоналізм надає інструменти для аналізу цих проблем і розробки політик, що сприяють стійкому і справедливому економічному розвитку.

4) з глобалізацією економіки і зближенням країн усередині світових економічних систем, роль інституцій стає ще важливішою. Глобальні проблеми, такі як міжнародна торгівля,

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

фінансові потоки та кліматичні зміни, потребують установа міжнародних інституцій та правил, які забезпечують справедливість, стабільність і розвиток;

5) за останні десятиліття відбувся значний прогрес у методології дослідження інституцій. Розвиток економічної теорії, методів емпіричного аналізу та даних дозволяє глибше розуміти взаємодію між інституціями й економічним розвитком. Це сприяє появі нових досліджень і підходів, які розширюють наше знання про роль інституцій у сучасній економіці.

У сукупності ці фактори сприяють зростанню інтересу до інституціоналізму як сучасного тренда економічного розвитку. Інституціоналізм став важливим фреймворком для розуміння економічних процесів, вироблення політик і реформ.

Інституції, які є наднаціональними, тобто діють на рівні, що перевищує національні межі, впливають на кілька країн, можуть мати:

Міжнародні організації. Наприклад, Організація Об'єднаних Націй (ООН), Всесвітня торгова організація (ВТО), Міжнародний валютний фонд (МВФ) та Світовий банк. Ці організації виконують роль урегулювання міжнародних відносин, розробки політик та сприяння співробітництву між країнами.

Регіональні блоки. Наприклад, Європейський союз (ЄС), НАТО, ШОС і АСЕАН. Ці організації мають регіональний рівень охоплення та кооперуються у сфері економіки, політики, безпеки та інших питань.

Міжнародні домовленості. Такі як міжнародні угоди, торговельні домовленості та кліматичні договори. Ці домовленості встановлюють рамки для спільних дій країн у різних сферах і мають вплив на розвиток і співробітництво міжнародного співтовариства.

Міжнародні фінансові установи. Наприклад, Міжнародний валютний фонд (МВФ), Всесвітня банківська група та Міжнародна фінансова корпорація. Ці установи займаються координацією фінансової допомоги, розробкою політик і наданням фінансової технічної підтримки країнам усього світу.

Міжнародні трибунали. Наприклад, Міжнародний кримінальний суд (МКС), Міжнародний суд ООН та Європейський суд з прав людини. Ці трибунали вирішують спори між країнами або розглядають справи, пов'язані з порушенням міжнародного права та прав людини.

Глобальні наукові та дослідницькі організації. Наприклад, Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Міжнародна енергетична агенція (МЕА) та Інститут міжнародних досліджень. Ці організації співпрацюють з країнами для розвитку та впровадження наукових досліджень, вирішення глобальних проблем та розробки політик.

Ці наднаціональні інституції виконують важливу роль у координації міжнародної співпраці, встановленні стандартів, регулюванні міжнародних відносин та вирішенні глобальних проблем. Вони сприяють спільному діалогу, співробітництву та забезпеченню мирного та стабільного світу.

Інституціоналізація є сучасним трендом економічного розвитку й на національному рівні. Вона означає встановлення та зміцнення інституційних рамок, правил і процедур, які впливають на економічну діяльність. Це передбачає створення ефективних законів, регуляторних органів, системи правосуддя та інших інститутів, які регулюють економіку.

Інституціоналізація має кілька причин, що пояснюють, чому вона стає все більш важливою. Ефективні інституції відіграють важливу роль, оскільки:

1) забезпечують захист прав власності, контрактних зобов'язань та прав громадян. Це важливо для залучення інвестицій, стимулювання підприємницької активності та створення сприятливого бізнес-клімату;

2) можуть бути важливим інструментом у боротьбі з корупцією. Ефективні антикорупційні інституції, прозорість у державних закупівлях і фінансовій діяльності допомагають знизити рівень корупції та підвищити довіру до державних органів;

3) сприяють розвитку наукових досліджень, розробці нових технологій та інновацій. Вони створюють сприятливі умови для

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

підприємницької діяльності та конкуренції, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності економіки.

4) створюють стабільні та прозорі умови для інвестування. Інвестори шукають країни, де діють правові механізми, які гарантують захист їхніх прав та інтересів. Інституціоналізація допомагає залучати іноземні інвестиції, що сприяє економічному розвитку та стимулює зростання;

5) підтримують соціальний розвиток і забезпечують соціальну справедливість. Вони гарантують доступ до освіти, охорони здоров'я та інших сфер соціальних послуг, забезпечують рівні можливості для всіх громадян.

Незважаючи на переваги інституціоналізації, реалізація ефективних інституційних рамок може бути складним завданням, оскільки це вимагає сильної політичної волі, справедливості та високого рівня довіри в суспільстві. Однак країни, які успішно впроваджують ефективну інституціоналізацію, мають більші можливості для стійкого та збалансованого економічного розвитку.

Серед сучасних вчених-економістів, яких можна вважати інституціоналістами, є кілька видатних імен. Ось дехто з них та їх важливі наукові праці:

1. Даг Норт (Douglass C. North): один із провідних інституціоналістів та лауреатом Нобелівської премії з економіки. Його праця «Institutions, Institutional Change and Economic Performance» (1990) ключова в інституціональній економіці. Він досліджував взаємозв'язок між інституціями й економічним розвитком.

2. Елінор Остром (Elinor Ostrom): Одна з перших жінок, які отримали Нобелівську премію з економіки за свої дослідження в галузі політики співробітництва та саморегуляції в суспільних системах. Її праця «Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action» (1990) важлива у галузі дослідження ролі інституцій у управлінні спільними ресурсами.

3. Олівер Уільямсон (Oliver Williamson): Один з провідних дослідників в галузі інституціональної економіки та також отримав Нобелівську премію з економіки. Його роботи, такі як «The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Contracting» (1985), розглядають роль інституцій у взаємодії між фірмами та ринками.

4. Джеймс Робінсон (James A. Robinson) і Дарон Асемоглу (Daron Acemoglu): Ці два вчених мають значний вплив в галузі інституціональної економіки. Вони спільно написали книгу «Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty» (2012), де розглядають роль політичних та економічних інституцій у формуванні розвитку країн. Їхні дослідження акцентують увагу на важливості встановлення інклюзивних інституцій, що сприяють рівності та розвитку.

5. Джоузеф Стігліц (Joseph Stiglitz): Відомий економіст, лауреат Нобелівської премії з економіки. У своїх працях «Whither Reform? Towards a New Agenda for Latin America» (2006), Стігліц досліджує вплив інституційних рамок на економічний розвиток і нерівність.

6. Дарон Асемоглу (Daron Acemoglu): Співавтор відомої книги «Why Nations Fail», провідний економіст в галузі інституціональної економіки. Він продовжує свої дослідження про роль інституцій у розвитку країн та економічних нерівностей.

7. Маріана Маццато (Mariana Mazzucato): Професорка економіки зі спеціалізацією на інноваціях та економічному розвитку. Виконує активну роботу у галузі дослідження ролі державних інституцій у стимулюванні інновацій та розвитку.

Одним із відомих українських учених, який працює в галузі неоінституціоналізму, є В. Некрасов, професор і керівник кафедри інституційної економіки у Київському національному економічному університеті. В. Некрасов активно досліджує питання розвитку інституцій та їхнього впливу на економіку та суспільство («Інституціональна економіка: підходи, методологія, сучасні дослідження» (2012); «Інституційні проблеми та перспективи розвитку сільсько-господарського виробництва в Україні» (2015);

«Становлення інституціональних умов сучасного розвитку України» (2018).

Окрім нього, українські вчені проводять дослідження про вплив інституцій на розвиток господарства та суспільства України, пропонують рекомендації до поліпшення інституційного середовища країни. Це такі:

1) І. Голубчиков («Інституційна економіка» (2013); «Формування інституційної системи економіки України» (2016); «Інституційний підхід до розвитку вищої освіти» (2019));

2) В. Бурдак («Інституціоналізм та його вплив на економічний розвиток України» (2013); «Інституційні аспекти економічних реформ в Україні» (2016); «Інституційні підходи до модернізації економіки України» (2020));

3) І.Громичак («Інституційні основи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні» (2014); «Інституційна залежність та розвиток галузевих кластерів в Україні» (2017); «Інституціональний контекст сталого розвитку в Україні» (2021)).

Це лише кілька прикладів учених, які зробили значний внесок у сучасну економічну думку та досліджують інституціоналізм, впливають на організаційний порядок своїми дослідженнями та публікаціями.

Соціалізація

У другій половині ХХ століття соціалізація економіки в розвинених країнах стала однією з основних закономірностей і тенденцій соціально-економічного розвитку. У цей час сформувалися різні моделі соціальної ринкової економіки (континентальна, англосаксонська, скандинавська та південноєвропейська), які відрізнялися за такими ознаками: «місцем державної соціальної політики в системі державних пріоритетів, розміром державного сектору, розподілом соціальних функцій між державою, приватним сектором і громадянським суспільством, механізмами розподілу соціальних функцій, специфікою цілей і завдань соціальної політики механізми розподілу соціальних функцій, специфіка цілей і механізмів соціальної політики»[19]. Про переваги соціалізованої економіки свідчать показники міжнародних рейтингів цих країн, які стосуються рівня добробуту, людського розвитку, динаміки реальних доходів і соціальної конкурентоспроможності.

Теорія соціалізації економіки розвивалася від ідей утопічного соціалізму і зараз закріплена в економічній філософії, соціальній ринковій економіці, добробуті, соціальному капіталі, соціальному

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

виборі та теоріях економічної та соціальної динаміки. Вона охоплює «побудову моделей справедливого суспільства та вивчення джерел зростання добробуту, визначення механізмів перерозподілу доходів і колективного прийняття рішень та індикаторів якості життя, формування національних моделей соціальної держави та нагромадження людського і соціального капіталу»[19].

Соціалізація економіки – складний і довготривалий процес, який передбачає зміну напряму розвитку всієї системи економічних відносин. Соціалізація трансформованої економіки розглядається як «створення і підтримання умов для соціальної безпеки шляхом надання соціального спрямування розвитку економічних процесів і адаптації суспільства до культури ринкової організації»:

- 1) демократизація відносин власності;
- 2) лібералізація економічних відносин і розвиток ринкової конкуренції;
- 3) соціалізація між суб'єктами соціалізації;
- 4) відносини соціального партнерства;
- 5) активна участь громадян в управлінні відносин соціального партнерства;
- 6) активна участь громадян у соціально-економічних відносинах;
- 7) пошук ефективних механізмів узгодження економічних інтересів і розв'язання соціальних суперечностей.

Певні процеси соціалізації в трансформаційний період переходу до ринкової економіки проявилися у приватизації засобів виробництва, формуванні ринків праці, запровадженні ринкового принципу соціального страхування, диференціації населення за доходами та майновим станом, розвитку соціальної конкуренції, формуванні ринкової культури в суспільстві, появи нових форм недобросовісної конкуренції та тіньової економіки.

Теорія соціалізації визначає зміст соціальної безпеки в суспільстві, а також рамки соціальної відповідальності держави, підприємств, суб'єктів господарювання та громадянського суспільства за розвиток добробуту, гарантування соціальної захищеності та соціальної стабільності.

Починаючи з середини ХХ століття соціалізація як тренд економічного розвитку є предметом міждисциплінарних досліджень, що зачіпають різні аспекти суспільних відносин. Водночас соціальна дія, взаємодія та комунікація в суспільстві також є важливими об'єктами вивчення.

Науковцями доведено, що соціалізація взаємодіє з економічним розвитком і виконує певні функції: встановлює соціальну однорідність і цілісність, формує об'єктивну систему правил людської поведінки, підтримує соціальну рівновагу, сприяє гармонії економічних інтересів, гарантує зростання добробуту, забезпечує партнерські відносини формує соціальне мислення і соціальний капітал, сприяє прогресивному розвитку суспільства.

Цікаве також припущення про «соціальний імунітет» Р. Грінберга та А. Рубінштейна. Його суть у тому, що «будь-яке суспільство має об'єктивний імунітет, який гарантує самозбереження та соціальну стабільність».

Соціалізацію можна розглядати як прояв зростаючого соціального характеру сучасної економіки:

- зростання ролі та значення нематеріального виробництва, спрямованого насамперед на задоволення невиробничих потреб;
- орієнтація економічних процесів на виконання соціальних функцій: гуманізація виробництва, залучення працівників до процесів управління виробництвом, диверсифікація форм стимулювання та мотивації праці, збільшення витрат на розвиток людського потенціалу, розширення соціальної інфраструктури, впровадження принципів корпоративної соціальної відповідальності в процеси управління виробництвом, раціоналізація споживання тощо;
- реалізація заходів, що захищають майбутні інтереси суспільства (наприклад, охорона дитинства, підготовка кваліфікованих кадрів, формування страхових фондів).
- вивчення загроз соціальній безпеці – проблем експлуатації, маргіналізації, несправедливості розподілу, дегуманізації виробництва, бідності;
- нагромадження соціального капіталу як результат зміцнення

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

соціальних зв'язків, заснованих на довірі, соціальних мережах, визнанні спільних норм і цінностей та соціальної згуртованості.

Соціалізація пов'язана з рухом складових соціального капіталу, а соціальний капітал постійно змінюється у відповідь на нові умови в суспільстві. Як пише Ф. Фукуяма, «найкорисніший соціальний капітал часто полягає не в здатності діяти під владою традиційної спільноти чи групи, а в умінні створювати нові об'єднання і взаємодіяти в рамках установлених там правил і умов. Асоціації такого роду виникають у рамках складних систем розподілу праці, що існують в індустріальних суспільствах, і базуються на спільних цінностях, а не на договірних відносинах, і належать до категорії, позначеної Дюркгеймом як «органічна солідарність»» [82, с. 17].

Соціалізація передбачає певні способи вирішення соціальних проблем і тим самим запобігання виникненню соціальних ризиків. Водночас вона може мати і негативний вплив на суспільство, створюючи середовище, сприятливе для загрозливої соціальної нерівності, корупції, тіньової економіки та інших загострень соціальних протиріч, породжуючи соціальні конфлікти та перешкоджаючи розвитку.

Соціальні процеси дуже динамічні: у XXI столітті вони характеризуються низкою соціальних інновацій, які спричиняють зміни у функціонуванні соціальних систем. Соціальні інновації слід розглядати як якісну трансформацію системи соціально-економічних відносин, процес, що забезпечує модернізацію та інституціоналізацію цих відносин. Соціальні інновації можуть бути внутрішньо або зовнішньо зумовленими, з'являтися на різних рівнях функціонування економіки. Їх можна розрізнити за сферою регулювання економічних відносин, рівнем соціальної відповідальності, рівнем розвитку та об'єктом соціального партнерства, системою заходів у сфері безпеки та охорони праці, ступенем розвитку освіти, культури та медицини, масштабами екологічного впливу тощо [25].

Соціальні інновації призводять до появи нових соціальних інститутів, зміни системи відносин у суспільстві та зміни типових

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

моделей поведінки економічних агентів. Вони впливають на зміни в соціально-економічних відносинах на різних рівнях функціонування економіки та в системі горизонтальних і вертикальних зв'язків у суспільстві. На рис. 1.7 наведено приклади соціальних інновацій та напрями їх впливу на модернізацію економічних відносин, у тому числі на появу нових соціальних інститутів.

Соціальні інновації можуть з'являтися на різних рівнях функціонування економіки. На кожному рівні соціальні інновації проявляються в конкретних формах. Соціальні інновації виникають під впливом розвитку сучасних інтернет-технологій. Нові засоби комунікації приносять нові форми реалізації прав власності, нові форми організації співпраці та організаційно-економічних відносин. Вони модернізують систему організаційно-економічних відносин, призводять до переходу до відкритої моделі управління підприємством і створюють принципово нові форми взаємодії керівництва з працівниками, споживачами, партнерами, конкурентами тощо.

Це означає модернізацію техніко-економічних, організаційних та соціально-економічних відносин, що призводить до появи нових соціальних інститутів. А ці зміни є передумовою для подальшого розвитку соціальних інновацій.

Найяскравішим проявом соціальних інновацій, які почали з'являтися в економіці в 1990-х роках, стало накопичення соціального капіталу. Соціальний капітал виникає внаслідок прийняття спільних цінностей, кодексів поведінки та довіри багатьма учасниками економічних відносин і формування соціальних мереж. Соціальний капітал формує нові соціальні інститути, які гарантують сучасні форми взаємодії в суспільстві. Це важливий ресурс, який існує в рамках соціальних відносин багатьох учасників і надає іншим доступ до використання цього ресурсу. Він сприяє появі нових форм взаємовідносин і норм взаємної дії, які посилюють якісні характеристики процесів самоорганізації суспільства – довіру, толерантність і узгодженість інтересів. Взаємна довіра є основою модернізації економічних відносин, яка дозволяє партнерам дотримуватися умов угод, інвестувати у великі проекти, розширювати співробітництво та більш високо оцінювати якість людських стосунків.

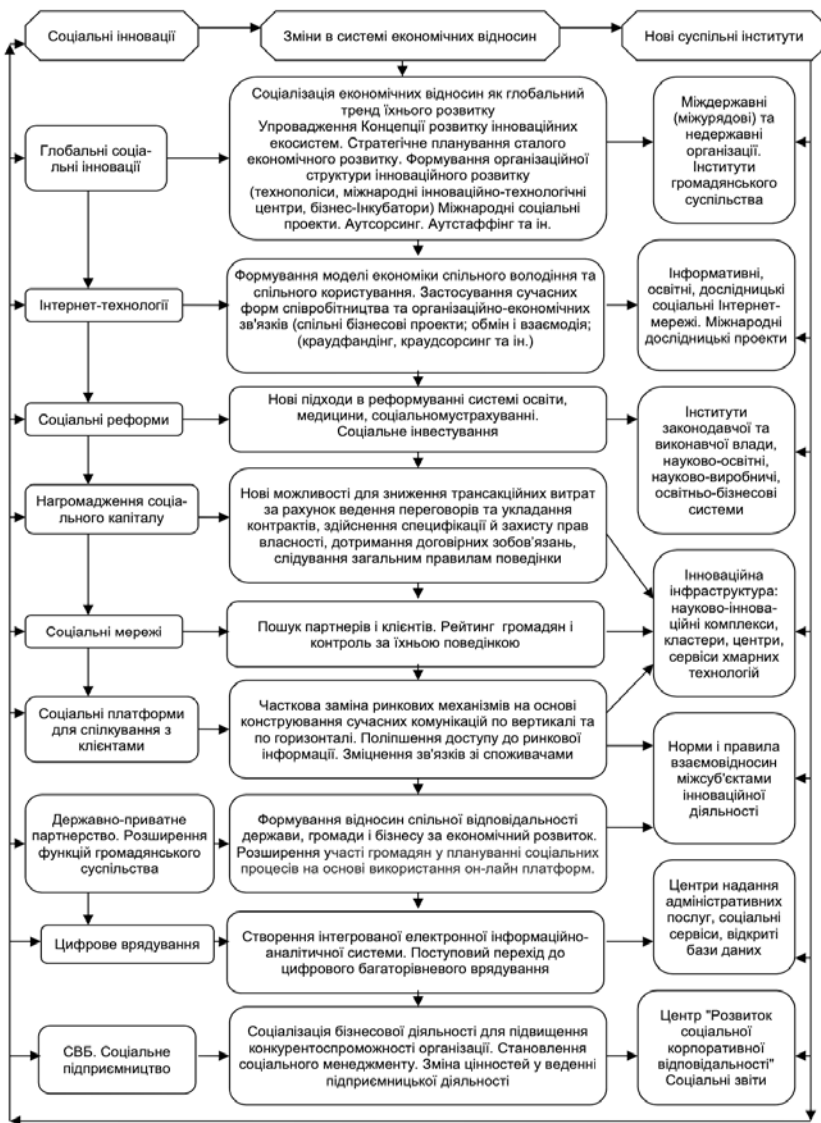

Рис. 1.7. Вплив соціальних інновацій на зміну економічних відносин і розвиток суспільних інститутів

Джерело: складено автором [15]

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Нагромадження соціального капіталу сприяє модернізації системи економічних відносин на різних рівнях її функціонування. (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Вплив соціального капіталу на зміну системи економічних відносин на різних рівнях функціонування економіки

	Мікрорівень	Мезорівень	Макрорівень
Форми вияву та умови нагромадження соціального капіталу	Соціальна відповідальність бізнесу, корпоративна культура, ділова репутація підприємств; соціальне підприємництво	Діючі соціальні мережі, спільні норми та переконання; партнерські стосунки, довіра до установ різного рівня; сприйняття загальностворених цінностей, суспільна солідарність, згуртованість, довіра	Система формальних і неформальних правил, що формують механізми координації поведінки; розвиток громадянського суспільства, різних форм самоорганізації населення; соціальний діалог, державно-приватне партнерство, соціальна відповідальність держави
Напрями впливу на систему економічних відносин	Трансформація суспільних цінностей і норм; переважання інтересів представників великого капіталу	Нові форми контролю за використанням ресурсів, об'єктів інфраструктури, грошових коштів у зв'язку з перетворенням відносин власності; корупція	Формування нової організаційної культури суспільства, яка враховує інновації політичного, економічного і духовного життя суспільства

Соціально-економічний результат	Виникнення неформальних економічних структур; зростання взаємних зобов'язань і відповідальності	Виникнення нових груп інтересів за територіальною, галузевою, корпоративною, клановою ознаками спільності	Створення державою сприятливих умов для самоорганізації та взаємодії в суспільстві
Модернізація соціального та господарського порядку і соціально-економічних відносин Інституціоналізація соціальних інновацій	Упровадження та дотримання нормативних стандартів ведення бізнесу; нові форми взаємодії в соціальних мережах; державно-приватне партнерство	Формування мережних структур бізнесового і небізнесового спрямування; розвиток громадянського суспільства, самоорганізація населення, соціальний діалог	Формування сучасних суспільних інститутів, які санкціонують норми і структуру соціальних відносин, функції державних структур, діпазон прав і обов'язків індивідів, форми координації суспільних процесів

Джерело: складено автором [15]

Таблиця 1.2 показує, як і в якому напрямку інноваційні зміни в накопиченні соціального капіталу можуть змінити соціально-економічні відносини та вплинути на зміни в загальному соціальному й економічному порядку.

Інтелектуалізація

Термін «інтелектуалізація» запозичений з психології та стосується всіх складових таких складних явищ, як використання інтелектуальних ресурсів людини, активізація мислення та інтелекту, який інтегрує всі пізнавальні здібності людини. Останніми роками термін широко використовується в економічних дослідженнях, висвітлюючи такі зміни: у змісті праці (збільшення частки розумової праці в загальному обсязі суспільно корисної праці) і, відповідно, її організації, умовах і формах забезпечення; в організації та здійсненні

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

підприємницької діяльності, розвитку інновацій, знань та інформації в управлінні.

Використання терміна «інформатизація» в економічній науці не новие. Наприклад, ще М. Вебер розумів інтелектуалізацію як прагнення до раціональності дій у певній ситуації, а К. Маркс – як накопичення навичок і знань. Сьогодні термін «інтелектуалізація» став загальнозживаним і є основою для таких понять, як «інтелектуальний капітал», «інтелектуальні активи», «інтелектуальні ресурси» та «інтелектуальні системи». Ці поняття підкреслюють різні рівні якісних змін у контексті нових вимог, які супроводжують зростання інтелектуальної діяльності.

На думку Б. Санта, «завтрашнє суспільство буде ...обіцяє бути високоінтелектуалізованим суспільством. Людська діяльність уже сьогодні значно духовна, а характер діяльності, умови її меж і кордонів – насамперед інтелектуальні. Весь світ просякнутий інтелектуалізмом. За феноменом глобалізації стоїть інтелектуалізація засобів і способів діяльності суспільства, його професійних, етичних і моральних вимог. Справді, інтелект завжди діяв глобально і навіть універсально. І сьогодні інтелект, який стрімко набирає силу, радикально змінює світ на наших очах. В інтелектуальному суспільстві, де ми пізнаємо світ, можемо збільшити силу інтелекту шляхом поглиблення наших знань та інноваційного саморозвитку. Глобальна інтелектуалізація фундаментально змінює наше майбутнє. Рутинна праця та пристосування поступово втрачають свою цінність і відходять на другий план. А інтелектуальні інновації, що дедалі більше домінують, переводять людство на рейки сталого інтелектуального зростання і прогресу, незважаючи на загальний регрес» [66].

Сказане відкриває новий погляд на сучасну економіку. Економіка знань являє собою «м'який» розрив з індустріальною економікою минулого і базується на поєднанні нових елементів і законів. Економіка знань має свої особливості, майже всі вони пов'язані з інтелектуалізацією, яка проявляється в різних формах. Здатність отримувати, зберігати й обробляти великі обсяги даних, нові структури даних і нові способи отримання й управління

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

знаннями стають однією з фундаментальних ознак економіки знань, що вимагає належної організації інформаційних потоків і зміцнення інфраструктури ІКТ. Розмірковуючи про інтелектуалізацію, необхідно зосередитися на ролі знань та інформації, нових підходах до пізнання, навчання та прийняття рішень, умовах і засобах інтелектуальної діяльності (праці). Деякі вчені акцентують увагу на розширенні сфери та покращенні умов використання знань у соціальних системах, посиленні творчого потенціалу. Інтелектуалізацію вони трактують як «насичення» всіх сфер людського життя знаннями.

У цьому контексті звернемо увагу на два моменти:

1) вирішальне значення спеціальних методів та інструментів інтелектуалізації;

2) необхідність виявлення як індивідуального, так і колективного (групового) інтелекту, що також потребує відповідного технічного та інструментального забезпечення.

Інтелектуалізація означає, що «економічна система набуває нових характеристик, пов'язаних з тим, що вона базується на інтенсивному використанні знань та обміні інформацією» [83]. Це передбачає набуття та/або самостійне генерування відповідних знань. Останнє можливе за наявності необхідних потенціалів (дослідницького, інформаційно-технологічного, людського, матеріально-технічного), формування та розвитку яких також є частиною інтелектуалізації економіки. Зростання ролі інтелекту та людського капіталу закономірно призводить до поліпшення соціальних і гуманітарних засад економіки. Постійно відбуваються спроби зробити економічну сферу більше орієнтованою на моральність, креативність, розвиток творчого потенціалу, співпрацю тощо. Для цього необхідно враховувати інтелектуалізацію соціального середовища й оптимізацію його форм. Хоча не зовсім коректно ототожнювати інтелектуалізацію з інформатизацією, це два взаємопов'язані процеси. Інтелектуалізація зазвичай передбачає відбір, накопичення, зберігання та обробку інформаційних ресурсів (даних). Це має велике значення, а часто і вирішальне, особливо для здобуття знань. Враховуючи зростаючі вимоги до таких ресурсів і

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

характер їх споживання, можна вести мову про інтелектуалізацію інформаційних ресурсів і засобів їх обробки. Інтелектуальність як якість, що передбачає підвищену важливість знань та інформації, притаманна економічним системам і товарам. Так, інтелектуалізація підприємств зосереджується на придбанні, створенні та використанні нових знань для вдосконалення виробництва, організаційних структур, систем управління та прийняття рішень. Проявом інтелектуалізації підприємств є створення та використання нематеріальних активів, інтелектуального капіталу та інтелектуальних активів. Окремо розглядається управління знаннями як частина загального управління підприємством. У зв'язку з цим використовується нова концепція «інтелектуального» підприємства. Крім підприємств, інтелектуалізація може розглядатися у зв'язку з підприємництвом і зосереджуватися на посиленні творчих функцій (наприклад, розробка інновацій), переорієнтації на нові види діяльності (пов'язані з дослідженнями і розробками, інжинірингом, дизайном і обробкою даних), підвищенні інноваційності та активній взаємодії з університетами. У цьому відношенні можна взяти до уваги інтелектуальне підприємництво. Інтелектуальне підприємництво має суттєві особливості, пов'язані з придбанням (у тому числі генеруванням) і використанням знань з метою максимізації прибутку. Зміни в сучасній економіці (виробничій системі) визначаються змінами у структурі споживчих потреб і запитів. Інтелектуалізація споживчих товарів і послуг (на відміну від інтелектуальних продуктів) часто характеризується: акцентом на розвиток пізнавальних і творчих здібностей людини, заохоченням розумової діяльності та пізнання, виконанням інтелектуальних завдань.

Інтелектуалізація економіки передбачає:

- 1) розвиток існуючих і появу нових професійних послуг та підвищення якості людського капіталу, пов'язаного зі сферою знань та інформації;
- 2) розвиток нових бізнес-моделей та організаційних форм інтелектуальної діяльності на підприємствах;

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

3) формування інституційно-правового забезпечення інтелектуальної діяльності та механізмів захисту прав інтелектуальної власності формування;

4) створення спеціальних інформаційних систем, баз даних, баз знань, експертних систем і технологій обробки даних.

Отже, явища інтелектуалізації в сучасній економіці різноманітні і набувають нових рис. Ці явища вийшли на рівень світової економіки, створюючи нові тенденції в її розвитку. Інтелектуалізація світового економічного розвитку є результатом переходу до постіндустріальної стадії суспільного розвитку, що відбувається в умовах глобалізації. Незважаючи на те, що цей перехід здійснила невелика кількість країн, характеристики постіндустріальної моделі все більше поширюються на країни, які розвиваються.

На процеси інтелектуального виробництва також впливає перехід до так званого інформаційного суспільства. Інформаційні технології вийшли на глобальний рівень і стають рушійною силою трансформації національних економік, впливаючи на форми і процеси їх інтернаціоналізації. Інтелектуалізація, як і інші сфери людського життя, також зазнає впливу глобалізації, значною мірою завдяки розвитку Інтернету. Інтернет створює процеси глобальної конвергенції, інтеграції та синхронізації. Обґрунтування зв'язку інтелектуалізації з глобальною економікою ґрунтується на таких причинах. *По-перше*, практично всі вищезгадані прояви інтелектуалізації економіки набули міжнародного виміру й умов розвитку (більшість з них – у сфері міжнародного бізнесу). *По-друге*, розвиток інтернаціоналізації та глобалізації призводить до появи нових міжнародних форм, структур і видів діяльності, в тому числі процесів і якостей інтелектуалізації, основою яких, відповідно до різних трактувань світового господарства (сукупність взаємодіючих національних економік, система відносин між ними, сукупність національних і міждержавних структур), є інтелектуалізація економіки, зв'язки між національними господарствами, представлені різними формами міжнародних економічних відносин. Спільним для всіх форм є прояв

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

інтелектуалізації з формуванням інформатизації та нових інформаційних систем. Інформаційні системи не лише уможливають обмін інформацією, але й дають змогу отримувати глибокі аналітичні знання через накопичення та обробку даних. Інтелектуалізація також пов'язана з інтенсифікацією прямої комунікації через посилення конкуренції, яка сьогодні збільшує попит на більш раціональну, надійну та якісну (тобто інтелектуальну) інформаційну підтримку [54].

Усе це є передумовою для наступного розвитку суспільних відносин – формування креативної економіки. Це зумовлено такими причинами:

- трансформація ролі науки та набуття науковими результатами статусу безпосередніх продуктивних сил;
- становленням інтелектуальної та наукової праці як основи технологічної модернізації економіки та інших сфер суспільного розвитку.

Інтелектуалізація, як і інші соціальні процеси, формувалася і розвивалася протягом тривалого часу. Як суспільний розвиток, інтелектуалізація охоплює широкий спектр зв'язків, пов'язаних з культурним, науковим і соціальним розвитком, які визначаються просторовими і часовими параметрами розвитку. Інтелектуалізація характеризується складним процесом становлення і розвитку. Так, у ході своєї еволюції інтелектуалізація на ранніх етапах свого зародження мала ознаки тенденції до заміни праці знаннями.

Цей процес був хаотичним і випадковим. Згодом почав формуватися і закріплюватися системний характер інтелектуалізації. Випадковість стала характеризуватися постійністю. Як наслідок, тенденція перейшла до регулярності, а інтелектуалізація вступила у фазу розвитку. Ця закономірність виражається у збільшенні частки інтелектуальної праці по відношенню до фізичної, формуванні різних інтелектуальних структур та інтелектуалізації економіки в цілому. Вона веде до подальшого розвитку та формування креативної економіки.

Поняття «інтелектуалізація» розглядають, відштовхуючись від поняття «інтелект», під яким «варто розуміти не тільки і не

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

стільки здатність мислення, раціонального пізнання, здатність оперувати готовим знанням, що охоплюється поняттям «розум». Інтелект – це унікальна здатність створювати нові знання, творчість нових знань шляхом переосмислення, інтуїтивного передбачення, «досягнення істини» на основі як розрізнених і ще не осмислених даних (інформації), так і попередньо набутих знань, здібностей, досвіду» [45]. М. В. Поляков зазначає, що «термін «інтелектуалізація» запозичений із психології, де він означає використання інтелектуальних ресурсів людини, активізацію мислення і всіх складників такого складного явища як інтелект, що об'єднує всі пізнавальні здібності особистості. В останні роки цей термін почав широко використовуватися в економічних дослідженнях, щоб насамперед підкреслити зміни: у сфері змісту праці (збільшення частки розумової праці у загальному обсязі суспільно корисної праці) і, відповідно, форм її організації, умов і забезпечення; та у зростанні значущості знань та інформації під час організації та ведення господарської діяльності, для розробки інновацій і здійснення управління» [54].

Процес поступового підвищення інтелектуального рівня людського капіталу на основі синтезу інформації, знань, умінь і навичок окремого індивіда, що відбувається для відповідності сучасним умовам та отримання соціально-економічного ефекту.

У світі відбувається нова технологічна революція, яка розгортається на основі інтеграції зазначених технологій практично в усі сфери економіки й соціального життя. Формується фактично новий тип суспільства (Суспільство 5.0), виробничі ланцюжки якого, логістика, соціальна інфраструктура будуть базуватися на штучному інтелекті.

Термін «штучна свідомість» був уведений у науковий обіг іще в 1992 році [Aleksander 1992]. Надалі проблему штучної свідомості досліджували зарубіжні фахівці Джон Кільстрем (John Kihlstrom), Аніль Сет (Anil Seth), Станіслаас Деан (Stanislas Dehaene), Майкл Граціано (Michael Graziano), Тейлор Вебб (Taylor Webb) та інші [Kihlstrom 1997; Seth, Baars, and Edelman 2005; Dehaene, Lau, and Kouider 2017; Graziano 2017; Graziano and Webb 2017] [73].

Загальновідомо, що числа не можуть бути предметом наукового дослідження. Тому першочерговим завданням при впровадженні штучного інтелекту є створення електронної системи, яка формує штучну свідомість як модель функціонального апарату людської свідомості.

Персональний інтелект – функція людської свідомості, представлена системою алгоритмів, що забезпечує здатність до самонавчання відповідно до наявної інформації, набутих знань, правил, законів суспільства та власного досвіду, і на цій основі вирішувати завдання, що постають перед людиною, здійснювати самодіагностику й обґрунтовувати рішення, які вона приймає. [73, с.62].

Основні напрями досліджень штучного інтелекту стосуються насамперед фундаментальних досліджень. Україна потребує створення наукоємних альтернатив сучасним комп'ютерним системам у сферах інформатики та штучного інтелекту. Це найбільш перспективний напрям для впровадження результатів фундаментальних досліджень зі штучного інтелекту, який розглядає штучний інтелект як фундаментальний інструмент, що відкриває безпрецедентні можливості для досягнення технологічної переваги.

Дослідження мають також спрямовуватися на створення проривних технологій, зокрема, нового покоління конкурентоспроможних комп'ютерів на основі традиційних і квантових обчислень. Базова модель машини (комп'ютера, штучної особистості) повинна характеризуватися штучним інтелектом на рівні, достатньому для гарантування її універсального використання, з ключовим інтелектуальним блоком штучної свідомості. Цей напрям передбачає об'єднання науки і бізнесу, а також наукових шкіл у суміжних галузях. Водночас інтелектуальні ресурси країни мають активно використовуватися для реалізації глобальних науково-технічних проєктів зі створення проривних технологій у сфері штучного інтелекту (квантові комп'ютери, нейронні комп'ютери, системи машинного навчання тощо).

Стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні враховує Рекомендації Ради Європи з питань штучного інтелекту від 22

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

травня 2019 року (правовий документ ОЕСР), в яких викладено принципи розвитку штучного інтелекту: інклюзивне зростання, сталий розвиток та загальний добробут. Будь-яка діяльність з розвитку штучного інтелекту має сприяти подоланню економічної, соціальної та інших видів нерівності, захисту навколишнього середовища, сталому розвитку та підвищенню добробуту і якості життя населення.

Головні принципи такі:

- Цінності та добродесність, зорієнтовані на людину. Процес розробки штучного інтелекту повинен гарантувати верховенство права, демократичні цінності та права людини (включаючи трудові права, захист персональних даних, добродесність і соціальну справедливість), а також надавати громадянам можливості для отримання знань і набуття навичок, необхідних для успішної адаптації до впровадження технологій штучного інтелекту. Розробники штучного інтелекту повинні бути відкритими та пояснювати свої розробки, а також сприяти усуненню страхів людей перед новими технологіями.

- Безпека та надійність протягом усього свого життєвого циклу. Особи та організації, які беруть участь у розробці штучного інтелекту, повинні забезпечувати надійне управління ризиками та контроль на кожному етапі життєвого циклу технологій штучного інтелекту, а також аналіз стабільності та безпеки. Крім того, системи на основі штучного інтелекту не повинні мати можливості навмисно завдавати шкоди громадянам або юридичним особам; усі ризики негативних наслідків від використання технологій штучного інтелекту мають бути зведені до мінімуму.

- Підзвітність. Усі сторони, залучені до розробки технологій штучного інтелекту, мусять нести відповідальність перед суспільством за дотримання цих принципів.

- Цілісність інноваційного циклу. Сторони повинні забезпечити тісну взаємодію між дослідженнями і розробками в галузі AI та реальним сектором економіки.

- Технологічна незалежність. Держави мають забезпечити необхідний рівень національної незалежності у сфері штучного

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

інтелекту, зокрема шляхом переважного використання національних технологій і технологічних рішень, розроблених на основі штучного інтелекту.

Особливу увагу в освіті потрібно приділяти розвитку базових цифрових навичок:

- аналіз даних за допомогою програмного забезпечення – навички програмування;
- навички розробки, проектування й обслуговування технологій;
- знання та навички моделювання, взаємодії та підвищення довіри до машинних агентів/роботів (комфорт у людино-машинній співпраці). загальні навички використання сучасного персонального комп'ютерного обладнання;
- обробка та інтерпретація складної інформації;
- навички розв'язання проблем у цифровій командній роботі (міжкультурній або віддаленій).

Цифровізація

Цифровізація є ключовою рисою сучасного технологічного прогресу, що приносить кардинальні зміни як в економіку, так і в соціальне життя. До них належать блокчейн, доповнена реальність, інтернет речей, криптовалюти, смартфони, цифрове виробництво та штучний інтелект. Найважливішими змінами є відкрите програмне забезпечення, відкриті дані, відкриті моделі штучного інтелекту, відкриті стандарти та відкритий контент. Оцифрування -основний процес у формуванні інформаційної та мережевої економіки, нової хвилі інновацій, яка вже трансформує відносини між державами, компаніями та громадянами, а також організаційні структури суспільства. Цифровізація уможливорює зниження трансакційних витрат, використання електронної комерції, застосування новітніх освітніх технологій, великих даних, машинного навчання, найсучасніших алгоритмів прийняття рішень і штучного інтелекту для розв'язання технічних, економічних та соціальних проблем. Цифровізація безпосередньо пов'язана зі створенням цифрового уряду, державною

підтримкою інновацій та трансформацією всієї адміністративної системи. Переваги економічної та соціальної цифровізації включають підвищення ефективності виробництва та якості життя, збільшення мобільності людей і компаній, а також підвищення доступності, прозорості та швидкості обробки інформації.

У процесах передачі інформації, які формують людино-цифрове середовище як суспільство, що використовує цифрові технології, домінують цифрові права на доступ, використання і створення цифрових об'єктів, комп'ютерів та інших електронних пристроїв, а також на комунікаційні мережі, включаючи Інтернет. Об'єкти цифровізації пропонується згрупувати в три групи відповідно до їх використання, ролі та участі в цифрових процесах: платіжні інструменти (фінансові цифрові об'єкти), електронні товари (товарні цифрові об'єкти) та електронні послуги (базові, платформні цифрові об'єкти). Процес переходу соціально-економічних відносин на цифровий рівень можна охарактеризувати трьома етапами. (рис. 1.8).

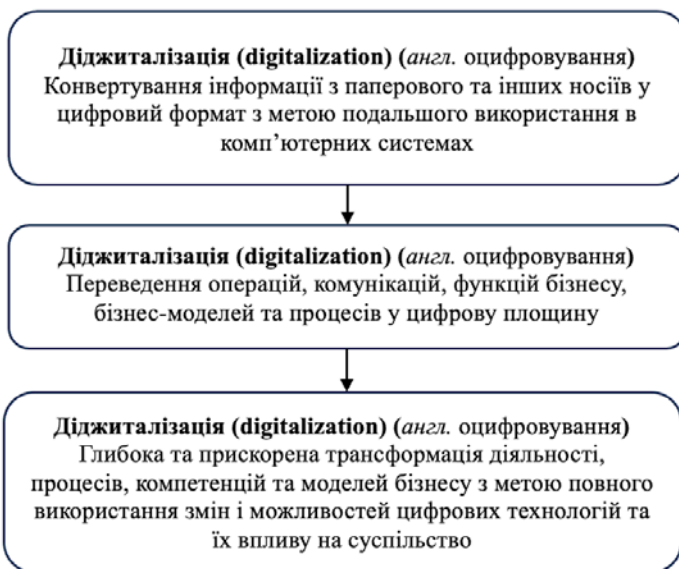

Рис. 1.8. Етапи переходу до цифрового устрою

Джерело: [11]

Україна 2030 – країна з розвинутою цифровою економікою (Таб.1.3).

Таблиця 1.3

Ключові цифрові тренди

№	Ключовий тренд	Можливості, що створює тренд	Бар'єри для розвитку тренду в Україні
1	І. Дані стають головним джерелом конкурентоспроможності	Розвиток нової галузі економіки, нові робочі місця. Створення бази для розвитку всіх галузей та цифрової економіки. Поява ефективного інструменту управління. Створення середовища, що унеможливорює корупцію як явище	Відсутність системи правил, регламентів, стандартів збирання, класифікації, зберігання та використання даних (національний, регіональний, галузевий та інші рівні). Проблеми захисту інтелектуальної власності. Проблеми щодо захисту даних, ризики кібербезпеки. Відсутність у громадян достатніх компетентностей роботи з даними (цифрових навичок), відповідної освіти, професій тощо.
2	Розвиток сфери Інтернету речей (Internet of things, IoT, IIoT)	За широкого застосування тренд може істотно підвищити ефективність секторів економіки, малого та середнього бізнесу тощо. Можливості для трансформаційних інновацій, створення українськими компаніями відповідних продуктів і розробок світового рівня.	Необізнаність бізнесу та потенційних користувачів щодо переваг та цінності технології, що впливає на низький попит та відсутність ринку. Низький рівень R&D та інноваційної діяльності у сфері hardware, а наявні стартапи здебільшого орієнтовані виключно на зовнішні ринки з погляду комерціалізації. Брак фахівців та інженерів у сфері OT (operational technology), неготовність системи освіти, відсутність кадрів тощо.

3.	Цифровізація або цифрові трансформації бізнесу та галузей економіки	Підвищення конкурентоздатності секторів економіки. Розвиток цифрової економіки, ринку праці тощо. Поява нових індустрій (кросплатформових із цифровою індустрією). Розвиток інноваційного підприємництва.	Відсутність національних (державних) програм, інфраструктур підтримки та стимулювання бізнесу до використання цифрових інструментів та рішень, а також розвитку інноваційного підприємництва. Відсутність у країні бачення, стратегії та ініціатив цифровізації економіки та сфер життєдіяльності суспільства та країни в цілому. Відсутність сталої системи культивування цифрових навичок і навичок інноваційного підприємництва на рівні середньої та вищої освіти, в секторах економіки та суспільстві взагалі.
----	---	--	---

Джерело: [80]

Частка цифрової економіки у ВВП до 2030 року буде постійно збільшуватися (Табл. 1.4)

Таблиця 1.4

Ключові показники ефективності (КПІ) цифровізації української економіки

Показник	Роки									
	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Внутрішній ринок (споживання ІКТ), млрд дол.	2,0	2,5	3,0	4,5	6,0	8,0	10,0	12,0	14,0	16,0
Вплив на ВВП, відсоток зростання	+0,5	+1	+2,0	+3,5	+4,5	+6,0	+7,5	+9,0	+11,0	+14,0

Джерело: [85]

Передбачається, що частка цифрової економіки у ВВП України буде стрімко зростати і у 2030 році складе близько 65% (Табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Частка цифрової економіки у ВВП України

	Роки									
	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Частка цифрової економіки у загальному ВВП, %	3%	5%	8%	11%	15%	20%	28%	40%	52%	65%

Джерело: [85]

Поведінкова економіка

З середини 20-го століття поведінкова економічна теорія стала одним із наукових підходів, який прийшов на зміну класичному напрямку, та модною концепцією, сукупність теорій, які описують процес прийняття економічних рішень різними суб'єктами. «Економічна теорія як наука набула нового виміру завдяки системному дослідженню економічних процесів, економічних явищ та принципів економічної поведінки. Вона зосереджує увагу не лише на прагматичних розрахунках і нормах раціональної поведінки економічних агентів, а й на психологічних, ментальних і колективних особливостях прийняття економічних рішень, які можуть мати значний вплив на досягнуті результати» [16, с. 15].

До появи сучасних поведінкових теорій підхід формувався в кілька етапів представниками різних напрямів і шкіл економічної думки. Спочатку це були моделі людської поведінки в різних соціальних науках, але згодом його виокремлення в дослідженнях неокласичної економіки та продовження в альтернативних моделях людини Г. Саймона, Р. Хайнера, Г. Беккера, Г. Лейбенстайна, П.Л. Рейно, Ф. Хайєка, І. Кірцнера та ін. знайдено (рис. 1.9).

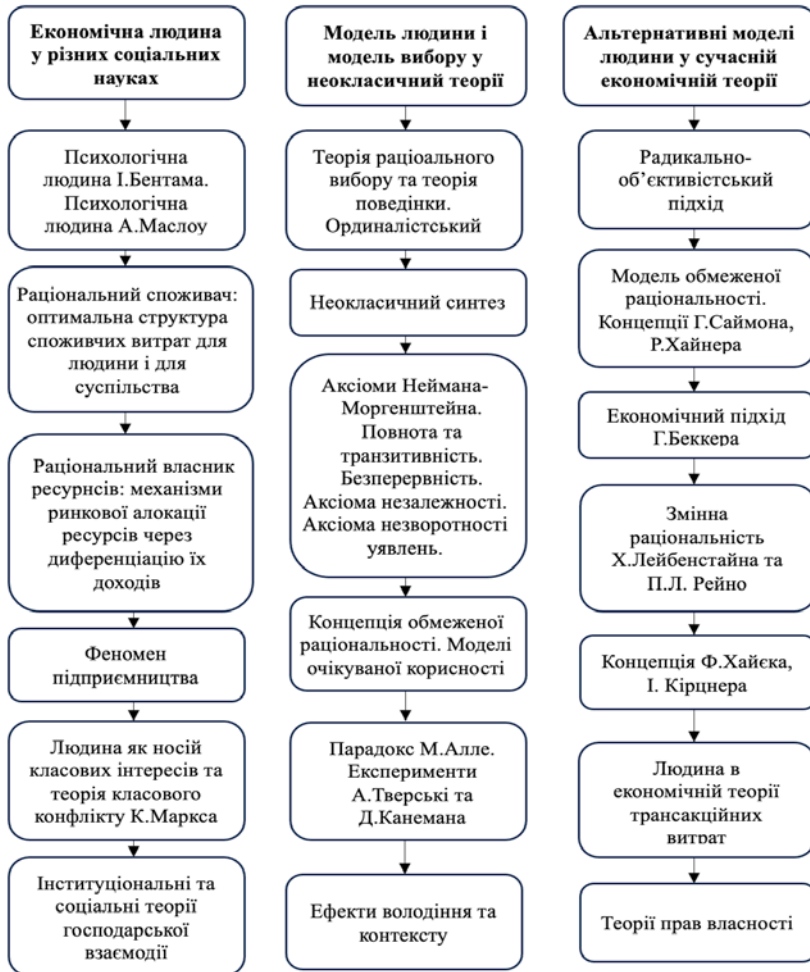

Рис. 1.9. Підходи до визначення моделі людини та її поведінки в економічній теорії та в інших соціальних і поведінкових науках

Джерело: Складено автором

Групування підходів до визначення моделей людини та її поведінки в економічній теорії та інших соціальних і поведінкових науках можна також розглядати з точки зору ускладнення та

розширення сфери дослідження, що дозволило науковцям поступово розширити фокус своїх досліджень.

З концепції індивідуальної економічної поведінки пояснюється економічна поведінка домогосподарств, які переслідують мету отримання прибутку як суб'єктів ринкової економіки. За такого підходу можна зробити висновок, що кожен наступний напрям дослідження поведінки економічних суб'єктів в історії економічної думки доповнював попередні результати, розширюючи набір факторів, що впливають на економічну поведінку в процесі розвитку суспільних відносин і зв'язків, притаманних розвитку ринково-економічних відносин і домогосподарств. Можна зробити висновок, що досліджуваний напрям доповнив попередні досягнення. Визначимо ці етапи так.

I. З'ясування сутності та структури потреб. Задоволення потреб сприяє зростанню добробуту. У цьому сенсі І. Бентам пояснює психологічну спрямованість економічної поведінки, визначає щастя благополуччям найбільшої кількості людей, ставить питання про те, хто повинен вирішувати проблеми, що впливають на добробут, – більшість індивідів, держава і члени суспільства [19, с. 23], А. Маслоу визначає структуру потреб, ядром яких є благо особистості, Він встановив, що його формує прагнення людини до моральності та доброзичливості. [2, с.28]. Вже у ХХ столітті А. Маслоу уточнив структуру потреб і встановив, що ядро особистості утворюють прагнення людини до добра, моральності та доброзичливості. Однак ці потреби, що самоактуалізуються, можуть бути задоволені лише тоді, коли задоволені інші потреби, переважно фізіологічні. Більшість людей не в змозі задовольнити навіть свої потреби нижчого рівня. За Маслоу, ієрархія потреб включає фізіологічні потреби, безпеку, любов і прихильність, схвалення і визнання, а також самоактуалізацію (реалізацію здібностей і талантів).

Поведінка домогосподарств визначається їхніми потребами, інтересами, мотивами та стимулами. В історії економічної думки існують різні підходи до пояснення цього:

- 1) релігійно-етичний характер (Ф. Аквінський (1226-1274);

2) проблема визначення частки суспільного продукту, яку домогосподарства отримують у вигляді заробітної плати (меркантилісти, деякі представники класичної школи (15-19 ст.);

3) модель «економічної людини» (примат особистих інтересів як потужного мотиву прогресивного розвитку суспільства) (А. Сміт (1723-1790));

4) економічний примус має біологічне підґрунтя і є основною мотивацією економічної активності індивіда (закон народонаселення, Т. Мальтус (1766-1884));

5) як економічний, так і неекономічний примус (трудовий обов'язок) та альтруїзм (зміна психології людей) (Карл Маркс (1820-1895));

6) найстійкішим стимулом до економічної діяльності є прагнення отримати від неї дохід (А. Маршалл (1842-1924));

7) теорії суб'єкта, які зосереджують увагу на причинах, що спонукають суб'єктів займатися певною діяльністю, і наголошують на потребах і вигодах як детермінантах економічної мотивації (теорія потреб А. Маслоу і М. Туган-Барановського, теорія потреб у придбанні Девіда МакКлелланда, теорія мотивації З. Фрейда, теорія мотивації К. Альдерсона, теорія мотивації З. Фрейда, теорія зв'язку та зростання К. Альдерфера, двофакторна теорія Ф. Герцберга).

8) процесійна теорія: вивчає мотиваційні механізми економічної поведінки з урахуванням сприйняття суб'єктом ситуації та його очікувань щодо можливих результатів обраних варіантів економічної діяльності (теорія очікувань В. Врума, теорія справедливості А. Адамса, теорія Лімана Портера-Едварда Лоулера, теорія цілепокладання Д. Локка, теорія очікувань В. Врума).

Потреби, інтереси, мотивації та поведінка, а також їх задоволення є рушійними силами економічного розвитку і визначають економічну поведінку суб'єктів ринку, зокрема домогосподарств. Єдність потреб, інтересів і мотивацій породжує мотивацію як внутрішню рушійну силу, що спонукає людей до певних поведінкових дій (Рис. 1.10).

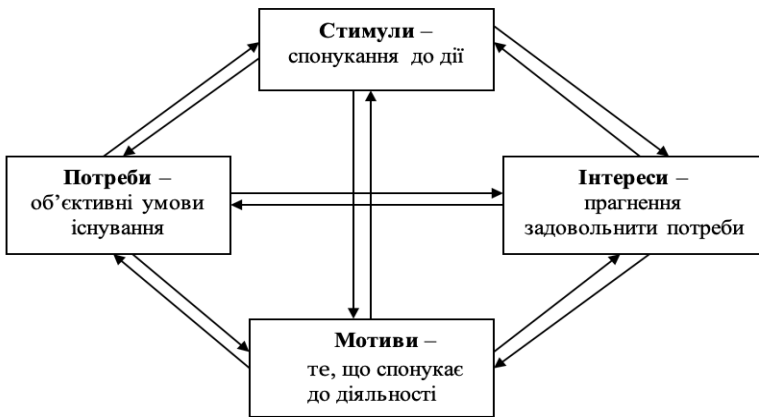

Рис. 1.10. Взаємозв'язок потреб, мотивів, інтересів, стимулів
Джерело: Побудовано автором

Економічна поведінка – складне системне явище, що поєднує в собі економічні, соціологічні, психологічні, культурні та інші аспекти. Економічна поведінка – це сукупність різних соціально-економічних вчинків суб'єктів, пов'язаних із суб'єктивною оптимізацією обмежених економічних ресурсів з різними функціями та цілями, з метою отримання максимальних благ (доходу, благ, умов відпочинку, професійного розвитку, набуття нового соціального статусу тощо).

Сучасні підходи до вивчення економічної поведінки ґрунтуються на результатах багатьох суспільних наук. На нашу думку, заслуговує на увагу соціально-психологічний підхід до трактування структури економічної поведінки, який використовують А.В. Патула, Н.Н. Колесник, А.А. Сотніков та А.А. Шабнова. Аналізуючи структуру економічної поведінки, вони виділяють 12 взаємозалежних підсистем – пізнання, волю, емоції, цілі, програми, інститути, середовище, інформацію та засоби, координацію та субординацію, процеси, виконання та регулювання. Як видно з рис. 1.7, при вивченні економічної поведінки необхідно враховувати такі поняття, як свідомість,

економічні почуття й емоції, економічне сприйняття та економічне мислення.1.7.

Рис. 1.11. Структура економічної поведінки

Джерело: [17]

З рис. 1.7 видно, що при вивченні економічної поведінки необхідно враховувати такі поняття, як свідомість, економічні почуття та емоції, економічне сприйняття та економічне мислення. Вони пов'язані з формуванням, зберіганням і відтворенням алгоритмів сприйняття й оцінки економічної, соціальної, політичної, культурної та іншої інформації. Ці алгоритми визначають стійкі моделі поведінки індивідів у процесі виробництва, розподілу та споживання матеріальних і духовних благ. Закріплені уявлення про економічну поведінку забезпечують формування стійких правил гри в тій чи іншій сфері діяльності, які тиражуються і повторюються протягом тривалого періоду часу.

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі економічного розвитку відбуваються зміни в економічній поведінці на основі зміни ставлення до важливості потреб, інтересів і цінностей. Мотиви, норми, цінності та інтереси виконують стимулюючу та регулюючу функції для економічної поведінки. До економічних мотивів домогосподарств належать мотиви, пов'язані зі зростанням доходів та накопиченням багатства, конкуренцією, егоїзмом та альтруїзмом, схильністю до ризику тощо. Економічні цінності – це стійкі уявлення, прийняті суспільством та його окремими групами, про те, які економічні блага (такі як багатство, зв'язки, влада, статус, різні види зайнятості, різні джерела доходу та способи його отримання) найбільш або найменш важливі для них та їхніх сімей, а також які економічні відносини є найбільш прийнятні для людей. Економічні інтереси формуються на основі економічних мотивів під регулятивним впливом норм і цінностей. Вони – прояв економічних потреб, реалізація яких гарантує самозабезпечення та саморозвиток.

Важливою передумовою економічної поведінки є економічна культура як сукупність соціальних цінностей і норм, що регулюють економічну поведінку. Економічна культура виступає як соціальна пам'ять про економічний розвиток, сприяючи або перешкоджаючи передачі, відбору та оновленню цінностей, норм і потреб, які діють в економіці, орієнтуючи домогосподарства та інших суб'єктів на певні форми економічної діяльності.

Економічна культура тісно пов'язана з менталітетом населення, який формується під впливом традицій, культури, соціальної структури та навколишнього середовища. Менталітет визначає національну модель економічної та соціальної поведінки, тобто культуру споживання, культуру виробництва та відповідні мотивації.

Економічна поведінка виконує такі функції:

- *Соціалізації.* Дозволяє окремим суб'єктам певним чином формувати економічні відносини з іншими суб'єктами, формувати спільні потреби та інтереси, а також здійснювати соціальну діяльність (наприклад, соціальна відповідальність, партнерство).
- *Адаптації.* Спрямована на ефективне використання наявних ресурсів і допомагає пристосуватися до нових соціальних

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

реалій, що формуються в процесі розвитку ринкових відносин.

- *Інтеграції.* Моделі та типи економічної поведінки відображають стереотипи споживання, тенденції та громадську думку, які інтегрують індивідів у певну соціальну групу або суспільство.

- *Ціннісна підтримка.* Економічна поведінка підтримує прийняті в суспільстві норми, цінності та традиції.

- *Регулятивна.* Поведінкові відносини впливають на глибинні механізми сприйняття та розуміння існуючих звичаїв, традицій, звичок і правил соціальної поведінки. Вони визначають загальне дотримання законодавчо встановлених норм і сприяють збереженню та підтримці соціальної системи.

II. Визначення напрямів, цілей і стратегій подальшого розвитку. Розвиток моделі призводить до створення нових цінностей і постійного оновлення цілей. А. Сміт почав розглядати людину як «економічну людину». У праці «Дослідження про природу і причини багатства народів» він писав: «Не від доброї волі м'ясників, пивоварів і пекарів ми очікуємо отримати наш обід, а від їхніх власних інтересів, а від захисту їхніх власних інтересів. Ми апелюємо не до їхньої людяності, а до їхнього егоїзму; ми повідомляємо їм не наші потреби, а їхні інтереси» [70]. За Смітом, основними характеристиками «економістів» є: 1) економісти діють на конкурентному ринку, що означає мінімальну взаємодію з іншими економістами; 2) економісти раціональні у своїх механізмах прийняття рішень; 3) економісти вміють ставити цілі, послідовно їх досягати та вміють прораховувати витрати при виборі засобів для їх досягнення; 4) економісти володіють повною інформацією про обставини, в яких вони діють для задоволення своїх потреб; 5) економісти егоїстичні і прагнуть максимізувати власні інтереси. 6) Економісти егоїстичні і прагнуть максимізувати власні інтереси.

Ця модель є абсолютизацією людської раціональності, яка в економічній теорії зазвичай трактується як здатність індивіда максимізувати певну цільову функцію; як зазначає В. Автономов, «... Стверджуючи, що людина від природи раціональна, економісти

мають на увазі, що вона діє за принципом розв'язання задачі максимізації. Це є формальним підходом до раціональності» [1]. Класична школа запровадила теорію трьох факторів виробництва та визначила механізм ринкового розподілу ресурсів через диференціацію їх прибутковості Згідно з теорією А. Сміта, заробітна плата, прибуток і рента є «трьома головними причинами всіх доходів і всіх мінових вартостей» [70, с. 38]. На його думку, природні норми заробітної плати, прибутку і ренти регулюються основними умовами життя конкретного суспільства [88, с. 44]; показово, що Ж.Б. Сей почав розрізняти підприємництво як «особливу діяльність у промисловості» і прибуток як винагороду за талант, організованість і лідерство [74, 54- 55].

III. У працях Карла Маркса людина почала розглядатися як носій класових інтересів і суб'єкт класової боротьби. У подальшому розвитку соціальних і поведінкових наук велику увагу цьому питанню приділили соціологи: за М. Вебером (1864-1920), суспільство – це сукупність статусних груп. Тому їхні інтереси не збігаються і спричиняють конфлікти. Хоча як явище вони майже неминучі, іноді вдається знайти єдність інтересів і досягти суспільної згоди.

Т. Парсонс (1902-1979) заснував так звану теорію соціальної дії, яка поклала край структурним і функціональним теоріям 20 століття. Він зазначав, що соціальні системи засновані на актах взаємодії між індивідами. Узгодженість у цих актах досягається засвоєнням загальноприйнятих норм і перетворенням діяльності останніх у внутрішні мотиви [81].

Представники соціальних та поведінкових наук почали вбачати регулювання економічної поведінки у формуванні інституційних та соціальних теорій економічної взаємодії. В економіці сукупність інституційних обмежень, інститутів та механізмів визначають економічний порядок суспільства. «Інститути забезпечують базову структуру суспільства, – зазначає Д. Норт, – і за їх допомогою люди протягом усієї історії намагалися створити порядок і зменшити невизначеність у процесі обміну» [48, с. 151]. Сучасні дослідники визначають економічний порядок як взаємопов'язану єдність

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

«правил, норм і конвенцій економічної діяльності, законів і правил, що гарантують їх дотримання, форм і механізмів взаємодії економічних агентів, регулювання економіки з боку держави та інших організованих структур». Діяльність суб'єктів (домогосподарств) визначається економікою в цілому, а їхні цілі та уподобання формуються суспільством [10].

У сучасній науковій літературі соціальний вимір у дослідженні економічної поведінки ще більше посилюється. Наприклад, модель REMM (Resourceful, Evaluating, Maximising Man), запропонована економістами К. Бруннером і В. Меклінгом, та її модифікована версія RREEMM (Resourceful, Restricted, Expecting, Evaluating, Maximising Man) використовується для опису економічної людини; соціальна модель SRSM (Socialised, Role-Playing, Sanctioned Man: Соціалізована, рольова, санкціонована людина), запропонована С. Лінденбергом (S. Lindenberg), – для опису людини, яка максимізує. Sanctioned Man) соціальна модель, запропонована С. Лінденбергом. Згідно з цією теорією, виконання ролі зумовлене самим процесом соціалізації, який є адаптацією до певної ролі із соціально визначеними характеристиками та обов'язками.

IV. У неокласичній теорії поведінка «економічних агентів» пояснюється низкою додаткових особливостей. По-перше, поведінка всіх економічних агентів вважається абсолютно раціональною. Ідеальна форма раціональності ґрунтується на принципі максимізації. Споживачі завжди прагнуть максимізувати корисність (максимальне задоволення потреб), тоді як виробники (підприємці) прагнуть максимізувати прибуток. Усі економічні агенти усвідомлюють свої цілі і можуть обирати найкраще (оптимальне) рішення для їх досягнення; як зазначає В.С. Автономов, загальна схема моделі економічної людини базується на таких припущеннях:

- економічна людина знаходиться в ситуації, коли кількість доступних ресурсів обмежена. Вона не може задовольнити всі свої потреби одночасно і тому змушена робити вибір.
- фактори, що визначають цей вибір, поділяються на дві

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

окремі групи: переваги та обмеження. Переваги (преференції) характеризують суб'єктивні потреби людини, тоді як обмеження характеризують її об'єктивні можливості. Уподобання економічної людини не суперечать одне одному і є стабільними.

- економічна людина здатна оцінювати вибір з точки зору того, наскільки його наслідки відповідають її уподобанням

- при здійсненні вибору економічна людина керується власними вподобаннями, а не вподобаннями своїх контрагентів чи прийнятими в суспільстві нормами і традиціями

- вибір економічної людини раціональний у тому сенсі, що з відомих альтернатив вона обирає ту, яка найбільше задовольняє її власні уподобання відповідно до її власних думок та очікувань.

Крім того, економічна поведінка визначається не лише економічними інтересами. Серед основних характеристик людини – егоїзм, егоїстичність, прагнення до підвищення свого статусу, слави, задоволення, успіху та легкості отримання бажаних результатів.

Представники неокласичної школи (Г. Гуссен, В. Джевонс, К. Менгер, Л. Валлас, Дж. Хікс; Ф. Еджуорт, Є. Слуцький) розробили низку концепцій для пояснення раціональності поведінки споживачів (домогосподарств), зокрема теорію раціональної поведінки, спрямованої на максимізацію корисності, теорію граничної корисності, споживчої А. Маршалл приділяв велику увагу врахуванню не лише економічних, а й людських цінностей та стимулів, що пояснюють раціональну поведінку споживачів (домогосподарств), зокрема теорію раціональної поведінки, спрямованої на максимізацію корисності, теорію граничної корисності, теорію споживчої рівноваги. «Економічну науку не можна ототожнювати з точними природничими науками. Це пов'язано з тим, що економічна наука має справу з постійно мінливими і дуже тонкими особливостями людської природи» [41].

Тому в неокласичній теорії основним принципом економічної поведінки домогосподарств є припущення про раціональну поведінку, яка визначає ефективність економічної діяльності та відображається на доходах домогосподарств.

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

Припущення раціональності слугує інструментом для побудови структури теорії, яка визначає, як домогосподарства поведуться в різних ситуаціях, тобто які варіанти поведінки вони обирають, коли стикаються з багатьма можливостями [65].

Раціональна поведінка споживача передбачає дотримання таких принципів:

- мотивація вибору призводить до формування переваг та цільових функцій. Індивіди формують параметри бажаного. Питання, пов'язані з джерелом та змістом цілей, не порушуються. Цілі та сформовані на їх основі переваги повинні бути послідовно ранжовані та відрізнятися одна від одної;

- індивіди потребують правил вибору, які гарантують, що з відомих альтернатив будуть обрані ті, які певною мірою задовольняють їхні вподобання відповідно до їхніх очікувань;

- існує зв'язок між упорядкованими вподобаннями, існуючими зовнішніми та внутрішніми обмеженнями, з одного боку, та актом вибору/дії, з іншого. Люди обирають те, чому надають перевагу. На ринку це відображається в поведінці споживачів, яка, будучи агрегованою, відображається в ринковому попиті на мікрорівні та споживчих витратах на макрорівні.

Теорія раціональної поведінки є не лише фундаментальною для дослідження економічної поведінки домогосподарств, але й забезпечує теоретичну основу для вивчення багатьох соціальних процесів в інших соціальних та поведінкових науках. На цьому наголошував Г. Беккер у своїй Нобелівській лекції: «Економічний метод моделювання поведінки часто приваблює фахівців з інших дисциплін, які вивчають соціальні проблеми, через його аналітичну силу, що забезпечується принципом індивідуальної раціональності. Теоретики та емпіричні дослідники, які використовують моделі раціонального вибору, активно працюють у соціології, праві, політології, історії, антропології та психології. Модель раціонального вибору забезпечує найбільш перспективну з наявних у нашому розпорядженні основу для уніфікованого підходу суспільствознавців до вивчення соціального світу» [89].

У процесі моделювання поведінки споживачів на товарних

ринках теорія раціональної поведінки приділяє значну увагу визначенню бажаних, небажаних і нейтральних благ. Теорія розглядає кутові рішення, коли споживачі надають більшу перевагу одному товару, ніж іншому, або коли відносна ціна одного товару є вищою, ніж іншого. Визначається еластичність попиту на альтернативні та взаємодоповнюючі товари. Вивчаються зміни попиту та споживчого оптимуму у зв'язку зі зміною доходу та зміною цін на товари. Визначаються поняття «нормального» та «неякісного» товару, зміни у споживчому виборі внаслідок зміни ціни товару, зміни у споживанні внаслідок зниження ціни, неоднозначність впливу різних факторів на споживчий вибір, споживчий надлишок, що характеризує перевищення корисності над ціною, теорія граничної корисності та поняття кривих недискримінації. Ці аспекти широко представлені в підручниках з мікроекономіки [44].

V. Розвиток теорії корисності заслуговує на особливу увагу в поясненні поведінки споживачів. Г. Госсен першим сформулював закон спадної граничної корисності у праці «Розвиток законів людської взаємодії» (1854); К. Менгер, окрім Госсена, запропонував кількісні характеристики того, що вважається благом. Він убачав проблему в установленні відповідності між кількістю необхідних благ і кількістю наявних. Потреба може розширюватися нескінченно, але в будь-який момент вона має певну величину. Тому кількість необхідних товарів не може бути визначена априорі. Якщо кількість необхідних товарів перевищує пропозицію, то, на його думку, треба звернути увагу на найважливіші потреби. Це положення стало основою теорії суб'єктивної цінності: «Зі збільшенням або зменшенням кількості благ ступінь задоволення потреб, а отже, і цінність, що приписується цим благам, зростає або зменшується» [44, с. 161]. Зі збільшенням кількості благ здатність цих додаткових одиниць задовольняти потреби дедалі більше зменшується. Це положення стало відомим як принцип спадної граничної корисності, згідно з яким цінність однорідного запасу благ визначається цінністю останньої або найменш важливої одиниці

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

цього блага. Згідно з другим законом Госсена, людина може максимізувати корисність, якщо розподілить свої гроші між різними товарами так, щоб отримати однакове задоволення від останньої одиниці, витраченої на кожен товар.

Неокласична теорія встановила принцип методологічного індивідуалізму. Цей теоретичний напрям зосереджується на поясненні економічної поведінки окремих індивідів.

К. Менгер запропонував еквівалентність мінової вартості та суб'єктивної оцінки. У результаті, як зазначав Б. Селігман, «... Маржиналізм перетворив вартість на психологічний феномен. . тому що сума, яку фірма платить за фактори виробництва, повинна базуватися на граничній корисності цих факторів з точки зору продавця, яка визначається в процесі обміну» [93, с. 162]. Отже, на його думку, принцип граничної корисності керує всією економікою, а економічна система стає величезною сукупністю взаємодоповнюючих товарів, цінність кожного з яких залежить від інших товарів, використаних на попередніх і наступних стадіях виробництва.

М. Блауг аналізує важливість маржиналізму і пов'язує появу і визнання теорії граничної корисності з проявом релігії. Зокрема, він пояснює запізніле визнання теорії корисності у Британії тим, що «трудова теорія цінності природно впливала з протестантської свідомості, тоді як суб'єктивна теорія цінності була продуктом католицької культури» [68, с. 281].

Відомо, що засновники теорії граничної корисності не ставили за мету її кількісне вимірювання. Візер вважав, що принцип граничної корисності коректний лише при оцінці одиничного акту використання блага. Він визнавав, що економіка, заснована на принципі індивідуалізму, не буде ефективною. Це пояснюється тим, що в міру того, як блага стають дефіцитними, їхня цінність може зростати. Раціональність економічної людини пізніше була пов'язана з принципом методологічного індивідуалізму в неокласичній економічній теорії.

VI. Методологічний індивідуалізм означає зосередження досліджень на потребах індивідів, мотивах економічної поведінки,

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

психологічних мотивах поведінки індивідів та аналізі їхніх очікувань. У фокусі досліджень – поведінка людини з точки зору її цілей та відношення до обмежених ресурсів, які мають альтернативні способи використання [94]. Ідея методологічного індивідуалізму також широко представлена у працях Л. фон Мізеса. У його книзі «Людська дія» (1949) важлива роль відводиться концепції праксеології – науки про людську поведінку. Він визначає поняття граничної корисності, але не пов'язує його з альтернативним вибором і надає великого значення ідеології та впровадженню «раціональної політики» державою.

Ф. фон Хайек надає великого значення інформації в поясненні економічної поведінки: «Конкуренція слугує засобом повідомлення людям про те, який варіант є найкращим і найдешевшим». Хайек стверджує, що «те, про що ми повинні турбуватися, – це безперешкодне поширення такої інформації» [Цит. за: 4, с.218]. З цим підходом тісно пов'язана теорія раціональних очікувань, яка передбачає, що очікування економічних агентів, які максимізують добробут, раціональні. Основою для прийняття ними рішень є остання доступна інформація про стан економіки. Уся інформація, яку отримують економічні агенти, використовується для формування їхніх уявлень про стан економіки, що є основним матеріалом для побудови моделі раціональних очікувань. Ця концепція отримала розвиток у працях Т. Сарджента та Н. Уоллеса «Теорія раціональних очікувань та економічна політика (сучасна макроекономіка)» (1989); Р. Лукаса та Т. Сарджента «Раціональні очікування та економічна практика» (1989); Р. Лукаса та Т. Сарджента «Раціональні очікування та економічна практика» (1989). очікування та економічна практика» (1991), а також книга Р. Лукаса «Дослідження з теорії ділових циклів» (1991). Стверджуючи, що поведінка економічних агентів у саморегульованій ринковій економіці раціональна, вони наголошують не лише на непорушності принципу вільного підприємництва, а й на ідеальному економічному механізмі, що відповідає цій системі.

Т. Сарджент і К. Сімс зуміли вивести формулу для розрахунку наслідків як непередбачуваних економічних заходів влади, так і

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

систематичних змін в економічній політиці. Їх концепція раціональних очікувань дозволила їм пояснити складність економічних взаємозв'язків у поведінці економічних агентів та необхідність їх врахування в економічній політиці. На думку вчених, існування раціональних очікувань серед економічних агентів не дозволяє чиновникам систематично маніпулювати економічною поведінкою населення. Це пояснюється тим, що люди раціонально очікують майбутню інфляцію і наполягають на підвищенні заробітної плати та вищих депозитних ставок [33].

На рівень відсоткових ставок та інвестиційні рішення впливають очікування людей, а не рівень інфляції, який публікує Держстат. Тому проста зміна облікової ставки може мати різні наслідки залежно від того, які очікування майбутніх подій переважають у суспільстві та рівень довіри до дій і прогнозів регулятора. Крім того, складність взаємозв'язку між макроекономічними шоками й економічною політикою ускладнює фактор очікувань. Дослідникам нелегко розрахувати, як економічні зміни впливають на владу і як її дії змінюють економічне середовище, спираючись на історичні ряди фінансових даних, не кажучи вже про очікування тих, хто адаптується до наслідків економічних і політичних змін. Сарджент і Сімс дали поштовх до розробки та використання нових економетричних методів для перевірки та вдосконалення теорії раціональних очікувань.

А. Дітон, лауреат Нобелівської премії з економіки 2015 року «за аналіз споживання, бідності та добробуту», наголошував на необхідності емпіричного підходу, вважаючи, що будь-яка теорія має бути результатом спостереження, а не спекуляцій. Він дав три уроки економістам-початківцям. По-перше, теорії повинні узгоджуватися зі спостереженнями, але навіть якщо це не так, не варто впадати у відчай. По-друге, економісти не повинні завжди орієнтуватися на середні показники. І по-третє, факти та їх вимірювання є ключовими [23].

Учений сформулював парадокс, який носить його ім'я («парадокс Дітона»). Він стверджує, що споживання загалом

змінюється не так швидко, як сукупний дохід споживачів. Така ситуація пов'язана з тим, що агреговані дані про середній рівень доходів досить оманливі як індикатор соціально-економічного розвитку країни. Це пов'язано з тим, що можуть бути як ситуації, коли розподіл доходів більш-менш рівномірний (наприклад, скандинавські країни), так і ситуації, коли відхилення доходів від середнього рівня значні, внаслідок чого більшість населення перебуває за межею бідності (наприклад, Україна, Молдова). Хоча його висновки суперечать гіпотезі, заснованій на раціональних очікуваннях, учений підкреслив, що вирішення цього парадоксу криється в неповноті агрегованих даних.

Посткейнсіанська теорія розширює концептуальні межі у вирішенні методологічних питань, головним чином за рахунок неприйняття абсолютної раціональності економічних агентів і розгляду існуючих варіантів їх поведінки [23, с.138-187]:

- Концепції невизначеності та ризику (наприклад, Ф. Найт, Дж. Кейнс) відображають об'єктивну відсутність повної та достовірної інформації про наслідки можливих дій;

- Теорія пошуку інформації: пояснює, що пошук інформації вимагає витрат і часу, тому гранична вигода від отриманої інформації дорівнює граничним витратам на її пошук;

- Теорія очікуваної корисності: пояснює, що очікувана корисність існування кількох можливих результатів дії є сумою корисностей кожного результату з урахуванням ймовірності цього результату відповідно до моделі фон Неймана-Моргенштерна;

- Модель аномалії в теорії очікуваної корисності. Люди схильні перебільшувати очікувану корисність і недооцінювати ризик порівняно з моделлю фон Неймана-Моргенштерна, що відображає залежність очікувань від контексту, ефектів власності та змін в очікуваннях [29].

У праці «Адміністративна поведінка» Г. Саймон пропонує гіпотезу «обмеженої раціональності», яка стверджує, що організації замінюють завдання оптимізації раціональних засобів у своїй практичній діяльності завданням проактивного

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

управління. Обмежена раціональність є напівпримусовою формою раціональності, тобто економічні агенти прагнуть діяти раціонально, але в реальності мають лише обмежений спектр можливостей для цього. Саймон вважає, що обмежена раціональність «... відповідає поведінці людей, коли вони прагнуть «достатньо хорошого» результату» [99], оскільки не можуть досягти максимуму. Процес прийняття рішень за принципом обмеженої раціональності полягає у: виявленні потреби; визначенні мети та формуванні набору критеріїв, що характеризують мінімально прийнятні варіанти; дослідженні альтернатив (як правило, здійснюється в обмеженій і знайомій сфері; набір розглянутих альтернатив є свідомо неповним); вибір альтернативи, яка дає прийнятний результат. Базовим поняттям цієї моделі є не поняття оптимальності, а поняття «задоволення» [99]. Згідно з цією інтерпретацією раціональної поведінки, міркування повинні тривати доти, доки це необхідно і можливо для отримання «цілком прийнятної» відповіді, але не обов'язково найкращої з можливих відповідей, оскільки в реальному світі рідко існують засоби для пошуку оптимального рішення.

Саймон відкинув нереалістичне припущення про досконалу інформацію, яке використовувалося в неокласичній теорії, і побудував узагальнену модель економічної поведінки – модель обмеженої раціональності. Він вважав, що процес прийняття рішень можна пояснити двома концепціями: дослідженням і прийняттям задовільних альтернатив. Пошук альтернатив відбувається доти, доки не буде знайдено перший прийнятний (задовільний) варіант, а прийняття чи відхилення цього варіанту визначається кожною окремою людиною. Саймон пояснює це на основі певних рівнів домагань. Рівень домагань не є застиглим, а постійно змінюється залежно від результату попереднього стрибка. Якщо людина досягає успіху, рівень домагань підвищується. Якщо людина зазнає невдачі, рівень домагань знижується, оскільки вона починає більш критично оцінювати власні здібності. Вибір вважається задовільним, якщо людина здатна подолати перешкоду – рівень домагань [24].

З іншого боку, людина – істота суспільна і соціальна. Вона змушена дотримуватися соціальних нормам, що панують у суспільстві. А в суспільстві – найперше, в «ринковому» або «капіталістичному» суспільстві – соціальні норми вимагають, щоб люди поводитися вдумливо і раціонально. Непродумана поведінка підлягає суспільному відторгненню. Отже, фактичний ступінь раціональності є результатом «боротьби» між біологічними та соціальними факторами людини (Лейбенстайн визначає це за допомогою кривої недискримінації). Чим більш соціалізована людина, тим вищий ступінь раціональності її поведінки. Чим більше домінує біологічний інстинкт, тим менш раціональною є поведінка [97].

Поведінка споживача (особливо в умовах сучасної ринкової економіки) часто ірраціональна. Причини цього мають як суб'єктивний, так і об'єктивний характер. Ірраціональність економічної поведінки є проявом і відображенням дуалістичної природи людини, тобто біологічного та соціального елементів. Споживча ірраціональність – це: використання грошових ресурсів, яке не призводить до оптимального досягнення економічної вигоди (а можливо, і взагалі до відсутності економічної вигоди). Ірраціональність є антиподом «економічного розуму» і має свої витоки в дії емоцій та є проявом емоцій» [22, с. 18].

Сучасні науковці виділяють кілька причин ірраціональності споживачів. Перша – неможливість вироблення єдиної моделі споживання, оскільки навіть норми, розроблені експертами, обов'язково є довільними. Другою причиною ірраціональної поведінки споживача може бути випадковий конфлікт між інстинктом і задоволенням. Третьою причиною ірраціональної поведінки споживачів є те, що товари, які купують певні споживачі, вимагають специфічних навичок.

З точки зору забезпечення раціональності велику увагу моделям управління фінансами в домогосподарствах (модель сімейного консенсусу, теорія сімейного виробничого стилю) присвятили Д. Колдуелл, П. Самуельсон та Т. Шульц. Модель сімейного консенсусу П. Самуельсона базується на припущенні,

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

що домогосподарства намагаються максимізувати єдину функцію корисності сім'ї (домогосподарства) (добробуту). Вважається, що ця функція корисності є результатом збігу або компромісу (консенсусу) інтересів між членами домогосподарства.

Теорія Неймана-Моргенштерна є розвитком неокласичної теорії прийняття ризикових рішень. Рішення суб'єкта полягає у виборі найкращого з наявних варіантів, і кожен варіант в умовах ризику може бути охарактеризований не єдиним значенням, а розподілом ймовірностей багатства, яке людина отримує при виборі цього рішення. Наприклад, нехай це буде множина всіх можливих значень добробуту (багатства), які індивід може отримати в результаті прийнятого ним рішення. Будь-який варіант рішення може бути охарактеризований розподілом ймовірностей, що описує ймовірність отримання кожного з можливих рівнів добробуту. Нейман і Моргенштерн припустили, що люди приймають рішення раціонально і що їхні уподобання відповідають стандартним неокласичним аксіомам про людську поведінку. Це означає, що існує функція корисності, визначена на множині розподілів ймовірностей, які визначають вибір людей, і що найліпше рішення для людини дає найбільше значення функції корисності. Крім того, Нейман і Моргенштерн ввели такі аксіоми, як незалежність переваг (так звана лінійність), повнота, транзитивність, розширюваність і незворотність представлення.

М. Алле довів існування парадоксу, який указує на неспроможність теорій максимізувати очікувану корисність в умовах ризику та невизначеності реальності. Цей парадокс показує, що реальні агенти, які поведуться раціонально, віддають перевагу поведінці, яка забезпечує абсолютну надійність, а не поведінці, яка максимізує очікувану корисність.

Д. Канеман і А. Тверські розробили теорію перспективи на основі емпірично виявлених і задокументованих характеристик поведінки реальних респондентів в умовах ризику. Теорія базується на припущенні, що люди по-різному реагують на фінансово еквівалентні ситуації залежно від того, втрачають вони щось чи отримують. Дослідники дійшли висновку, що в

середньому люди схильні зберігати, а не збільшувати один і той самий фінансовий рівень, коли стикаються з однаковим ризиком. За подібних обставин можливість зазнати невеликих збитків для індивідуального інвестора більш неприємно, ніж отримання великих прибутків. Вони не схильні до ризику на ринках, що зростають, і толерантні до ризику на ринках, що падають. Це пов'язано з тим, що людська психіка сприймає зміну багатства, а не його абсолютну величину, і радість від перемоги набагато менша, ніж гіркота поразки. Втрати завжди здаються більшими, ніж еквівалентні прибутки.

Іншим важливим досягненням економічної думки став розвиток економічної теорії. Це означає, що економічна теорія почала брати до уваги такі фактори, як час і місце при аналізі економічної поведінки. Адже багато економічних рішень обмежені в часі і, виходячи з цього, можна встановити, хто з економічних агентів діє (лідидує) першим, а хто – пізніше в економічних взаємодіях. Порядок дій може мати значний вплив на кінцевий результат. Разом з визнанням важливості часових факторів має прийти розуміння того, що часові наслідки трансакцій також важливі. Порядок прийняття рішень необхідно враховувати при поясненні економічного зростання й економічної стабільності. Це стосується і заощаджень. Домогосподарства можуть накопичувати і заощаджувати доходи, а можуть позичати і давати в борг. Вирішуючи, скільки витратити сьогодні, а скільки відкласти на завтра, домогосподарства стикаються з тимчасовим вибором. Часовий вибір означає порівняння різних сум у часі. Вирішуючи, скільки заощаджувати чи скільки позичати протягом різних періодів часу, домогосподарства повинні брати до уваги відсоткові ставки. У цьому випадку відсоткова ставка являє собою відносну ціну споживання протягом цих періодів. Відсоткова ставка за кредитами – це ціна, яку домогосподарства платять за можливість споживати певні товари сьогодні, навіть якщо купівля цих товарів перевищує поточні бюджетні обмеження домогосподарства. У контексті міжчасового вибору вплив

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

зростання реальних процентних ставок на споживання розкладається на два ефекти: ефект доходу й ефект заміщення. Домогосподарства більш схильні до заощаджень, ніж до запозичень, тому зростання відсоткових ставок покращує їхнє становище. Маючи два періоди, поточний і наступний, якщо споживання в першому періоді і споживання в другому періоді є нормальними благами, домогосподарства захочуть розподілити це покращення свого становища на обидва періоди. Цей ефект призводить до того, що домогосподарства вирішують споживати більше в обох періодах. Якщо відсоткові ставки зростають, то споживання у другому періоді буде дешевшим, ніж споживання в першому періоді. Оскільки реальна відсоткова ставка на заощадження вища, домогосподарства змушені відмовитись від споживання в першому періоді, щоб збільшити споживання в другому періоді на одну одиницю. Ефект заміщення змушує домогосподарства обирати більше споживання в другому періоді, що зменшує споживання в першому періоді [44]. На думку Т. Сендлера, раціональні індивіди повинні приймати рішення на основі аналізу майбутніх можливостей, а також екстраполяції минулих тенденцій розвитку. Економічні агенти збирають і обробляють інформацію, щоб діяти відповідно до очікувань, сформованих на основі отриманої інформації. Незважаючи на сильні сторони теорії раціональних очікувань, її слабкість полягає в припущенні, що середній суб'єкт економічних відносин високоосвічений [75].

VIII. Сучасні представники неокласичної школи приділяють велику увагу використанню психологічних методологій для пояснення економічної поведінки. Прикладом є ефект власності та контекстний ефект. Один з найвідоміших прикладів ефекту володіння – дослідження 1990 року Канемана, Нейча і Талера. Ефект володіння полягає в тому, що коли людина володіє чимось, відмова від нього сприймається як утрата, а люди, як правило, уникають утрат. Ця гіпотеза складає основу теорії споживання та кривої недискримінації. Ефект контексту – це аспект когнітивної психології. Він описує вплив факторів навколишнього

середовища на сприйняття людиною стимулу. Вплив контекстного ефекту вважається частиною мислення за принципом «зверху вниз». Цей ефект підтверджується теоріями «сконструйованого сприйняття» (тобто сприйняття через конструювання ідей, створення власних уявлень про щось).

Альтернативні моделі людини в сучасній економічній теорії пропонують представники інституціоналізму та неінституціоналізму; добре відомий радикальний об'єктивістський підхід, характерний для концепції Дж. Шакле. Він відкидає поведінкову модель «економічної людини» і вважає її лише підкомпонентом моделі загальної рівноваги. Учений звертає увагу на те, що люди роблять вибір на основі своєї економічної уяви, яка формується в момент здійснення вибору. На думку Шакле, вибір робиться між намірами, з урахуванням того, що дає надію і створює гарний емоційний стан. Обираючи між варіантами, люди оцінюють і змінюють свій вибір відповідно до «потенційної несподіванки» (від її відсутності до «крайнього здивування» від зробленого вибору).

ІХ. Нова економічна теорія домогосподарств (Г. Беккер, Дж. Мінсер, К. Поланьї та М. Андерсон) має на меті дослідити атрибути виробничого процесу в домогосподарствах. На думку Г. Беккера, сировиною товарів, вироблених домогосподарствами, є час і їжа. З макроекономічної точки зору виробництво на рівні домогосподарств є менш ефективним, ніж суспільне виробництво, оскільки воно не може забезпечити сім'ї всіма необхідними товарами та послугами і відволікає трудові ресурси від вирішення загальнодержавних проблем. У цьому контексті поведінка визначається життєвим циклом домогосподарства, відповідно до моделей поведінки економічних, соціальних та психологічних індивідів. У рамках цієї теорії Г. Беккер досліджував низку питань, які раніше не розглядалися економічною наукою, а саме: 1) особливості розподілу ролей між сім'ями; 2) аналіз шлюбного ринку; 3) еволюція сімейних інститутів у довгостроковій історичній перспективі; 4) значення альтруїзму для добробуту та розвитку сім'ї; 5) вибір кількості дітей та їх «якості»; 6) динаміка розлучень та ін. Як зазначає В. Автономов, «немає жодного аспекту сімейного життя,

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

який би не досліджувався крізь призму економічного підходу, починаючи з праць Г. Беккера».

Х. Новий інституційний напрям теорії домогосподарств (наприклад, Р. Поллак, Е. Гідденс, Дж. Ходжсон) розширює та узагальнює нову концепцію економіки домогосподарств, визнаючи важливість внутрішньої структури та організації домогосподарств, мотивів їх створення та цілей їх діяльності. У цій концепції домогосподарства розглядаються як незалежні інститути та управлінські структури [37]. Основні принципи економічної поведінки домогосподарств зосереджені на усереднених судженнях, звичках, процедурній раціональності, конвенціях та рутині. Згідно з новою інституційною перспективою, домогосподарства функціонують як інституції, що сприяють зниженню ризиків шляхом зменшення трансакційних витрат, насамперед через кооперацію праці членів домогосподарства, та оптимізації внутрішньосімейного споживання за рахунок об'єднання ресурсів. Водночас відзначається, що проблема «морального ризику» є поширеною в нашому суспільстві [37]. Традиційні критерії ефективності нового інституціоналізму – такі як забезпечення мінімального рівня трансакційних витрат шляхом захисту прав власності та створення умов для оптимального обліку інформації, необхідної для прийняття економічних рішень, – використовуються для оцінки порівняльної ефективності економічних систем [32].

На думку Р. Поллака, трансакційний підхід розширює й узагальнює нову економічну теорію домогосподарств, визнаючи важливість внутрішньої структури та організації. Цей учений розглядає сім'ю як керовану структуру, а не як систему впорядкованих переваг, пов'язаних між собою або з технологіями виробництва. Його дослідження містить послідовний аналіз трансакційних витрат шлюбу та сім'ї. З самого початку неокласична економічна теорія припускає, що економічні агенти (індивіди та фірми) взаємодіють з «ринками», а не безпосередньо з іншими агентами. Неокласична теорія визнає, що «індивідуальність» економічних агентів, тобто їхня здатність розпізнавати один одного, відіграє важливу роль у багатьох видах економічної взаємодії [98].

Р. Коуз вважав, що права власності мають велике значення для пояснення економічної поведінки. Права власності є ключовим елементом в аналізі інституційної структури економіки, де закон визначає, хто повинен укласти угоди (транзакції) щодо використання ресурсів. Розподіл прав власності визначає масштаб транзакційних витрат. Розподіл ресурсів (структура виробництва) залишається незмінним і ефективним навіть тоді, коли розподіл прав власності змінюється. На думку авторів курсу, люди завжди можуть домовитися про придбання, перерозподіл і комбінування прав без витрат, щоб збільшити вартість виробництва. Не має значення, хто має права власності. Сторони угоди можуть безпосередньо знайти прийнятні рішення через ринок, і немає жодних причин для держави втручатися в ринковий механізм. Інституції потрібні для регулювання рівня транзакційних витрат.

У працях нових інституціоналістів права власності визначаються як санкціоновані поведінкові відносини між людьми, які виникають у зв'язку з існуванням благ і стосуються їх використання. Ці відносини визначають норми поведінки щодо благ, яких кожна людина повинна дотримуватися у взаємодії з іншими людьми або нести витрати від їх недотримання [цит. за: 30, с. 8]. У певних економічних ситуаціях відносини власності мають особливу структуру та специфіку. Отже, аналізуючи зміну підходів до вивчення поведінки домогосподарств, можна простежити деякі закономірності, зображені на рис. 1.8. Одна з них пов'язана з розвитком економічних можливостей домогосподарств, тоді як інша відображає соціальні та інституційні аспекти діяльності домогосподарств. Обидва вони розвиваються по спіралі, доповнюючи один одного і відтворюючись на більш високому рівні розуміння і пояснення природи, принципів і закономірностей поведінки домогосподарств.

XI. Концепція «економічного підходу» як загальної поведінкової парадигми була розроблена Г. Беккером у його книзі «Економічний підхід до людської поведінки». ... Економічний підхід є всеосяжним і може бути застосований до аналізу будь-

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

якої поведінки – ціни грошей і ціни тіні, повторюваних і разових рішень, важливих і неважливих рішень, емоційно навантажених і нейтральних цілей, багатих і бідних, чоловіків і жінок, дорослих і дітей, розумних і дурних людей, пацієнтів і лікарів, бізнесменів і політиків, викладачів і студентів тощо» [90, с. 8]. на думку Г. Беккера, економічний підхід, заснований на цих принципах, може інтегрувати різні способи людської поведінки.

ХІІ. Ф. фон Хайєк, Л. фон Мізес та І. Керцнер, представники неоавстрійської школи, поєднали концепції знання, рівноваги та раціональності для пояснення моделей людської поведінки. На думку Гаєка, знання не є досконалими для всіх економічних агентів. Більше того, знання розпорошені між багатьма економічними агентами, які приймають рішення самостійно. Крім того, деякі компоненти знань (так звані особисті знання) не можуть бути безпосередньо доступними для сприйняття або передачі іншим людям і можуть бути використані лише власником знань для прийняття рішень відповідно до конкретних обставин місця і часу [87].

Вищезазначена теорія розглядає різні аспекти поведінки, які характеризують як модель людини, так і модель домогосподарства, що реалізує свої потреби та інтереси в конкретній економічній ситуації. Як видно, дослідники ототожнюють індивідів з домогосподарствами, аналізуючи їхню поведінку як економічних агентів. Важливо зазначити, що представники нових економічних теорій домогосподарств – неоінституціональної, неокейнсіанської та неокласичної – все ще визначають домогосподарства як інститути і як суб'єкти сучасних ринкових відносин.

Описані вище підходи до визначення моделей людини та її поведінки в економічній теорії та інших соціальних і поведінкових науках створюють методологічне підґрунтя для демонстрації поведінки домогосподарств на різних ринках як споживачів (покупців), продавців ресурсів і заощадників. Такі дослідження мають враховувати низку соціально-економічних, політичних, демографічних, соціально-психологічних і психологічних чинників.

Регіоналізація

У світовому економічному розвитку тренди глобалізації та регіоналізації – два протилежні процеси, але вони можуть співіснувати та взаємодіяти один з одним. Їх співіснування залежить від конкретних обставин, потреб та цілей країн і регіонів. В деяких випадках ці два процеси можуть доповнювати один одного.

Ось як вони співвідносяться:

Взаємозалежність. Глобалізація стимулює взаємозалежність між країнами, зближуючи їх економічно, політично і культурно. Це відбувається за допомогою зростаючої міжнародної торгівлі, інвестицій, технологічного обміну та міграції. З іншого боку, регіоналізація спрямована на підсилення співробітництва між країнами в рамках конкретного регіону або групи країн, що може призвести до формування тісніших зв'язків у межах цього регіону.

Вплив на суверенітет. Глобалізація може міцнити глобальні інституції та організації, що може вплинути на суверенітет держав. Наприклад, укладання міжнародних угод і стандартів може вимагати від країн певних зобов'язань та змін у їх внутрішніх політиках. З іншого боку, регіоналізація дає країнам більшу самостійність у визначенні правил і політик у рамках конкретного регіону.

Розвиток інтеграційних блоків. Глобалізація може сприяти створенню та розвитку міжнародних інтеграційних блоків, таких як Європейський союз або Азіатський банк розвитку. Ці блоки об'єднують країни для спільного прийняття рішень та розв'язання спільних проблем. З іншого боку, регіоналізація підтримує створення регіональних інтеграційних організацій, які мають специфічні цілі та призначення для конкретного регіону.

Варіативність і адаптація. Глобалізація часто передбачає уніфікацію та гармонізацію норм, стандартів і політик на міжнародному рівні. З іншого боку, регіоналізація дає можливість країнам зберігати більшу гнучкість і варіативність у встановленні внутрішніх правил та політик, що відповідають їхнім особливостям та потребам.

Важливо, що взаємодія глобалізації та регіоналізації може мати різні форми в різних галузях і контекстах. Наприклад, у сфері економіки може спостерігатися глобальна конкуренція та інтеграція глобальних ринків, одночасно з підтримкою регіональних економічних блоків. У політичній сфері можуть існувати як глобальні організації, так і регіональні угруповання, які займаються спільними питаннями.

У економічній науці немає одного універсального визначення регіону, адаптованого для всіх контекстів. Однак, деякі загальні ознаки регіону – це: географічна прив'язка, економічна співпраця, культурна ідентичність, адміністративний чи політичний устрій.

З економічного погляду, регіон може включати такі ознаки:

Економічна взаємодія. Регіон може бути визначений на основі економічної взаємодії між певними територіями. Це можуть бути регіони зі спільним ринком, обміном товарів та послуг, розподілом промислових ланцюгів тощо.

Регіональна спеціалізація. Регіон може відрізнитися своєю спеціалізацією у певних секторах економіки. Наприклад, можуть існувати регіони, які спеціалізуються в сільському господарстві, промисловості, туризмі або інших галузях.

Регіональні інституції. Регіон може мати свої особливі інституції, які сприяють розвитку економіки та бізнесу в цьому регіоні. Це можуть бути регіональні розвиткові агентства, спеціальні економічні зони, регіональні фонди підтримки підприємництва тощо.

Регіональна конкурентоспроможність. Регіон може мати свою конкурентну перевагу в певних сферах економіки, яка сприяє його розвитку та привертає інвестиції. Це можуть бути доступні ресурси, кваліфікована робоча сила, інфраструктура, інновації тощо.

Зазначені ознаки є лише загальними і деталізація може залежати від конкретного дослідження чи контексту. Визначення регіону може варіюватися залежно від того, які аспекти економіки та цілі дослідження пріоритетні.

Регіоналізація може вважатися сучасним трендом економічного розвитку залежно від контексту і обставин. Існує кілька факторів, які можуть сприяти підсиленню регіоналізації в сучасному світі. По-перше, політичні та економічні суперечності, такі як геополітичні конфлікти, тарифні війни або глобальні кризи, можуть викликати зміни в глобальних торговельних структурах і спонукати до пошуку альтернативних, більш стійких регіональних партнерів. По-друге, регіоналізація може мати переваги для економіки, зокрема шляхом стимулювання внутрішнього споживання, сприяння створенню робочих місць і підтримки місцевих підприємств. У багатьох випадках регіональна інтеграція сприяє спільному розвитку та обміну знаннями між країнами, що може призвести до підвищення конкурентоспроможності й економічного зростання.

Проте, варто зауважити, що регіоналізація не є універсальним рішенням і має свої обмеження. Залежно від географічного положення та розмірів країни, їй може бути складно досягти масштабів та ефективності глобальної торгівлі. Крім того, занадто сильна регіоналізація може призвести до протекціонізму, обмеження конкуренції та зростання вартості товарів і послуг.

Регіоналізація в світовій економіці відбувається тоді, коли країни звертають більше уваги на розвиток регіональних торговельних блоків і об'єднуються у групи, щоб спільно вирішувати економічні, торговельні та політичні питання. Це може мати кілька наслідків та наслідків:

Зміна глобальної торговельної архітектури. Регіональні торговельні угоди і блоки можуть призвести до зміни географії світової торгівлі та зменшення важливості глобальних торговельних організацій, таких як Всесвітня торговельна організація (ВТО). Регіональні угоди, такі як Європейський союз (ЄС) чи Регіональна Комплексна Економічна Партнерство (RCEP) в Азії, можуть мати великий вплив на торговельні стандарти та правила відповідних регіонів.

Збільшення міжрегіональної конкуренції. З розвитком регіональних блоків збільшується конкуренція між ними. Країни можуть змагатися за інвестиції, експортні ринки та розвиток

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

промисловості. Це може спонукати до зростання конкуренції та підвищення ефективності в регіонах.

Зниження торговельної інтеграції. Якщо країни все більше зосереджуються на регіональних торговельних блоках, що може вести до зниження торговельної інтеграції між регіонами та країнами, які не входять до цих блоків.

Європейський союз (ЄС) – один з найвпливовіших прикладів регіональної інтеграції і відіграє важливу роль у процесах регіоналізації. Основні ролі ЄС у регіоналізації включають: створення внутрішнього єдиного ринку, укладання торговельних угод, політичну інтеграцію та спільну зовнішню політику тощо. Це дає європейським країнам зосередити більшу увагу на міжнародній арені та можливість спільно впливати на глобальні питання.

Наслідки регіоналізації через ЄС такі:

Зростання торговельного обсягу. ЄС створив один з найбільших регіональних ринків у світі, що сприяє зростанню торговельного обсягу між його членами. Це дозволяє підприємствам займатися великим експортом і забезпечує більш широкий доступ до споживчих ринків для продукції та послуг.

Зміцнення економічного розвитку. Членство в ЄС дає країнам можливість отримати доступ до фінансової підтримки, інвестицій та технологічного співробітництва. Це зміцнює економічний розвиток та підвищує життєвий рівень національних економік.

Загальна політична стабільність. ЄС сприяє поглибленню політичних зв'язків між країнами-членами, зниженню ризиків конфліктів і забезпеченню загальної політичної стабільності в регіоні. Це створює сприятливе середовище для бізнесу та інвестицій.

Зміни владних структур. ЄС передбачає об'єднання політичних і економічних сил у регіоні, що вимагає перерозподілу владних повноважень між національними урядами та європейськими інституціями. Воно може мати вплив на суверенітет країн-членів та спричинити дискусії щодо балансу влади.

Підвищення культурного обміну. Регіональна інтеграція сприяє взаємопроникненню культур, обміну досвідом та співробітництву в галузі освіти, науки та культури.

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Регіоналізація через ЄС також має свої виклики та наслідки:

Втрата незалежності. Країни-члени ЄС повинні підпорядковуватися спільним правилам та регуляціям, що може обмежувати їхню національну суверенітет. Деякі країни можуть вважати, що вони втрачають контроль над своїми економічними та політичними рішеннями.

Нерівномірний розвиток. Регіональна інтеграція може привести до нерівномірного розвитку між різними регіонами або країнами. Деякі регіони можуть бути більш схильними до отримання переваг, тоді як інші можуть постраждати від великого конкурентного тиску або недостатньої підтримки.

Проблеми координації та розбіжності. Управління регіональними блоками може бути складним завданням, особливо з урахуванням розбіжностей у політичних, економічних і культурних аспектах між різними країнами. Прийняття спільних рішень і забезпечення відповідності всіх членів може бути складним завданням.

Ризики економічних криз. Існує ризик того, що економічна криза в одній країні-члені може поширитися на інші країни

У світі існує кілька регіональних утворень, які вважаються перспективними з економічного та геополітичного погляду. Ось кілька з них:

Азійсько-Тихоокеанський регіон: охоплює країни Південно-Східної Азії, Східну Азію та Тихоокеанські країни. Зокрема, Регіональна Комплексна Економічна Партнерство (RCEP), яке охоплює 15 країн, є одним з найбільших та найамбітніших регіональних угод у цьому регіоні. Розвиток цього регіону сприяє широким можливостям для торгівлі, інвестицій та економічного зростання.

Європейський союз (ЄС): уже довгий час є одним з найбільш успішних регіональних утворень у світі. Його внутрішній єдиний ринок і спільна валюта євро створюють сприятливі умови для торгівлі, інвестицій та економічного розвитку серед його членів. ЄС також має значний вплив на глобальні питання та міжнародну політику.

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

Африканський Союз (АС): регіональне утворення, яке об'єднує країни Африки з метою сприяння миру, безпеці, економічному розвитку та інтеграції. Ініціативи, такі як Африканська континентальна зона вільної торгівлі (AfCFTA), є важливими кроками у розвитку торговельних та економічних зв'язків між африканськими країнами.

Трансатлантична торговельна та економічна рада (TTIP): Вона не була прийнята як остаточна угода між Європейським Союзом і Сполученими Штатами Америки, хоч 2013-2016 роках проводилися переговори між цими двома регіональними блоками з метою створення великої торговельної угоди, проте були зупинені.

Що стосується регіоналізації як тренда розвитку національної економіки, то вона відбувається у ході децентралізації та посилення місцевого самоврядування. Україна має ряд законів та інших правових механізмів, що забезпечують регіоналізацію країни – Конституція України, Закон «Про місцеве самоврядування в Україні», Закон «Про принципи державної регіональної політики», Закон «Про фінансову децентралізацію», регіональні програми та стратегії, механізми фінансування регіонального розвитку, механізми міжрегіонального співробітництва, законодавчі гарантії. Враховуючи ці правові механізми, Україна намагається створити систему, що сприяє розвитку та конкурентоспроможності її регіонів.

Ось деякі аргументи на користь цих процесів:

1. Децентралізація дозволяє ширший розподіл влади між центральним урядом і регіонами. Це сприяє більшій включеності та залученості місцевих громад у процеси прийняття рішень, що відповідають їхнім потребам та особливостям.

2. Регіональна економічна ініціатива може стимулювати розвиток регіонів та зниження регіональних нерівностей. Залучення місцевих громад до процесу прийняття рішень і керування розвитком сприяє ефективному використанню ресурсів і створенню сприятливої підприємницької атмосфери.

3. Регіональна автономія дозволяє зберегти та розвивати культурне різноманіття різних регіонів України. Це важливо для

збереження ідентичності та самовизначення місцевих громад.

4. Регіоналізація може виступати як інструмент для врегулювання конфліктів та забезпечення миротворчості. Заохочення діалогу, співпраці та залучення різних регіональних груп може сприяти зменшенню напруження та побудові стійкого миру.

5. Децентралізація сприяє розвитку місцевого самоврядування.

6. Регіоналізація може забезпечити конкурентоспроможність регіону через кілька механізмів та факторів. Ось кілька способів, якими регіоналізація може сприяти конкурентоспроможності:

Спеціалізація та класифікація регіонів. Регіоналізація може сприяти визначенню та розвитку конкретних галузей або видів діяльності, в яких регіон володіє конкурентними перевагами. Це дозволяє регіонам зосередитися на розвитку своїх сильних сторін та ефективно використовувати свої ресурси.

Розвиток місцевих підприємств та підтримка МСП. Регіональна політика може сприяти розвитку та підтримці місцевих підприємств, зокрема малих та середніх підприємств (МСП), що стимулює підприємницьку активність, створення робочих місць та збільшення виробничої потужності регіону.

Інновації та дослідження. Регіональна спеціалізація може сприяти спрямуванню ресурсів на інноваційні діяльності та наукові дослідження, що дозволяє регіонам стати центрами технологічного розвитку та передових рішень у своїх галузях.

Інфраструктура та логістика. Регіоналізація може сприяти розвитку інфраструктури та логістичних мереж, що підвищує ефективність перевезень, постачання сировини та готової продукції. Це зробить регіон привабливим для інвесторів і допоможе знизити витрати підприємств.

Формування та розвиток промислових кластерів. Кластеризація дозволяє збільшити конкурентоспроможність регіону за рахунок спільного використання ресурсів, обміну знаннями та інноваціями, а також зниження витрат.

Туризм і культурна спадщина. Регіоналізація може сприяти розвитку туризму, зокрема шляхом підтримки та просування унікальної культурної спадщини та природних ресурсів регіону.

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Це приверне увагу туристів та сприятиме розвитку готельної галузі, ресторанів, магазинів та інших туристичних послуг, збільшуючи дохід та створюючи робочі місця.

Розвиток людського і соціального капіталу. Регіоналізація може сприяти розвитку людського і соціального капіталу через освіту, навчання та підвищення кваліфікації, формування соціальних мереж, переймання норм поведінки, цінностей, звичок, встановлення довірливих відносин. Це збільшує продуктивність праці та конкурентоспроможність регіону.

Успішність регіоналізації залежить від ефективного управління, співпраці між різними стейкхолдерами та розробки стратегій, що відповідають потребам регіону.

Успішна регіоналізація потребує створення сприятливого бізнес-середовища, яке сприяє розвитку інновацій, підтримці підприємництва та залученню інвестицій. Децентралізована система управління та відповідні інституціональні реформи також можуть сприяти розвитку регіонів та забезпечити ефективне використання ресурсів. Співпраця між різними регіонами може створити синергетичні ефекти та зміцнити їх конкурентоспроможність. Регіональні об'єднання, обмін досвідом та розробка спільних проектів дозволяють регіонам використовувати свої сильні сторони та зменшувати витрати шляхом спільного розв'язання проблем.

Необхідно також враховувати соціальні та екологічні аспекти при регіоналізації. Урахування потреб і благополуччя місцевих громад, збереження природних ресурсів та сталого розвитку допомагають забезпечити довгострокову конкурентоспроможність регіону. Успіх регіоналізації залежить від кількох головних механізмів, які сприяють розвитку та підтримці регіональної ініціативи. Ось кілька з них:

1) делегування певних владних повноважень і ресурсів на місцевий рівень. Децентралізоване управління дозволяє регіонам самостійно приймати рішення та виконувати їх, враховуючи свої особливості та потреби. Це забезпечує більшу ефективність у використанні ресурсів та здійсненні політик, що сприяють розвитку.

2) фінансова самостійність регіонів. Регіони мають власні фінансові ресурси та можуть самостійно збирати податки, отримувати фінансову підтримку та розподіляти ресурси на свої пріоритети. Фінансова автономія сприяє ефективному використанню ресурсів, стимулює економічний розвиток регіонів.

3) розширення повноважень регіонів у сферах, що мають прямий вплив на їх розвиток, яке охоплює прийняття рішень у галузі економіки, інфраструктури, освіти, охорони здоров'я, культури тощо. Розширення повноважень дозволяє регіонам активніше впливати на свій розвиток і виконувати власні стратегії.

Регіоналізація може мати також деякі негативні наслідки, які потрібно враховувати. Регіоналізація може:

1) поглиблювати розбіжності та конфлікти між різними регіонами. Якщо немає ефективного механізму врегулювання конфліктів і встановлення балансу між інтересами різних регіонів, це може створювати напруження та дестабілізацію в країні;

2) призводити до нерівномірного розвитку між різними регіонами. Якщо один регіон отримує більше ресурсів, підтримки або інвестицій, ніж інші, це може спричинити нерівність у соціально-економічному розвитку та збільшити географічну нерівність;

3) призвести до економічних дисбалансів між різними регіонами. Якщо один регіон має значні переваги – більше інвестицій, розвинену інфраструктуру або доступ до ринків – може призвести до нерівності в розподілі багатства та можливого економічного відставання інших регіонів;

5) сприяти політизації регіональних питань і створювати політичні конфлікти, особливо якщо регіональні інтереси зіткнуться із загальнодержавними, що може вплинути на ефективність прийняття рішень та управління країною в цілому;

6) призвести до недостатньої координації та співпраці між регіонами. Якщо немає ефективних механізмів співробітництва та обміну інформацією між регіонами, це може обмежити можливості для спільного розвитку та вирішення загально регіональних проблем;

7) призвести до втрати центрального керівництва і однаковості стратегії розвитку для всієї країни. Якщо кожен регіон має свої власні

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

пріоритети та стратегії, це може ускладнити координацію загальнодержавних проєктів та досягнення спільних цілей;

8) сприяти посиленню корупції та недобросовісній практиці на регіональному рівні. Якщо регіони мають більшу самостійність у власних рішеннях та фінансовому управлінні, це може створити умови для зловживань та неправомірного використання ресурсів.

Здатність регіонів самостійно впливати на рішення та політику може бути обмежена внаслідок централізації влади. Сильний контроль центральної влади над регіональними процесами може обмежувати автономію та повноваження регіонів.

1.4. Системний аналіз як методологічна основа економічних досліджень

Зважаючи на велику складність процесів у сучасній економіці на всіх рівнях її функціонування, та тісний взаємозв'язок економічних, політичних, соціальних, технологічних, демографічних, культурних, правових, психологічних та інших чинників, що характеризують економіку ВАНІ, методологія її дослідження також не однозначна, а існує велика кількість різноманітних підходів, методів та інструментів.

Система – це завжди цілісний об'єкт, існування та функціонування якого підтримується взаємодією між його елементами. Система має властивості, які не властиві її окремим елементам. Властивості системи – це властивості цілого, а не його частин. Система складається з елементів. Ці елементи поєднуються у певний спосіб. Принципи їх поєднання (закономірності, взаємозв'язки та відносини) визначаються конститутивними законами. Межі дії цих законів композиції визначають межі самої системи. Знання законів композиції дозволяє в структурі економічної системи виявити елементи, які в даний момент невидимі, тобто не лежать на поверхні явища, але які є внутрішніми компонентами і механізмами взаємодії.

Системи мають унікальні характеристики: 1) їхня поведінка залежить від законів композиції та підпорядковується принципу системної ієрархії (система складається з підсистем, які самі є

підсистемами системи вищого рівня); 2) динамічна складність: різні стани елементів можуть змінювати властивості системи; 3) відповідність елементів або принцип сумісності: закономірність поведінки системи є універсальною. Це означає, що, вивчаючи один тип системи, результати цього дослідження можна поширити на всі системи подібного типу [33, с. 29].

«Принципова відмінність соціальних систем від природних полягає в тому, що, по-перше, самоорганізація доповнюється організацією. Тобто, взаємодія організації і самоорганізації, випадкового і необхідного є основою розвитку соціальних систем» [19, с. 63]; І. Пригожин дотримується такої ж точки зору і стверджує, що «відмінність біологічної еволюції від соціальної полягає в тому, що суспільство може діяти з певною метою. Ми можемо обирати власний шлях еволюції в певних межах» [цит. за: 19]. Традиційно економічна наука вивчає лінійні системи, властивості яких не змінюються при зміні якісного стану. У лінійно організованих (модельованих) системах структурні елементи наділяються лише властивостями і характеристиками, які делегуються від системи в цілому. Світ лінійних систем – це світ реалізму без альтернатив, світ без вибору. Саме так уявляється соціальна реальність з тоталітарних позицій, а тому не потребує аналізу, – зазначають дослідники.

У другій половині 20 століття почала розвиватися так звана «теорія хаосу» або нелінійна наука, яка паралельно застосовувалася в багатьох галузях науки (А. Андронов, А. Пуанкаре, Г. Вінтні – математика, І. Пригожин – термодинаміка, М. Моїсеев і Е. Янч – історіографія, Л. Лесков – моделювання соціокультурних процесів). Учені усвідомлюють, що пізнання соціальної реальності має збагачуватися за рахунок акумуляції знань, отриманих в інших науках. Саме в діалозі між різними науками сьогодні конструюється нова дослідницька парадигма. Нелінійна система – це система, властивості якої сильно залежать від процесів, що відбуваються в ній. Суть нелінійності полягає в тому, що при зміні певних керуючих параметрів створюється критичний стан, з якого поведінка системи суттєво змінюється. Такі системи мають низку особливостей.

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

Нелінійні системи передбачають існування біфуркацій, коли поведінка системи відбувається не в єдиному напрямку, а з'являється кілька альтернативних рішень і відбувається обмін стійкістю між ними.

У будь-якій системі існує два типи закономірностей. А саме: закономірності, які регулюють систему і сприяють її стабільності, і закономірності, які формують нові якості системи. Поведінка динамічних систем нестабільна, тому підпадає під проблему непередбачуваності. В умовах нестабільності поле зору обмежене. Обмеженість поля зору і часу не є унікальною особливістю хаотичних систем. Вона притаманна всім складним об'єктам, у тому числі й тим, що належать до соціально-економічної сфери». Науковці надають великого значення функції хаосу в процесах самоорганізації та самоврядування. Хаос розглядається: 1) як фактор оновлення складних організацій; 2) як механізм вибору однієї тенденції зі спектру потенційно можливих тенденцій; 3) як спосіб синхронізації темпів еволюції підсистем всередині складної системи і, отже, збереження її цілісності 4) як фактор адаптації до змін навколишнього середовища та 5) як спосіб підготовки до різних варіантів майбутнього розвитку [13, с. 146].

Зважаючи на складність, неоднозначність, багатовимірність і нелінійність наук, Г. Хакен у 1977 році вперше запропонував новий термін для їх опису: синергетика (syn – «спільний», ergos – «дія»). Синергетика – це міждисциплінарний напрям наукових досліджень, мета якого – розуміння процесів і явищ на основі принципів самоорганізації систем. Синергетичні підходи розвивалися в різних школах, що належать до різних галузей наукового знання. З точки зору економіки синергетичний підхід трактується як «синтез класицизму та інституціоналізму» і має назву «економічний синергізм» [121, с. 128]. До таких шкіл належать: «1) Брюссельська школа І.Пригожина, у руслі якої розроблялась теорія дисипативних систем і розкривались історичні передумови теорії саморганізації; 2) Школа Г.Хакена, професора Інституту синергетики і теоретичної фізики;

3) Математики В.Арнольд (росія) та Р.Тома (Франція);
4) М.Моїсєєв (росія) висунув ідеї універсального еволюціонізму та коеволюцію людини і природи. Предмет синергетики розподілився між такими напрямками науки: 1) теорія динамічного хаосу – досліджує надскладну впорядкованість (наприклад, явище турбулентності); 2) теорія детермінованого хаосу – вивчає хаотичні явища, що виникають у результаті детермінованих процесів; 3) теорія катастроф – досліджує поведінку самоорганізованих систем у термінах біфуркації, нестійкості тощо» [19].

В Україні з'явилася низка публікацій у цій сфері [7; 12; 20; 64], у тому числі представників неекономічних наук, які досліджують економічну проблематику із загальнонаукових позицій. Наприклад, відомо, що кандидат хімічних наук О. Ксензек оцінює проблеми розподілу та бідності з точки зору термодинаміки.

Основна ідея соціального синергетичного підходу полягає в тому, що суспільство розглядається як відкрита система, але з одним реальним станом і багатьма потенційними станами. Суспільство може переходити від одного реального стану до одного з потенційних. Для цілей цього аналізу дуже важливий стан біфуркації. Біфуркація – це коли система перебуває в критичному нерівноважному стані, і подальший розвиток може призвести або до нового порядку, або до розпаду самої системи. Важливо також враховувати проміжні стани і процеси, які дуже ускладнюють прогнозування розвитку соціальної системи. Якщо в періоди стабільності домінуючою тенденцією є детермінізм, то в періоди змін зростає роль флуктуацій (випадкових змін), а біфуркації стають випадковими. Соціальна синергетика фокусується на аспектах соціальної реальності, які у класичній теорії вважаються другорядними і випадковими, але можуть відігравати важливу роль, наприклад, у кризових ситуаціях. Сьогодні соціальна синергетика є найбільш значущим і перспективним напрямком, що відкриває нові аспекти і нові механізми дослідження соціальних систем. Кожен елемент соціальної системи знаходиться в постійному взаємозв'язку з

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

кожним елементом економічної системи. Ієрархія (соціальна структура) корелює з розподілом, а соціальна мобілізація базується на організаційній спроможності держави та адміністративних органів. Потреби адекватно задовольняються у споживанні, а культурні символи інтенсивно акумулюють структурний та інституційний порядок. Це також продукує певні структурні суперечності (форми відчуження), що характеризують суспільні відносини в цілому.

Методологічні засади для більш глибокого вивчення економічних процесів надають також суспільні науки. Наприклад, дослідження різноманітних процесів, що визначають конкретний зміст формування економічного менталітету суспільства [17, с. 70-75]. Серед них економічна філософія як методологічна наука, на наш погляд, найбільш придатна. Економічна філософія враховує різні аспекти людської життєдіяльності та забезпечує синтез знань, поєднуючи економіку, право, психологію, соціологію та інші види знань. Економічна філософія – це галузь знань про людину, її життя та економічну діяльність: на початку 20 століття С. Булгаков писав: «Розуміння економіки як явища духовного життя відкриває нам очі на психологію економічної епохи і на важливість зміни економічного світогляду» [9].

Економічна філософія поширює економічний аналіз за межі власне економіки і «... зосереджується на пошуку шляхів подолання утилітарного підходу до розуміння економічного буття і розкриває його прихований сенс. Економічна філософія вивчає, як економіка впливає на людину, на її розвиток, особливо на духовний, на усвідомлення нею свого місця у світі та у ставленні до інших людей. В основі філософії економіки лежить поняття власності (або блага) як філософської категорії вартості, в основі якої лежить вартість праці. Основні економічні категорії (власність, багатство, економічні процеси, їх ефективність, прибуток тощо) оцінюються з точки зору правильності чи неправильності їх виникнення і використання. З православної концепції праці, економічна діяльність повинна бути суспільно корисною. Одним з принципів, що впливають з православного

вчення, є нестрога прибутковість ринкового обміну, яка не допускає вилучення прибутку будь-якими способами і є мірилом соціальної ефективності, а благодійність – умовою спасіння душі заможного підприємця.

Базилевич та Ільїн визначили метафізику економіки як методологію нової якісної економічної теорії. Вони постулюють, що економіка постає не тільки як «економіка товарного обміну» і «суспільне виробництво», але і як величезний світ, «космос». «Економічний світ» не є чимось зовнішнім по відношенню до людини. Він опосередкований людською діяльністю і в цьому сенсі є соціальним за своєю природою. Це означає енергію конкуренції, свободу вибору, ментальну напругу між соціальними групами, ієрархіями та спільнотами, зміну парадигми моделі управління тощо» [5, с.17]. На думку автора, економіка стає «третьою природою» людського існування. Це пов'язано з тим, що ні соціально-фізичне, ні культурне життя людини і суспільства не може існувати поза економікою (перша природа – природа, друга природа – культура).

Вищезазначений методологічний підхід до вивчення економіки дозволяє розглядати економіку як складну і цілісну систему відносин. Дана система містить, крім відносин з приводу організації економічної діяльності, правила соціальної поведінки, цінності і норми, культурні традиції і моральні установки. Цей підхід показує, що соціальна система організована певним чином (рис. 1.12). Її специфіка визначається набором фундаментальних цінностей, які керують суспільством і структурують форми взаємовідносин між людьми та соціальні відносини. Норми, правила соціальної поведінки, процедури та конкретні механізми реалізації, визначені організаційною культурою суспільства, формують його організаційну структуру. Організаційні структури – це формальні та неформальні інститути, які визначають механізми та способи регулювання відносин, визначаючи позиції індивідів у суспільстві та механізми, що поєднують інтереси та спрямовують їх у напрямку досягнення конкретних результатів. Організаційні структури є частково самоорганізаційними

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

механізмами (внутрішніми), закладеними в природі та глибині соціального середовища (культура, історія, традиції та досвід), а частково – організаційними механізмами (зовнішніми), створеними суспільством для регулювання соціальних процесів.

Самоорганізаційний порядок виникає спонтанно, особливо у кризових ситуаціях (точках біфуркації). Він може бути неконтрольованим і непослідовним, а то й унікальним для середовища, в якому виникає. З часом такий порядок може скластися в системно фіксовану форму, характерну для певної соціальної групи, для тих, хто зайнятий у певній сфері, для тих, хто причетний до розв'язання певної соціальної (економічної) проблеми, для тих, хто має право розподіляти і перерозподіляти певні ресурси, хто причетний до владних структур, які мають право впливати на розв'язання тієї чи іншої проблеми, може розвиватися.

У багатьох випадках такі порядки створюються паралельно з офіційним порядком, певним чином координуються з ним і певною мірою переплітаються з офіційним порядком через реалізацію спільних інтересів. Наприклад, у командно-адміністративній економіці Радянського Союзу було місце напівобщинним, напівфеодальним суспільним відносинам, відомим тепер як «оділовщина».

Процеси самоорганізації активно відбуваються у відкритих, складних, динамічних і стохастичних системах. Для них характерні: мінливість, нестійкість, випадковість окремих параметрів, стохастичність поведінки, здатність адаптуватися до мінливих умов середовища і збурень (як зовнішніх, так і внутрішніх), здатність до самозбереження за рахунок дії системних законів і принципів, таких як розвиток, синергетика, свідомий порядок і гармонія.

Процеси самоорганізації активно відбуваються у відкритих, складних, динамічних і стохастичних системах. Для них характерні: мінливість, нестійкість, випадковість окремих параметрів, стохастичність поведінки, здатність адаптуватися до мінливих умов середовища і збурень (як зовнішніх, так і внутрішніх), здатність до самозбереження за рахунок дії системних законів і принципів, таких як розвиток, синергетика, свідомий порядок і гармонія.

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

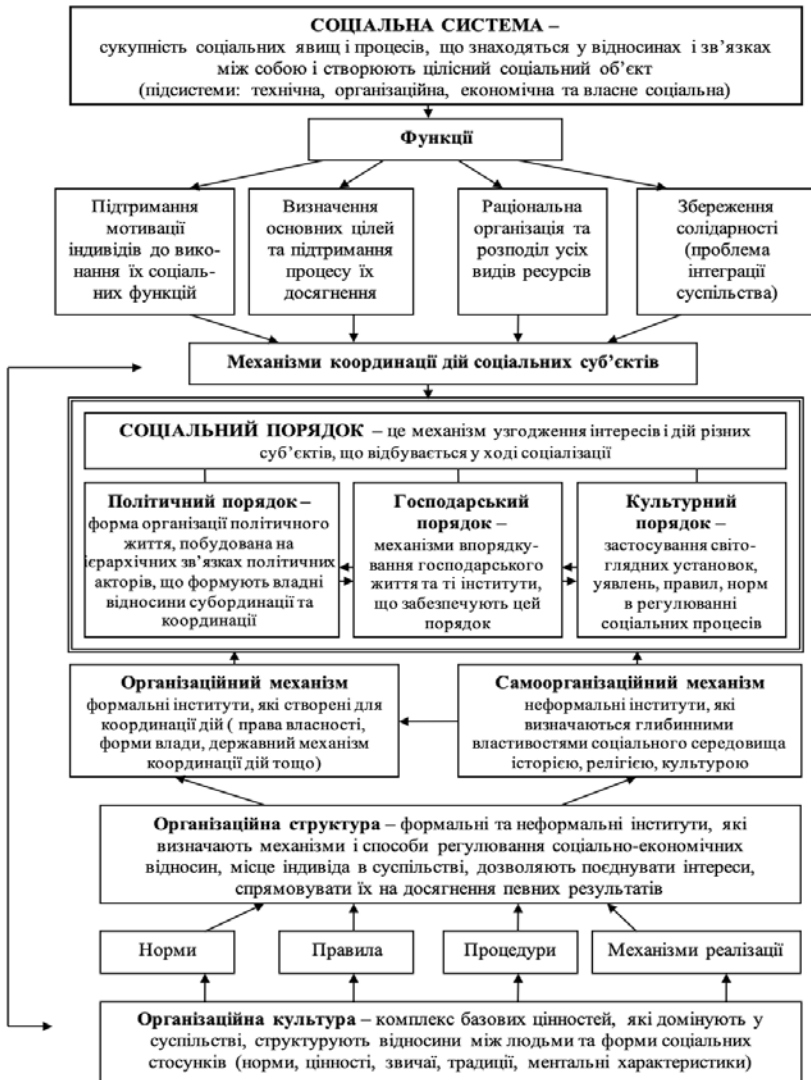

Рис.1.12. Структурно-функціональна модель соціальної системи
Джерело: Побудовано автором

Організаційні механізми передбачають формування формальних інститутів, необхідних для координації соціальних дій. Сюди належать права власності, форми правління і державні структури для координації соціального порядку, тобто механізмів узгодження інтересів і дій різних акторів.

Проблему порядку прийнято називати проблемою соціальної інтеграції: за Т. Парсонсом, соціальний порядок – це не випадкова соціальна взаємодія індивідів, соціальна система, в якій індивіди визнають певні стандарти, цінності та практичні способи поведінки і діють у найбільш упорядкований спосіб. Це дозволяє підтримувати «великий і складний баланс» всередині соціальної системи, таким чином зберігаючи соціальну рівновагу. Дж. Падіоло пише, що, в принципі, «є два основні засоби, за допомогою яких підтримується соціальна рівновага, і якщо один з них не спрацьовує, рівновага порушується». Перший засіб – це «соціалізація», а другий – «соціальний контроль», тобто будь-які засоби підтримання порядку між людьми. Що стосується самого «порядку», то він є типовою дією, очікуваною і схвалюваною в соціальній системі» [78, с. 153].

Кожен соціальний порядок має свій набір цінностей; механізм, який забезпечує «конгруентність» між структурою соціальної реальності та культурно регульованою поведінкою, З. Бауман називає «культурним кодом» [7, с. 154]. Культурні цінності (культурні коди) певною мірою стають символами легітимації влади. Лідери намагаються виправдати своє панування в системі, пов'язуючи його з моральними символами, сакральними питаннями та вірою в правові формули, так, ніби їхня влада є необхідним наслідком. Ці центральні концепції можуть апелювати до волі Бога або богів, «голосу більшості», «волі народу», «аристократії таланту і багатства», «божественного права королів» або власних надзвичайних талантів правителів» [43, с. 157]. Це значно впливає на форми організації політичного порядку.

Існують різні форми соціальної інтеграції між загальними системами цінностей і дисципліною, нав'язаною зверху.

Наприклад, у західних суспільствах існують різні ціннісні орієнтації, і їх поєднання забезпечує різні умови легітимації та примусу. Німецький варіант неолібералізму називається ордо-лібералізмом, і його представники просувають ідею впорядкування, яка забезпечує свободу через ефективно встановлений економічний порядок. Вони визначають соціальний порядок як систему відносин, встановлених між індивідами та групами; Х. Ламперт визначає соціальний порядок так: «Соціальний порядок означає соціальний статус індивідів і груп у суспільстві (наскільки він економічно визначений, наприклад, дохід, власність, професія) та економічно легітимізовані відносини, наприклад, між індивідами та групами, а також легітимізовані відносини, наприклад, сукупність інститутів і норм, які регулюють відносини між роботодавцем і особою, яка отримує цю роботу» [36, с. 52].

Важлива складова соціального порядку – економічний порядок, який водночас є невід'ємною частиною економічної системи і визначає реальний обсяг можливостей суспільства використовувати обмежені блага для досягнення соціальних цілей економічної системи. Економічний порядок взаємопов'язаний з економічними агентами, їхніми потребами, інтересами та можливостями, споживчими уподобаннями та ресурсами, а також із соціально-політичною системою, і тому є основою для визначення основних рис і характеру економічної системи. Економічний порядок є внутрішнім структурним елементом економічної системи разом з такими елементами суспільного життя, як політичний і культурний устрій, духовні і культурні цінності та соціально-політичні інститути. Національна економіка має цивілізаційний характер, оскільки вона є частиною національної культури. Кожна економічна система базується на головній передумові, ключовому символі або кінцевій цінності. Це і є культурно-історична цілісність та ідентичність.

Економічний порядок і соціально-економічні інститути, а також відносини між людьми та їхня поведінка, зумовлені існуючим порядком, складають економічну систему як частину

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

суспільного життя. Економічний порядок завжди є функцією соціального порядку, причому останній гарантує перший.

Визначення природи економічного порядку означає 1) виявлення історично сформованих та існуючих форм цього порядку та 2) розробку принципів, які дозволяють об'єднати ці форми в цілісну систему.

Завдання позитивної економічної теорії – дослідження здатності різних форм порядку поєднуватися одна з одною та наслідків несумісності цих форм порядку, які можуть виникати не лише з економічних причин, а і з духовних, культурних, політичних та правових. Нормативна економічна теорія повинна сформулювати принципи реформування економічного порядку відповідно до принципів і закономірностей розвитку економічного порядку в розвинених країнах і цілей самої економічної системи.

Існують різні підходи до розуміння економічного порядку: А. Сміт вважав, що такий природний порядок існує в конкурентному середовищі; К. Маркс вважав, що в історії економічного розвитку первісний, рабовласницький, феодальний, капіталістичний і соціалістичний (комуністичний) способи виробництва способи вважалися закономірно взаємозамінними. Причини їх розвитку – класові суперечності, що відображають певний рівень розвитку продуктивних сил, які можуть бути розв'язані лише в безкласовому комуністичному суспільстві. Різноманітність і відкритість економічних порядків у сучасному світі свідчить про те, що теорія Маркса не дає відповіді на питання, який сучасний економічний порядок повинен бути здатним до ефективного розвитку В. Ойкен розглядає у своїй теорії всі економічні порядки. Він намагається знайти відповідь на запитання, як в умовах поділу праці суспільство може знайти спосіб ефективно використовувати свої обмежені ресурси та забезпечити людей необхідними їм споживчими благами. Ця проблема має багато аспектів. Проблеми розміщення і розподілу (розподіл засобів виробництва і доходів за сферами використання); взаємозв'язок між споживанням, заощадженнями та інвестиціями; вибір виробничих функцій з можливих і економічно доцільних методів

(проблема визначення способів використання факторів виробництва); розподіл виробництва у просторі (проблема регіонального розподілу факторів виробництва); ринкова кон'юнктура і зміни в діловій активності; економічні негаразди.

В. Ойкен вважав ці проблеми частиною проблеми обмежених ресурсів. Однак він виділив ще один важливий аспект управління: проблему того, як забезпечити, стимулювати і захистити діяльність людей з метою зменшення дефіциту товарів і ресурсів. Розв'язок цієї проблеми Ойкен вбачав в одному з найважливіших елементів суспільного життя – систематичному наданні планування та прав власності. Він визначав планування і права власності як «точку опори Архімеда», що дозволяє людям втручатися в економічний процес для розв'язання проблеми обмеженості ресурсів. Невизначеність економічної діяльності пояснюється тим, що кожен суб'єкт визначає власні плани. Координація прав на планування тягне за собою витрати, які сьогодні називають трансакційними витратами. На його думку, координація планової економічної діяльності в загальній системі економічного планування є основою будь-якого економічного порядку; В. Ойкен називає ці порядки «економіками обміну» та «централізовано керованими економіками», залежно від того, як ці права закріплені (централізовано чи децентралізовано). Переважання планових повноважень доповнюється певним методом економічного розрахунку. Цей метод спрямований на вирішення низки проблем, пов'язаних з обмеженістю ресурсів: 1) надання інформації про відносний дефіцит та потреби, наявність економічних благ і потенційні можливості виробництва для зменшення проблем дефіциту; 2) мотивація людей до отримання найкращої інформації та її ефективного використання; 3) коригування поведінки відповідно до змінених прогнозів щодо дефіциту; і 4) управління результатами, такими як порівняння витрат і вигод (загальносистемні розрахунки прибутковості).

Процедури встановлення планування та прав власності (централізовані чи децентралізовані), а також спосіб економічного розрахунку (регульований ринковими цінами чи плановим

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

платіжним балансом) визначають за своїми формами вираження можливості економічної поведінки та економічних рішень і пояснюють природу економічної системи. Відповідно до цих критеріїв можна виділити наступні форми економічного порядку: 1) приватна капіталістична ринкова економіка; 2) державна (соціалістична) централізовано керована економіка; 3) соціалістична ринкова економіка, яка вирішує проблему дефіциту на основі планування і децентралізованих структур операційної влади. Остання передбачає, перш за все, державний контроль над засобами виробництва і регулювання цін (соціалістична ринкова економіка державного соціалістичного типу); б) суспільну власність на засоби виробництва через вільне розпорядження і використання трудового колективу в поєднанні з господарським розрахунком, заснованим на ринкових цінах, які в основному створюються стихійно на в основному вільних ринках праці і капіталу (соціалістична ринкова економіка Колективна соціалістична ринкова економіка).

На додаток до основних критеріїв устанавлюються додаткові форми порядку, які в поєднанні створюють «комфорт» економічного порядку (наприклад, свобода конкуренції, вільна торгівля, валютні обмеження).

Теорія систем і системний аналіз можуть бути корисними методологіями для вивчення проблем у світі BANІ, оскільки вони дозволяють досліджувати і розуміти складні системи, що характеризуються крихкістю, невизначеністю і нелінійністю.

Теорія систем розглядає об'єкти як системи, що складаються із взаємодіючих компонентів. Ця теорія допомагає зрозуміти структуру, функції та взаємодію елементів системи, а також допомагає виявити емерджентні властивості системи, що виникають унаслідок взаємодії компонентів.

1.5.Методологічні підходи в дослідженні сучасних економічних процесів і явищ

Системний аналіз використовує підходи та методи теорії систем для аналізу та розуміння складних систем. Це дозволяє моделювати й аналізувати взаємодію різних елементів системи, їх властивості та динаміку. Оскільки світ BANI охоплює цілий ряд складних систем, таких як штучний інтелект, блокчейн, мережі та Інтернет- речей, цей підхід корисний для вивчення світу BANI.

Використовуючи теорію систем та системний аналіз, світ BANI можна розглядати як єдину глобальну систему, а взаємозв'язки та взаємодію між його компонентами можна вивчати, щоб зрозуміти вплив глобальних тенденцій та нових технологій на економіку та суспільство. Однак варто зазначити, що світ BANI – це нове явище, яке постійно розвивається. Тому такі методології, як теорія систем та системний аналіз можуть потребувати адаптації та розширення для вивчення світу BANI. Необхідно враховувати особливості цього нового середовища, такі як швидкі технологічні зміни, нестабільність і постійні інновації.

При вивченні світу BANI важливо поєднувати теорію систем і методи системного аналізу з іншими підходами та методологіями. Наприклад, аналіз мережевої структури може допомогти виявити зв'язки та взаємодію різних акторів у світі BANI. Машинне навчання та методи штучного інтелекту можуть допомогти виявити закономірності та залежності в економічних даних світу BANI.

Крім того, соціальні науки, такі як соціологія та економіка, можуть доповнити системний підхід, аналізуючи соціальні та економічні аспекти світу BANI, такі як вплив технологій на ринки праці, соціальну нерівність і споживчі звички.

Загалом, дослідження світу BANI має економічні, соціальні, технологічні та культурні аспекти, тому вимагає поєднання різних підходів і методологій. Важливо бути гнучким у використанні методів, які найбільше підходять до досліджуваної проблеми і дають чіткі та відчутні результати.

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

У дослідженні сучасних економічних процесів існує безліч підходів, які можуть бути використані для пояснення економічних процесів, що відбуваються. Вибір найефективніших з них залежить від конкретної проблеми чи питання, що вивчається, а також від доступних ресурсів та обмежень. Нижче наведено кілька підходів, які вважаються широко використовуваними та ефективними в дослідженні сучасних економічних процесів:

Емпіричні дослідження. Цей підхід полягає у зборі й аналізі фактичних даних для розуміння економічних явищ. Вони можуть передбачати аналіз статистичних даних, опитування, спостереження або експерименти і дозволяють отримати конкретні результати та підтвердити теоретичні припущення.

Моделювання та симуляції. Використання математичних моделей та комп'ютерних симуляцій дозволяє відтворити й аналізувати економічні процеси, що дозволяє розглядати взаємодію різних факторів та передбачати можливі наслідки різних політик або рішень.

Кейс-дослідження. Полягає у глибокому аналізі конкретних випадків або організацій, що дозволяє розуміти їхні стратегії, проблеми та успіхи. Кейс-дослідження допомагають отримати глибше розуміння конкретних ситуацій та внести практичний внесок у вирішення проблем.

Експертний аналіз. Дозволяє отримати інсайти й оцінки від кваліфікованих фахівців. Експерти можуть надати цінну інформацію про тенденції, прогнози та вплив різних факторів на економічні процеси.

Соціально-економічні дослідження. Даний підхід зорієнтований на вивчення соціальних та економічних аспектів, залучаючи методи інтерв'ю, фокус-групи, анкети й аналіз документів. Він дозволяє вивчати вплив економічних процесів на суспільство, культуру та поведінку людей.

Використання біг-даних та аналітики. Завдяки розвитку технологій та збільшенню доступу до великих обсягів даних, використання біг-даних й аналітики стає все більш важливим:

дозволяє виявити складні залежності та патерни у великих наборах даних, що дає можливість зробити точніші прогнози та виявити нові тенденції.

Кожен з наведених підходів має свої переваги та обмеження, і їх ефективність залежить від конкретної ситуації та досліджуваної проблеми. Часто використовується поєднання різних підходів для отримання більш повного та об'єктивного розуміння сучасних економічних процесів.

Орієнтуючись на специфіку BANI-світу, необхідно добирати відповідні методи усвідомлення та пояснення його процесів і явищ. Крихкість можна методологічно охарактеризувати як особливу властивість BANI-світу, яка вказує на його вразливість до різних зовнішніх та внутрішніх збурень, які можуть спричинити деградацію, розпад або непередбачувану реакцію системи.

Основні аспекти охарактеризування крихкості в контексті BANI-світу:

Нестійкість. Крихкість вказує на нестійкий стан системи, де навіть незначні збурення можуть мати значний вплив на її функціонування та стабільність. Система може бути чутливою до змін у внутрішніх параметрах, зовнішніх умовах або взаємодії з іншими системами.

Руйнівна динаміка. Крихкість може спричинити руйнівну динаміку, де навіть незначні початкові збурення можуть призвести до швидкого поширення дефектів або відмов у системі. Це може призводити до колапсу, каскадного ефекту або великомасштабного розпаду системи.

Залежність від контексту. Крихкість системи може бути сильно залежною від контексту, в якому вона функціонує. Фактори – соціальне, економічне, технологічне та екологічне оточення – можуть впливати на рівень крихкості системи, її здатність витримувати тиск.

Взаємозв'язки. Крихкість може бути результатом складних взаємозв'язків і взаємодій між компонентами системи. Втрата чи недостатність одного елементу або ресурсу може мати доміно-ефект і призвести до зміни режиму функціонування системи.

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

У контексті VANI-світу, де системи зазнають швидких змін і взаємодіють зі складними технологіями та мережами, охарактеризувати крихкість методологічно означає розуміти, як ця особливість впливає на функціонування та стійкість систем.

Для методологічного опису крихкості в VANI-світі можна використовувати такі підходи:

Моделювання та симуляції. Використання математичних моделей та комп'ютерних симуляцій дозволяє відтворити різні сценарії та визначити, які фактори можуть призвести до крихкості в системі. Моделювання може включати елементи випадковості, шуму та небезпеки, що дає можливість оцінити вразливість і резистентність системи.

Аналіз взаємодій. Дослідження взаємодій між компонентами системи та їх впливу на стабільність може допомогти виявити критичні зв'язки та ризикові фактори, які сприяють крихкості. Аналіз мережевої структури, взаємодій у системі або взаємодій з оточенням можуть використовуватись для розкриття цих взаємодій.

Експертний аналіз. Експерти з різних галузей можуть надати цінні інсайти щодо факторів, які впливають на крихкість системи. Їхні оцінки та досвід можуть допомогти зрозуміти, які аспекти системи найбільш вразливі та потребують уваги.

Дослідження емпіричних даних. Дослідження емпіричних даних, таких як статистичні дані, історичні рекорди або спостереження, можуть допомогти визначити показники, які свідчать про крихкість у VANI-світі. Наприклад, можна аналізувати частоту виникнення вразливостей, непередбачувану реакцію системи на збурення або тривалість відновлення після негативних подій.

Крім того, для методологічного опису крихкості в VANI-світі треба враховувати такі аспекти:

Динамічність. VANI-світ характеризується швидкою зміною технологій, ринків і соціального середовища. Крихкість може бути пов'язана зі здатністю системи адаптуватись і впроваджувати інновації в умовах зміни.

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Мультиагентність. VANI-світ складається з багатьох взаємодіючих агентів, які можуть мати свої власні цілі та стратегії. Крихкість може бути результатом некерованих взаємодій та виродження колективної дії.

Системна резервна спроможність. Оцінка резервної спроможності системи є важливим аспектом вивчення крихкості. Це означає, що система може мати вбудовані механізми компенсації, резервні ресурси або альтернативні шляхи функціонування, що допомагають зменшити крихкість та підтримувати стійкість.

Узагальнюючи, для методологічного охарактеризування крихкості в VANI-світі важливо використовувати поєднання різних підходів. Суб'єктивні оцінки можуть впливати на правильність результатів дослідження в умовах невизначеності, нестабільності та нестійкості. У таких умовах, коли відсутні чіткі дані або існують швидкозмінювані фактори, важко забезпечити абсолютну об'єктивність. Оцінки, що базуються на особистих думках, досвіді або припущеннях, вносять певний ступінь піддавання впливу більш суб'єктивним факторам.

Суб'єктивність може виникати з різних причин:

Відсутність точних даних. Умови невизначеності та нестабільності можуть містити в себе недостатню кількість об'єктивних даних. У таких випадках, дослідники можуть виявитися залежними від своїх суб'єктивних оцінок та інтуїтивних висновків.

Індивідуальні переконання та погляди. Суб'єктивність може походити від особистих переконань, досвіду й уявлень дослідників. Це може вплинути на вибір методології, інтерпретацію результатів і загальний напрямок дослідження.

Психологічні ефекти. Людські сприйняття й оцінки можуть бути піддані різним психологічним ефектам, таким як підтвердження власних переконань, вплив групової думки або схильність до бажаної думки. Це може спотворити оцінки та призвести до необ'єктивності.

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

Системний аналіз дозволяє зменшити вплив суб'єктивності шляхом використання об'єктивних методів та структурованих підходів до аналізу. Однак, в умовах невизначеності, нестабільності та нестійкості, де об'єктивні дані бувають обмежені або недостовірні, суб'єктивні оцінки все ще можуть мати значний вплив.

Вихід із методології системного аналізу може полягати в таких підходах.

Мультиметодологія. Використання комбінації різних методологій та підходів може допомогти зменшити суб'єктивність. Наприклад, поєднання кількісних методів системного аналізу з кількісними даними та якісними методами збору даних та експертними оцінками дозволяє забезпечити більш повну та об'єктивну оцінку.

Колективний підхід. Залучення різних зацікавлених сторін і експертів до дослідження може допомогти збалансувати суб'єктивність. Колективні обговорення, консенсусні процеси та спільне прийняття рішень допомагають уникнути перекручень, що виникають внаслідок суб'єктивності окремих осіб.

Ретроспективний аналіз. Після завершення дослідження можна провести аналіз його об'єктивності та суб'єктивних впливів. Це може бути перевірку результатів та висновків за допомогою незалежних дослідників, порівняння з іншими студіями або проведення ретроспективного оцінювання.

Документування та прозорість. Чітке документування методології, процесу дослідження та використання відкритих даних сприяють зменшенню суб'єктивності. Це дозволяє іншим дослідникам і зацікавленим сторонам перевірити й оцінити об'єктивність результатів дослідження.

Систематичний аналіз несприятливих впливів. Урахування потенційних помилок та викривлень, які виникають унаслідок суб'єктивних оцінок, може сприяти покращенню об'єктивності дослідження. Систематичний підхід до ідентифікації, аналізу та коригування таких впливів допомагає забезпечити більш точні та достовірні результати.

Важливо, що повне уникнення суб'єктивності в умовах невизначеності, нестабільності та нестійкості виступає складним завданням. Проте, шляхом поєднання різних підходів, забезпечення прозорості та критичного мислення можна зменшити вплив суб'єктивності на результати дослідження та досягти більш об'єктивних висновків.

Теорія хаосу, яка виникла в середині 20-го століття, справді виявилася корисною в поясненні нестабільності та непередбачуваності розвитку економічних систем. Вона допомагає розуміти, як навіть у простих системах зі складними взаємодіями малі зміни початкових умов призводять до значних відхилень у майбутньому стані системи. Це феномен, який часто називають «ефектом метелика» – маленьке біологічне або випадкове втручання в одному місці може мати значний вплив на подальший розвиток системи в іншому місці та в часі. Теорія хаосу використовує математичні моделі та алгоритми, такі як системи диференціальних рівнянь, фрактальна геометрія та теорія динамічних систем, для аналізу складних і нелінійних процесів. Вона дозволяє виявити розрахункові залежності та закономірності, які часто існують під неочікуваними зовнішніми умовами.

Однак, варто зауважити, що теорія хаосу не є універсальним засобом для пояснення всіх аспектів економічних систем. Вона більше підходить для дослідження нелінійних та динамічних процесів, де малі зміни можуть мати великий вплив. В умовах стійких та передбачуваних економічних систем, інші підходи, такі як статистичний аналіз та економетрія, можуть бути більш ефективними.

Отже, теорія хаосу залишається цінним інструментом для розуміння складних та непередбачуваних процесів у економічних системах, але вона не є всесильним інструментом, що може пояснити всі аспекти нестабільності та непередбачуваності в економічних системах. Вона в основному зосереджується на дослідженні детерміністичних систем, де малі зміни можуть мати значний вплив на довгострокові результати.

Однак, в економічних системах існує багато інших факторів, що впливають на їх поведінку, такі як людські рішення, соціальні взаємодії та політичні рішення. Ці фактори бувають більш випадковими та складними для передбачення. Тому, хоча теорія хаосу може пояснювати певні аспекти нестабільності в економічних системах, вона не є повністю придатною для розуміння всіх їх аспектів.

У контексті дослідження економічних систем важливо використовувати широкий спектр методологій та підходів, щоб отримати більш повне уявлення про їхню поведінку – статистичний аналіз, економетрію, агентне моделювання, соціальні мережі та інші методи дослідження. Комбінація різних підходів дозволяє отримати більш точні та реалістичні результати, ураховуючи як детерміністичні, так і випадкові фактори, що впливають на економічні процеси.

Продовжуючи, для більш повного розуміння нестабільності та непередбачуваності в економічних системах, важливо враховувати інші підходи, які доповнюють теорію хаосу. Ось кілька таких підходів:

Системний аналіз, що зорієнтований на вивчення системи як складної мережі взаємозв'язків та залежностей. Він дозволяє аналізувати взаємодію різних компонентів системи та їх вплив на стабільність системи. Системний аналіз допомагає ідентифікувати ключові фактори, які здатні призвести до нестабільності, і розробляти стратегії управління для забезпечення стійкості системи.

Імовірнісний аналіз. Урахування випадкових факторів і невизначеності в економічних процесах може бути корисним для розуміння їхньої непередбачуваності. Такий аналіз дозволяє моделювати різні сценарії та оцінювати ймовірність виникнення певних подій. Це допомагає розуміти ризики та враховувати їх при прийнятті рішень.

Еволюційна економіка. Еволюційний підхід ураховує елементи невизначеності та змін в економічних системах. Він розглядає економіку як еволюційну систему, де різні агенти

взаємодіють та пристосовуються до змінюючого середовища. Цей підхід допомагає розуміти, як нові ідеї, технології та ринкові умови впливають на стабільність та розвиток економічних систем.

Агентне моделювання. Агентне моделювання дозволяє вивчати складні системи, моделюючи поведінку та взаємодію окремих агентів. У контексті економічних систем, агенти можуть представляти індивідуальних акторів, фірми, фінансові установи тощо. Цей підхід дозволяє відтворити різні стратегії, взаємодії та впливи агентів на економічні процеси. Агентне моделювання допомагає врахувати суб'єктивність і різноманітність у прийнятті рішень агентами та їх вплив на систему в цілому.

Мережевий аналіз. Мережевий аналіз є іншим ефективним підходом для дослідження економічних систем. Він досліджує структуру та взаємозв'язки між різними елементами системи. Мережевий аналіз дозволяє виявляти ключові гравців, центральність взаємодій та потенційні точки вразливості в системі. Це може допомогти виявити фактори, що сприяють нестабільності та передбачити можливі наслідки взаємодій між елементами системи.

Врахування цих різноманітних підходів дозволяє отримати більш повне та збалансоване розуміння сучасних економічних процесів. Комбінування методологій дозволяє збільшити достовірність досліджень та забезпечити більш точні прогнози в умовах нестабільності та непередбачуваності. Крім того, розуміння суб'єктивності та ролі індивідуальних учасників у системі допомагає уникати пасткових спрощень і враховувати реальні умови їх виникнення.

Однак, важливо пам'ятати, що навіть з використанням широкого спектра методологій, передбачення економічних систем залишається складним завданням. Багато економічних процесів підпорядковані непередбачуваним змінам, залежать від людських рішень і можуть піддаватися зовнішнім шокам. Тому, хоча різні підходи допомагають ліпше розуміти економічні системи, повністю передбачити їхнє майбутнє та розвиток усе ще залишається викликом.

Інтеграція різних методологій та підходів в дослідження економічних систем дозволяє отримати більш повне та глибше розуміння їхньої нестабільності та непередбачуваності. Комбінування теорії хаосу, системного аналізу, ймовірного аналізу, еволюційної економіки, агентного моделювання та мережевого аналізу допомагає виявити різні аспекти, взаємодії та фактори, що впливають на поведінку економічних систем.

Наприклад, застосування теорії хаосу дозволяє виявити чутливість системи до початкових умов і нелінійність в її динаміці. Системний аналіз допомагає виявити зв'язки та взаємодії між різними компонентами системи, а також виявити можливі точки нестабільності. Імовірнісний аналіз дозволяє оцінювати ймовірні ризики та прогнозувати можливі наслідки випадкових подій. Еволюційна економіка досліджує, як економічні системи адаптуються до змін та як нові ідеї та інновації впливають на їхній розвиток. Агентне моделювання дозволяє враховувати різноманітність та суб'єктивність рішень, які приймають агенти в економічній системі. Мережевий аналіз допомагає розкрити структуру та взаємозв'язки між різними елементами системи.

Застосування різних методологій і підходів допомагає отримати більш глибоке розуміння нестабільності та непередбачуваності економічних систем, передбачення таких систем залишається складним завданням. Існує багато факторів, які можуть впливати на економіку, включаючи глобальні політичні події, економічні кризи, технологічні зміни та зміни у суспільних настроях.

Крім того, економічні системи часто проявляють емерджентні властивості, що означає, що їхнє поведінка не може бути повністю передбаченою або поясненою шляхом простого сумування поведінки їх окремих складових. Це ускладнює завдання розуміння та передбачення економічних систем.

Отже, хоча теорія хаосу й інші методи допомагають нам краще розуміти нестабільність та непередбачуваність, важливо використовувати ці методи як інструменти для створення більш реалістичних моделей та підтримки прийняття рішень, але також

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

бути обережними з їхнім застосуванням, оскільки реальність економічних систем може бути більш складною, ніж будь-яка модель може відобразити.

З огляду на глобальні економічні тренди, підходи до аналізу економічних процесів також зазнають змін. Ось кілька основних аспектів, які можна відзначити.

Інтердисциплінарність. Глобальні економічні тренди вимагають інтердисциплінарного підходу до аналізу. Економіка стає все більш пов'язаною з іншими науковими дисциплінами, такими як соціологія, політична наука, екологія та інші. Аналіз економічних процесів потребує розуміння ширшого контексту, в якому вони відбуваються, і врахування впливу різних факторів, які перетинаються з економікою.

Увага до сталості та сталого розвитку. Зростаюче усвідомлення проблем зміни клімату, вичерпання ресурсів і соціальної відповідальності впливає на аналіз економічних процесів. Підходи до аналізу все більше зосереджуються на оцінці екологічних та соціальних впливів економічних дій, а також на пошукові сталого розвитку, який забезпечує довгострокову життєздатність економіки.

Застосування нових технологій. Розвиток технологій, таких як штучний інтелект, аналітика даних, блокчейн та інші, надає нові можливості для аналізу економічних процесів. Великі обсяги даних і поліпшені алгоритми дозволяють отримувати більш точні, швидкі та комплексні дані про економіку, що забезпечує поліпшені можливості для розуміння та передбачення процесів і явищ.

Глобальний погляд. Глобальні економічні тренди вимагають ширшого погляду на аналіз економічних процесів. Раніше аналіз зазвичай зосереджувався на внутрішніх факторах і впливі мікроекономіки на підприємства та галузі. Однак у зв'язку зі зростаючою глобалізацією та взаємозв'язками між країнами економічний аналіз тепер має враховувати міжнародний контекст і вплив глобальних факторів, таких як міжнародна торгівля, інвестиції та міжнародні фінансові потоки.

Підходи до ризик-аналізу. Нестабільність і невизначеність, які часто супроводжують глобальні економічні тренди, вимагають нових підходів до аналізу ризиків. Традиційні методи аналізу ризиків можуть бути недостатніми для врахування складності та взаємозв'язків в сучасних економічних системах. Тому дослідники та аналітики розвивають нові методи та моделі, які допомагають глибше розуміти та керувати ризиками в умовах невизначеності та нестабільності.

Залучення громадськості та стейкхолдерів. Зростання усвідомленості й активності громадськості та різних стейкхолдерів впливає на підходи до аналізу економічних процесів. Урахування поглядів і потреб різних груп населення, екологічних та соціальних аспектів стає важливою складовою аналізу економічних процесів.

Роль інновацій. З огляду на швидкий технологічний розвиток і появу нових діджитал-технологій аналіз економічних процесів тепер усе більше зосереджується на ролі інновацій. Інновації стають основою конкурентоспроможності та здатності пристосовуватися до змін у глобальному економічному середовищі. Аналітики економічних процесів звертають увагу на інноваційність підприємств, новаторські технології, способи комунікації та зв'язку, які впливають на ефективність і конкурентоспроможність організацій.

Урахування соціальних аспектів. Останнім часом усе більше уваги приділяється соціальним аспектам економічного розвитку. Аналіз економічних процесів передбачає оцінку впливу економічних рішень і політик на соціальну справедливість, рівень зайнятості, нерівності доходів, якість життя та інші соціальні показники. Глобальні тренди підкреслюють необхідність створення стійкого та інклюзивного економічного розвитку, що враховує потреби всіх членів суспільства.

Зростання ролі даних. Розквіт цифрової економіки і наявність великих обсягів даних приводять до змін у підходах до аналізу економічних процесів. Аналітика даних і машинне

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

навчання стають важливими інструментами для отримання інсайтів з даних і передбачення тенденцій у реальному часі.

Увага до глобальних ризиків. Зростання глобальних проблем, таких як зміна клімату, пандемії, геополітичні конфлікти та фінансові кризи, впливає на підходи до аналізу економічних процесів. Замість традиційного фокусу на мікроекономічних аспектах, дослідники та аналітики звертають увагу на глобальні ризики та їх вплив на економіку. Аналіз ризиків тепер орієнтується на виявлення потенційних загроз, оцінку їх впливу та розробку стратегій управління цими ризиками.

Збільшення швидкості та складності. Глобалізація та технологічний прогрес призводять до збільшення швидкості та складності економічних процесів. Тому аналіз економічних трендів стає все більше спрямованим на розуміння та передбачення швидкозмінних ситуацій, виявлення залежностей та взаємозв'язків між різними елементами економічної системи. Для цього використовуються інноваційні методи аналізу – комп'ютерне моделювання, симуляції та складні системні підходи.

Залучення глобальної спільноти. З огляду на глобальні виклики, аналіз економічних процесів стає більш відкритим для залучення глобальної спільноти, включаючи урядові та неприбуткові організації, дослідників, активістів та громадянське суспільство. Взаємодія та співпраця різних стейкхолдерів допомагає отримати більш повну та

Аналіз економічних процесів у контексті сталого розвитку. Зростання свідомості про необхідність збереження ресурсів та екологічно стійкого розвитку призводить до змін у підходах до аналізу економічних процесів. Аналітики активно враховують екологічні впливи та сталість у своїх оцінках та прогнозах економічного розвитку. Аналізується ефективність використання ресурсів, впровадження зелених технологій, вплив економічних процесів на зміну клімату та біорізноманіття.

Розвиток нових метрик та індикаторів. Глобальні економічні тренди викликають потребу в розвитку нових метрик

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

та індикаторів для оцінки економічного розвитку. Традиційні економічні показники, такі як ВВП, поступово доповнюються новими показниками, що враховують соціальні, екологічні та інші аспекти. Наприклад, індекс сталого розвитку, індекс соціального прогресу, індекс екологічної стійкості, які допомагають отримати більш повну картину стану та напрямку економічного розвитку.

Зміна підходу до економічного прогнозування. Швидкі зміни, нестабільність і складність глобальних економічних трендів викликають зміну підходів до економічного прогнозування. Традиційні моделі прогнозування стають менш ефективними, оскільки не завжди враховують динаміку глобального середовища.

Увага до нерівності та інклюзивного розвитку. Розширення нерівності, яке спостерігається на глобальному рівні, вимагає зміни підходів до аналізу економічних процесів. Аналітики звертають увагу на вплив економічних трендів на розподіл доходів, доступ до освіти, охорони здоров'я та інших основних послуг. Підходи до аналізу стають більш соціально орієнтованими, спрямованими на досягнення більш інклюзивного та справедливого економічного розвитку.

Розширення меж досліджень. Глобальні економічні тренди вимагають розширення меж досліджень та аналізу. Наприклад, дослідники все більше звертають увагу на вплив технологій на ринки праці, роль глобальних цінних паперів та фінансових пузирів, розвиток цифрової економіки та економіку спільної споживчої ділової моделі. Аналітики також активно вивчають роль культури, ідентичності та соціальних мереж у формуванні економічних процесів.

Врахування геополітичного впливу. Геополітичні фактори та глобальні геополітичні тренди стають важливими аспектами аналізу економічних процесів. Зміни у глобальній політичній сфері, торговельні конфлікти, геополітична напруженість і санкції мають значний вплив на економіку країн та регіонів. Аналітики стежать за геополітичними ризиками та можливостями, що допомагає краще розуміти системні взаємозв'язки.

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Зростання ролі соціальних медіа. Вплив соціальних медіа на економічні процеси стає все більш помітним. Аналітика економічних трендів передбачає вивчення поведінки споживачів у соціальних мережах, аналіз впливу вірусного маркетингу та репутації брендів у цифровому просторі. Соціальні медіа також можуть служити джерелом цінної інформації для аналітиків.

Аналіз економічних впливів пандемій. Пандемія COVID-19 розкрила значний вплив глобальних захворювань на економічні процеси. Внаслідок цього аналіз економічних трендів тепер зосереджений на оцінці впливу пандемій на світову економіку, глобальні ланцюжки постачання, міжнародну торгівлю та розвиток секторів, які були найбільше постраждалими. Дослідники шукають способи зменшення ризиків і підвищення стійкості економічних систем у контексті майбутніх пандемій.

Враховання кризових ситуацій та нестабільності. Зростання кризових ситуацій, таких як фінансові кризи, природні лиха, політичні нестабільності та інші негативні впливи, вимагає більш уважного аналізу економічних процесів у цих умовах. Аналітики розробляють методи оцінки вразливості економіки до криз, вивчають взаємозв'язки між ризиками та розвитком і шукають шляхи зменшення негативних наслідків кризових ситуацій.

Зростання ролі економічного прогнозування на основі даних. Завдяки розвитку технологій і доступності великих обсягів даних, роль економічного прогнозування на основі даних зростає. Аналітики використовують методи машинного навчання й аналітики даних для побудови моделей прогнозування економічних процесів. Це дозволяє збільшити точність прогнозів, а також виявляти складні зв'язки та патерни, які можуть бути незрозумілими для традиційної науки.

Аналіз впливу цифрової трансформації. Цифрова трансформація суттєво змінює економічні процеси і вимагає нових підходів до їх аналізу. Аналітики досліджують вплив цифрових технологій, штучного інтелекту, блокчейну та інших інноваційних рішень на бізнес-моделі, ринкові структури та споживацьку

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

поведінку. Аналізується також вплив цифрової трансформації на робочі місця, навички працівників і соціальні наслідки.

Звернення до соціальних аспектів економічних процесів. Глобальні економічні тренди також відзначають збільшення уваги до соціальних аспектів економічних процесів. Аналізується вплив економічних рішень і політик на соціальну справедливість, рівень зайнятості, доступ до освіти та здоров'я, включеність і рівність можливостей. Досліджується також взаємозв'язок між економічним розвитком та соціальною стабільністю.

Вплив демографічних змін. Демографічні зміни є одним з ключових факторів, що впливають на економічні процеси. Зростання або зменшення населення, зміни у структурі населення за віком, етнічним складом і географічним розподілом значно впливають на попит, працездатну робочу силу, пенсійну систему та споживацьку поведінку. Аналітики досліджують демографічні тренди та їх вплив на економіку, щоб розробляти стратегії розвитку, враховуючи змінні демографічні умови.

Розвиток ресурсощадних технологій та циркулярної економіки. Зростання свідомості про необхідність екологічно стійкого розвитку призводить до розробки та впровадження ресурсощадних технологій та циркулярної економіки. Аналіз економічних процесів з огляду на глобальні економічні тренди передбачає оцінку впливу таких ініціатив на ефективність використання ресурсів, вартість виробництва та попит на екологічно чисті продукти. Досліджується також перехід до економіки, базованій на послугах і поділі ресурсів.

Роль міжнародного співробітництва та торгівлі. Глобальні економічні тренди відображають зростання важливості міжнародного співробітництва та торгівлі. Аналізується вплив міжнародних торговельних угод, тарифів, мит та інших регуляторних механізмів на економічний зріст, зайнятість та інвестиції. Також досліджується роль регіональних і міжнародних економічних організацій у забезпеченні стабільності, сприянні розвитку та розв'язанні глобальних проблем.

Галушка З.І. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Зростання ролі екологічного аналізу. З урахуванням загрози зміни клімату та нестабільності екологічних систем аналіз економічних процесів все більше зосереджується на екологічних аспектах. Аналітики вивчають вплив економіки на довкілля, а також екологічні ризики та можливості зеленого розвитку. Врахування екологічних факторів допомагає формулювати сталий розвиток і забезпечити збалансований підхід до економічного аналізу.

Розширення поняття сталого розвитку. Концепція сталого розвитку стає все більш використовуваною в аналізі економічних процесів. Аналітики звертають увагу на інтеграцію соціальних, екологічних і економічних аспектів для досягнення балансу між потребами сучасного суспільства та збереженням ресурсів для майбутніх поколінь. Досліджується вплив сталого розвитку на економічні показники, довгострокову стійкість і соціальне благополуччя.

Розділ 2

ГОЛОВНІ ВИМОГИ ДО ЗМІСТУ ТА СТРУКТУРИ ДИСЕРТАЦІЇ

2.1. Дисертація здобувача ступеня доктора філософії – кваліфікаційна наукова робота

Відповідно до «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (12.01.2022 р.), дисертація здобувача ступеня доктора філософії – це «кваліфікаційна наукова робота, яка виконана здобувачем ступеня доктора філософії особисто, містить наукові результати проведених ним досліджень та подана з метою присудження йому ступеня доктора філософії» [57].

Доктор філософії – це освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії присуджується спеціалізованою вченою радою вищого навчального закладу або наукової установи в результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді. Третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти відповідає восьмому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

«Дисертація» – це кваліфікаційна робота, виконана особисто здобувачем, що несе нове наукове знання, одержане в процесі

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

фундаментальних або прикладних наукових досліджень. У процесі написання дисертації зі спеціальності 051 Економіка здобувач освіти має набути здатність продукувати нові ідеї, розв'язувати комплексні проблеми у сфері економіки, що дозволяє глибоко переосмислити наявні та вміння створювати нові цілісні знання. Дисертація повинна містити нові науково обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, що виконують конкретне наукове завдання та мають істотне значення для економічної науки. Наука – це не тільки набуті знання, але й уміння ними користуватись, а також діяльність, спрямована на отримання знань.

Теоретичний зміст предметної галузі економічних досліджень – це: загальні закони, закономірності та тенденції соціально-економічного розвитку, мотивація та поведінка суб'єктів ринку; теорії мікро-, макро- і міжнародної економіки; кількісні методи в економічних дослідженнях; інституціональний, міждисциплінарний та історичний аналіз соціально-економічних явищ і процесів; розробка й обґрунтування економічних рішень; регулювання й управління багаторівневими господарськими системами.

2.2. Вибір теми й обґрунтування мети наукового дослідження

З огляду на унікальність освітньо-наукової програми 051 Економіка у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича передбачено залученість наукових досліджень аспірантів до наукової тематики кафедр та наукових керівників. Відповідно до наукової теми кафедри економічної теорії, менеджменту і адміністрування «Управління розвитком мікро- та макроекономічних систем в умовах нестабільності» та головних напрямів дослідження наукових керівників передбачено спрямованість наукової роботи аспірантів на дослідження актуальних проблем сучасної економіки, що виникають під впливом таких глобальних економічних трендів: інституціоналізація, соціалізація, інтелектуалізація, інноватизація, інклюзивність, екологізація економіки, цифровізація.

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

Вибір напряму дослідження в рамках наведеного переліку напрямів наукової діяльності кафедри передбачає чітке формулювання теми, мети, завдань, предмета й об'єкта дослідження.

Головна вимога до вибору теми – це її актуальність. Вона містить постановку важливого наукового завдання, вирішення якого ставить перед собою аспірант. При виборі теми важливо керуватися низкою критеріїв, до яких крім, безумовно, актуальності, належать: ступінь дослідження проблеми іншими авторами, наявність теоретичної та бази дослідження, оригінальність та перспективність, можливість отримання при впровадженні результатів дослідження соціального, економічного ефектів, технологічного, екологічного, управлінського чи іншого ефекту.

Бажано обирати тему, у якій здобувач уже набув певні знання чи досвід. Вона не повинна бути надто широкою з погляду предмету дослідження. Важливо ставити завдання «вузького» плану, щоб можна було зосередитися на «глибині» дослідження. Такий підхід надає можливість застосовувати спеціальні дослідження, результати яких дозволяють конкретизувати оригінальність і важливість результатів наукової роботи.

Для обрання теми важливо ознайомитися з сучасними напрямами наукових досліджень в економіці, науковими працями представників вітчизняної та зарубіжної науки, які ведуть дослідження у вибраному напрямі. Важливо враховувати, що більшість економічних проблем знаходять своє розв'язання завдяки результатам досліджень у суміжних галузях науки, де реально віднайти нові, часто несподівані, ефективні рішення.

Вивчення сучасних літературних джерел має доповнитися ознайомленням з аналітичними оглядами та статтями у спеціальних періодичних вітчизняних і зарубіжних виданнях, консультаціями з фахівцями-практиками та політиками.

Вибір теми передбачає формування назви дисертаційної роботи. Вважається, що назва дисертації зазвичай складається з 5-9 слів, – вона не має бути занадто довгою чи занадто короткою. Її оригінальність та влучність формулювання часто свідчать про

ступінь науковості дослідження та зумовлюють очікування та високий професійний інтерес представників наукової спільноти. Як правило, не схвалюється використання двокрапок для пояснення чи конкретизації змісту дисертації, оскільки це відволікає від усвідомлення головної мети дослідження. Не варто вживати у формулюванні назви дисертації такі слова як: «деякі аспекти», «головні питання», «актуальні проблеми», «шляхи розв'язання», «до питання» та ін. Вони обмежують рамки виконання наукового завдання, яке ставить перед собою автор дисертації.

Формулювання теми конкретизується у визначенні мети дослідження. Наприклад, тема дисертації «Нагромадження соціального капіталу на різних рівнях функціонування економіки» (Нафус І.І.), її мета – «поглиблення теоретико-методологічних та прикладних засад визначення сутності, особливостей, механізмів нагромадження та способів ефективного використання соціального капіталу на нано-, мікро, мета- та макро- та мегаекономічному рівнях функціонування економіки» [47]. У меті конкретизовано необхідність поглиблення теоретичних і прикладних засад обґрунтування сутності, механізмів нагромадження соціального капіталу, способів його використання на різних рівнях.

Виконання наукового завдання можна досягти послідовно виконавши теоретичні, аналітичні та прикладні завдання, що стосуються мети дослідження. Ці завдання конкретизуються у назвах розділів і підрозділів дисертації, у яких передбачається розв'язання певних задач методологічного та практичного характеру: «узагальнити міждисциплінарні підходи та виокремити економічний зміст», «визначити теоретико-методологічні засади дослідження», «обґрунтувати методологію оцінки ефективності», «виявити механізми формування», «надати оцінку ефективності функціонування», «визначити перспективні напрями» тощо. Визначивши завдання, необхідно окреслити предмет і об'єкт дослідження. Об'єкт дослідження в економіці, як правило, визначає систему економічних відносин та процеси чи явища, що характеризують ці відносини. Наприклад, «Об'єктом дослідження є соціально-економічні відносини, які визначають зміст,

закономірності та умови нагромадження соціального капіталу» [47]. Предмет дослідження лежить в межах об'єкта. В об'єкті визначається та його частина, що є предметом дослідження. Саме на неї спрямована основна увага дисертанта. Предмет дослідження конкретизує тему дисертаційної роботи. Отже, предметом дослідження у наведеному прикладі визначено «сукупність теоретико-методологічних засад і прикладних аспектів нагромадження соціального капіталу на різних рівнях функціонування економіки».

2.3. Наукова новизна, теоретичне та практичне значення результатів дисертації

Згідно з постановою КМУ від 12.01.2022 р., «Дисертація повинна містити нові науково обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, які виконують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для певної галузі знань» [57]. Наукова новизна – конкретна відповідь на питання про те, що зроблено такого, чого не досягли інші дослідники, які результати одержано вперше. Формулювання наукової новизни – це «візитна картка» виконаної роботи, за якою фахівець може зробити висновок про якість виконаної роботи при першому ознайомленні з нею.

Новизна означає отримання нового знання. Новизна є теоретичною основою розв'язання поставленого в дисертації завдання. Саме на це має бути спрямоване, цьому має підпорядковуватися дослідження. Новизна може конкретизуватися в уточненні, розширенні, доповненні чи докорінному перетворенні раніше здобутих наукових результатів. Новим результатом економічного дослідження може бути новий методологічний підхід до вивчення економічних процесів чи явищ, виявлення специфіки функціонування, тенденцій чи закономірностей розвитку економічних систем, обґрунтування методико-методологічних підходів до оцінки економічних явищ тощо. У дисертації прийнято давати загальне трактування наукової новизни одержаних результатів і виділяти найбільш вагомі результати дослідження, що містять теоретичну й практичну цінність і виносяться на захист. До

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

них належать: 1) такі, що досягнені вперше; 2) удосконалені; 3) ті, що набули подальшого розвитку. При формулюванні положень наукової новизни важливо не лише назвати суть новизни, а й конкретизувати її, пояснити, чим саме дане досягнення відрізняється від уже відомих в економічній науці.

Практичне значення дисертації залежить від характеру дослідження й може мати як методологічний характер (нове формулювання економічних категорій, застосування нового підходу, нових методів дослідження, унікального експерименту тощо), так і прикладне значення (результат практичного застосування нових підходів, рекомендацій, методів оцінки та ін.). Теоретичні (методологічні) результати висвітлюються у наукових публікаціях автора. За сучасними вимогами для здобувачів передбачено не менше 3 публікацій (Див. Додаток 5). Практичні результати дослідження підтверджують зв'язок наукової роботи аспіранта з науковими програмами, планами, темами, грантами, що відповідають напрямку дослідження кафедри, факультету, університету. Прикладне значення розробок автора підтверджується довідками про їх запровадження у практичну діяльність підприємств, організацій, установ.

2.4. Вимоги до складання плану дисертації

Структура дисертації відповідно до сучасних вимог має містити анотацію, вступ, основну частину, що ділиться на розділи та підрозділи, висновки до кожного розділу та до дисертації в цілому, список використаних джерел, додатки.

Основний зміст дисертації повинен містити методологічний (теоретичний), аналітичний (практичний) та прикладний (рекомендаційний) аспекти. Тому, як правило, дисертація складається з трьох розділів. Однак це не обов'язкова вимога щодо кількості розділів. Ступінь деталізації викладення матеріалу залежить від складності та специфіки теми дисертації, логіки та методів дослідження, принципів роботи автора. Чим детальнішим буде план і його окремі елементи, тим чіткіше проглядається логіка дослідження та легше реалізується алгоритм написання дисертації. Кожний розділ може

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

містити, як правило, від двох до п'яти підрозділів. Повинна бути збалансованість усіх розділів і підрозділів дисертації між собою. Разом вони демонструють логіку дослідження та окреслюють його кінцевий результат.

У теоретичному розділі автор має здійснити огляд наукових публікацій за даною темою, визначити підходи до аналізу проблеми, провести їх критичний аналіз, виділити нерозв'язані проблеми, продемонструвати власне бачення.

В аналітичному розділі здійснюється дослідження сучасного стану проблеми, описуються основні тенденції, закономірності, чинники впливу, економічні розрахунки, порівняння тощо. Прикладний розділ демонструє результат власних досліджень, їх наукову новизну та практичне значення. У ньому визначаються напрями розв'язання виявлених проблем, шляхи удосконалення механізмів їх реалізації.

Складанню плану має передувати масштабна робота з інформаційними ресурсами, що дозволяє осмислити наявні напрацювання та дослідницькі напрями.

2.5. Принцип доброчесності у виконанні наукового дослідження

Дисертація – це в обов'язковому порядку *самостійно* виконане наукове дослідження, що означає виключення можливості застосування академічного плагіату чи прояву будь-якої недоброчесності при написанні чи захисті дисертації. У Постанові КМУ від 12.01.2022 р. No 40 «Про затвердження Порядку присудження та скасування рішення про присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» зазначено: «Заклад забезпечує створення необхідних умов для проведення разовою радою перевірки дотримання здобувачем академічної доброчесності. У разі виявлення членами ради академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації у дисертації та/або наукових публікаціях здобувача рецензент (офіційний опонент) зазначає про це у своїй рецензії (відгуку)» [8]. Також, «якщо разова рада виявила факти академічного плагіату, фабрикації чи

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

фальсифікації у дисертації та/або наукових публікаціях, в яких висвітлені основні наукові результати дисертації, заява про зняття дисертації із захисту не приймається. У такому разі разова рада приймає рішення про відмову у присудженні ступеня доктора філософії без права повторного подання дисертації до захисту» [57]. Академічним плагіатом вважається опублікування наукових результатів, фрагментів оприлюднених текстів, ідей, публікацій інших авторів як результатів власного дослідження без відповідного посилання.

Разом з тим, відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» обов'язковою вимогою до написання дисертації є цитування наукових публікацій інших авторів (їх обсяг може сягати до 20% тексту, залежно від специфіки наукового дослідження). Цитати потрібні для того, щоб чітко передати думку автора першоджерела. При використанні перекладу цитат з іншомовних джерел треба зазначати в дужках, що це переклад автора. При скороченні цитат потрібно слідкувати за точністю їх першопочаткового змісту. У разі використання наукових ідей інших авторів необхідно обов'язково робити посилання на їхні публікації. Якщо здобувач у тексті дисертації використовує матеріал своїх опублікованих наукових праць без посилання на них, це не вважається самоплагіатом.

На титульній сторінці дисертації здобувач засвідчує власним підписом, що подані до захисту наукові досягнення є його власним напрацюванням і всі запозичені ідеї, наукові результати, цитати супроводжуються належними посиланнями на їх авторів і джерела опублікування.

Виявлення академічного плагіату у захищеній дисертації є підставою для скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня та видачу відповідного диплома. Добросовісність наукової роботи означає також заборону здобувачу надавати чи пропонувати керівнику, членам разової ради, іншим посадовим особам закладу вищої освіти, в якому утворена рада, будь-які матеріальні чи нематеріальні блага (грошові кошти, чи будь-яке майно, оплату послуг з харчування, перевезення, проживання тощо).

Розділ 3

ТЕХНОЛОГІЯ РОБОТИ НАД ДИСЕРТАЦІЄЮ

3.1. Методологічні підходи до написання анотації, списку опублікованих праць за темою дисертації, вступу, розділів та висновків дисертації

Після *титульного листа* (Додаток 1А) дисертант має розмістити *анотацію дисертаційної роботи* (Додаток 2). Зміст анотації займає 0,2-0,3 друк. арк. (4-8 сторінок). Наприкінці анотації зазначаються ключові слова – 10-15 слів, що являють собою перелік основних категорій, представлених у дисертаційній роботі. За цими словами бажані зможуть віднайти дисертацію у бібліотеці чи на сайті вченої ради або в репозитарії закладу вищої освіти. Зміст анотації та ключові слова повторюються англійською мовою.

В анотації необхідно висвітлити зміст, логіку та основні результати дослідження. Вона демонструє в розширеному вигляді висновки з виконаного дослідження – елементи наукової новизни з їх конкретизацією. В анотації передбачено застосовувати такі елементи: «досліджено..», «здійснено аналіз..», «узагальнено підходи...», «обґрунтовано методи оцінювання...», «визначено чинники...», «охарактеризовано форми прояву...», «виявлено характеристики...», «доведено можливість...», «визначено напрями впливу...» та ін.

Список опублікованих праць автора за темою дисертації розміщується після анотацій за такими рубриками: **розділи у колективних монографіях**; статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних; у зарубіжних виданнях; матеріали доповідей на науково-практичних конференціях. Бібліографічний опис списку використаних джерел у дисертації може оформлятися

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

здобувачем наукового ступеня за його вибором з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» або за одним із стилів, запропонованих у Додатку 3.

Вступ до дисертації складається з обов'язкових елементів, до яких належать:

- 1) Обґрунтування вибору теми дослідження.
- 2) Теоретичні засади дослідження.
- 3) Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.
- 4) Мета і завдання дослідження.
- 5) Предмет і об'єкт дослідження.
- 6) Методи дослідження.
- 7) Інформаційна база дослідження.
- 8) Наукова новизна одержаних результатів.
- 9) Практичне значення одержаних результатів.
- 10) Особистий внесок здобувача.
- 11) Апробація результатів дисертації.
- 12) Публікації.
- 13) Структура й обсяг дисертації.

Кожний з цих елементів має бути представлений відповідно до встановлених вимог.

Обґрунтування вибору теми дослідження – це пояснення актуальності проблеми, що лежить в основі визначення мети та завдань дослідження. Автор має на основі критичного аналізу стану розв'язання певної наукової проблеми має показати доцільність свого дослідження, його важливість для вітчизняної науки і практики. Варто обґрунтувати необхідність звернення до цієї проблеми саме в даний час.

Теоретичні засади дослідження – це короткий огляд підходів до розгляду проблеми у працях зарубіжних та вітчизняних науковців з констатацією недостатньо вивчених аспектів проблеми, що вимагає її подальшого дослідження.

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами підтверджує той факт, що дисертація є складовою комплексних наукових досліджень держбюджетної теми кафедри економічної теорії, менеджменту і адміністрування Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Автор має зазначити, який саме його внесок у рамках організації та проведення досліджень теми кафедри.

Мета і завдання дослідження повинні пов'язуватися з предметом та об'єктом дослідження, не виходити за їхні рамки. Завдання доцільно визначати відповідно до пунктів підрозділів дисертації. За кожним підрозділом має бути не менше одного завдання. Інколи може бути 2-3 – залежно від структури роботи.

Предмет і об'єкт дослідження чітко формулюються відповідно до теми та мети дослідження. Предмет дослідження визначає тему дисертації та знаходиться в межах об'єкта.

Методи дослідження – це підходи, засоби та прийоми наукового дослідження. Їх поділяють на загально-наукові (аналіз і синтез, індукція і дедукція, наукове абстрагування, класифікація, причинно-наслідковий аналіз) та конкретно-економічні (граничний аналіз, статистичний аналіз, порівняльний аналіз, експертний аналіз, інституціональний аналіз та ін.). Автор повинен вказати, які саме методи використовувалися ним при дослідженні тих чи інших процесів чи явищ та формулюванні висновків.

Інформаційна база дослідження – це перелік усіх джерел, що використовувалися при написанні дисертації. Це можуть бути: законодавчі та нормативні акти з питань вибраної теми, дані Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, різноманітні аналітичні матеріали, статистичні огляди, довідкові та аналітичні документи міжнародних організацій, монографії, фахові статті з проблем, що досліджуються у дисертації, а також електронні ресурси інформаційної системи Інтернет та результати власних досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів. Формулювання новизни починається із узагальненого висновку щодо досягнення

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

мети дисертаційної роботи, після якого зазначаються найбільш вагомі результати дослідження, що формують наукову новизну та виносяться на захист. У дисертації здобувача вченого ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 Економіка, як правило, прийнято визначати 1 пункт «вперше», якщо здобувач дійсно отримав науковий результат, що несе нове знання, яке не має аналогій у науці; є важливим, доказовим та перспективним (наприклад, новий науково-методологічний підхід, нове концептуальне твердження). «Вперше» означає досягнення такого результату, якого немає в інших вітчизняних чи світових дослідженнях. У такому формулюванні бажано зазначити, «...що на відміну від існуючих підходів..» автор запропонував у своєму дослідженні. Таке твердження виконує констатуючу функцію.

У трактуванні новизни в рубриках «удосконалено» та «набули подальшого розвитку» мають бути по 2-3 твердження, що виконують розвиваючу (на рівні розширення і поглиблення), конкретизуючу (на рівні деталізації) та доповнюючу (на рівні уточнення) функції. «Удосконалено» – значить уточнено, узагальнено, введено додаткові елементи, приведено у відповідність, обґрунтовано причини тощо. «Набули подальшого розвитку» – значить отримали схвалення щодо подальшого використання у науково-теоретичних та прикладних дослідженнях (новий підхід до класифікації, застосування нових методів оцінювання, визначення чинників впливу в сучасних умовах тощо).

Практичне значення одержаних результатів визначається автором на основі висновків, важливих для розв'язання певних прикладних завдань дослідження. Воно має бути підтвержене довідками про впровадження теоретико-методологічних підходів, висновків, рекомендацій і пропозицій у практику господарювання чи в систему управління певними соціально-економічними процесами на різних рівнях функціонування економіки.

Особистий внесок здобувача підтверджується тим, що наукові положення, висновки та рекомендації, які виносяться на захист, одержані автором самостійно та оприлюднені в його наукових працях.

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

Апробація результатів дисертації. Теоретичні положення та інші результати дисертаційної роботи мають доповідатися автором на науково-практичних конференціях, круглих столах тощо. Підтвердженням апробації є тези виступів, надруковані у збірниках тез науково-практичних конференцій, круглих столів та інших наукових заходів. Позитивною характеристикою такої активності здобувача є «географія» таких виступів. Це стосується вітчизняних і міжнародних конференцій, включаючи дистанційної онлайн участі.

Публікації. Цією рубрикою у друкованих аркушах визначається загальна кількість наукових праць, у тому числі: статей – у наукових фахових виданнях України, що входять до міжнародних наукометричних баз, у наукових періодичних виданнях інших держав, включених до міжнародних наукометричних баз, в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації конкретизує обсяг основного тексту дисертації ___ сторінок друкованого тексту, ___ таблиць на ___ сторінках, ___ рисунків на ___ сторінках, ___ додатків на ___ сторінках, ___ довідок про впровадження результатів наукового дослідження. Список використаних джерел налічує ___ найменувань.

Більшість елементів вступу автор формулює вже по завершенні роботи над дисертацією.

3.2. Методичні рекомендації до викладення змісту й оформлення дисертації

Необхідно пам'ятами, що такі елементи дисертації, як вибір теми, обґрунтування її актуальності, визначення завдань та формування структури дисертаційної роботи й висновків тісно взаємопов'язані між собою. Це складний процес усвідомлення самої проблеми, її актуальності, висування гіпотези та перевірка її шляхом створення нового знання (теорії). Гіпотеза – це формулювання нового знання, адже нові наукові знання з'являються спочатку у вигляді однієї або декількох гіпотез, які потрібно підтвердити. Гіпотеза від теоретичного передбачення до застосування проходить кілька етапів (Рис. 2.1).

Рис. 3.1. Етапи застосування гіпотези

Джерело: Побудовано автором

Отже, наукова проблема виникає як складне теоретичне завдання, у якого невідомі (або відомі не повністю) способи його виконання. Це завдання стає предметом дослідження. Для його вирішення формується гіпотеза – наукове передбачення чи припущення, що пояснює певний процес, явище, причини, взаємозв’язок тощо. Після перевірки вона може виявитися помилковою, а може перетворитися на теорію – логічне знання (систему знань), що адекватно і цілісно відображає сферу і предмет дослідження. Перетворення гіпотези на теорію – знання, що створилося шляхом дослідження та відповідає вимогам несуперечності, реальним фактам і не може бути спростована, і є головним завданням наукової роботи. Логіка наукового дослідження у дисертаційних роботах з економіки, як правило передбачає поступове проходження трьох головних етапів – теоретико-методологічного, аналітичного та прикладного. А це передбачає написання трьох розділів.

Перший, теоретико-методологічний розділ дисертації, як правило, включає: огляд літератури за темою, вивчення суті та змісту предмета дослідження, його головних характеристик, особливостей, структури та ін.; методологічні та методичні підходи до визначення кількісних та якісних показників предмета дослідження й оцінювання ефективності функціонування пов’язаних з ним процесів і явищ. Такий підхід характерний для більшості видів дисертацій. Він дозволяє оцінити сучасний стан

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

вивчення предмета дослідження, проаналізувати різні погляди, виокремити власний підхід до розуміння проблеми та її оцінювання. При написанні цього розділу важливо показати зміну підходів до розуміння основної проблеми та сформулювати власний підхід. Для зручності можна використовувати порівняльну таблицю або структурно-логічну схему, як дозволяє наочно зрозуміти логіку вивчення предмету дослідження. На авторів та їхні публікації необхідно робити посилання, їх праці обов'язково вказувати у списку використаних джерел. У висновках до цього розділу необхідно сформулювати за кожним підрозділом 2-3 головних висновки, до яких прийшов автор у результаті дослідження. Інакше, якщо за певним підрозділом немає висновків, це означає, що написання такого підрозділу не доцільне.

Другий, аналітичний розділ дисертації присвячений дослідженню сучасного стану предмета дослідження – особливостей, характеристик, чинників формування, процесів нагромадження, динаміки розвитку, наявних суперечностей чи проблем. Цей розділ найбільше розкриває зміст теми, констатує реальний стан процесу чи явища в сучасних умовах під впливом наявних чинників. Дослідження тут супроводжується використанням великої кількості фактичних даних, вивченням їх динаміки, головних тенденцій розвитку та їх чинників. Для цього використовуються таблиці, графіки, діаграми, математичні розрахунки. Залежно від теми можуть використовуватися часові, регіональні, міжнародні порівняння. У висновках до другого розділу необхідно окреслити сучасний стан процесу чи явища, його позитивні та негативні характеристики, чинники впливу, тенденції розвитку, суперечності та виявити проблеми, що потребують розв'язання.

Третій, прикладний (рекомендаційний) розділ має бути присвячений розв'язанню поставленої проблеми. У ньому мають бути визначені певні стратегічні пріоритети, шляхи забезпечення ефективності, форми та методи підвищення ефективності, засоби та інструменти впливу, способи розв'язання суперечностей чи інші прикладні рішення. Здобувачу у результаті написання цього

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

розділу необхідно довести практичне значення досягнутих результатів. Це зазначається у висновках до третього розділу.

Висновки до всієї дисертації не можуть повторювати ті висновки, що зазначені у кожному розділі. Завдання автора у цих висновках полягає у необхідності узагальнити результати роботи в цілому та представити наукову новизну та практичне значення досягнутих результатів.

У висновках викладаються «найбільш важливі наукові та практичні результати дисертації, вказуються наукові проблеми, для розв'язання яких можуть бути застосовані результати дослідження, а також можливі напрями продовження досліджень за тематикою дисертації. За наявності практичного значення отриманих результатів надаються відомості про використання результатів досліджень або рекомендації щодо їх використання» [8, п.10]. Незважаючи на різноманіття тем, напрямків, об'єкта і предмета, специфіки методів досліджень, висновки кожної з дисертаційних робіт мають схожість.

1. Має сенс використовувати науково-публіцистичний стиль, що простежується у формулюванні всіх висновків. Це допомагає автору більш чітко висловити власну позицію, продемонструвати своє авторство, викласти

суб'єктивні наукові переконання і думки.

2. Автор має продемонструвати власні досягнення, довести наукову новизну і практичне значення дисертаційної роботи, отже, використовувати такі слова: доведено; обґрунтовано; виявлено; виділено; встановлено, апробовано; з'ясовано; проведено порівняння тощо.

3. Структура висновку має бути безпосередньо пов'язана зі структурою самого дослідження. До кожного поставленого в роботі завдання має бути висновок.

4. У формулюванні висновку необхідно дотримуватися універсальних таких вимог: унікальність; грамотність;

Галушка 3.1. Методологія та методика наукового дослідження

лаконічність; відповідність наукового стилю; аргументованість; структурність; корисність.

5. Автор має пояснити, чому результати дисертаційної роботи важливі. Тому обов'язковою умовою є відображення у висновках особистого внеску здобувача у конкретну галузь науки, а також опис того, яким чином отримані результати можуть застосовуватись у практичній діяльності, підсилювати теорію, використовуватися в нових розробках.

6. У висновках обов'язковими компонентами мають бути обґрунтування наукової новизни та практичної значимості одержаних результатів.

7. Треба уникати помилок і звертати увагу на такі нюанси наукової роботи:

- у висновках з усієї роботи не можна повторювати висновки з розділів дисертації; потрібно охоплення всього дослідження;
- не варто вживати складні словесні конструкції та переобтяжувати формулювання спеціальними термінами;
- висновок повинен бути містким, достовірним, лаконічним;
- не дозволяється вказувати у висновках дані або факти, яких не було в самій дисертації;
- не можна без фактичного доказового підкріплення викладати суб'єктивні думки;
- недостатня унікальність.

Необхідно пам'ятати, що на захисті дисертації необхідно буде обґрунтувати кожен із зазначених висновків, довести оригінальність роботи, її наукову новизну та практичне значення.

Узагальнюючи вимоги до структури роботи, зазначимо, що всі розділи та підрозділи дисертації повинні мати логічний взаємозв'язок, а результати дослідження у кожному підрозділі повинні мати логічний результат (наукову публікацію, висновок до розділу, наукову новизну чи практичне значення) (Рис. 3.2.)

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

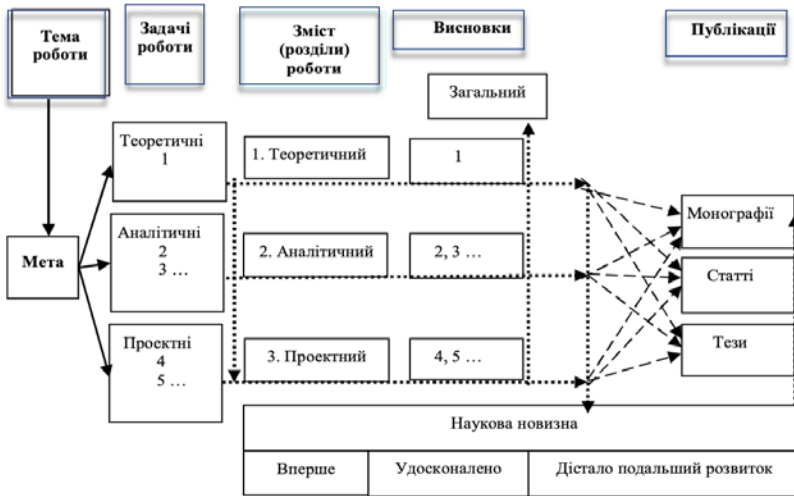

Рис. 3.2. Логіка взаємозв'язку різних елементів у дисертаційній роботі
Джерело: авторська розробка

У науковій роботі важливо використовувати методологію наукового дослідження та напрацювати технологію та стиль викладення матеріалу. В економічній науці застосовуються загальнонаукові та конкретно-економічні методи дослідження.

3.3. Подання ілюстрацій, таблиць і формул

При викладенні матеріалу для поліпшення його сприйняття важливо застосовувати ілюстрації (схеми, графіки, карти, рисунки) і таблиці. З погляду розміщення їх необхідно подавати в дисертації безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці. Таблицю, рисунок або креслення, розміри якого перевищують розмір формату А4, враховують як одну сторінку у тексті або в додатках. Їх обов'язково нумерують. Перша цифра означає номер розділу, а друга – порядковий номер, наприклад, таблиці чи рисунка у цьому розділі («Рис. 2.3 (третій рисунок другого розділу)». Таблиці, рисунки та інші ілюстративні матеріали повинні мати свої назви. У тексті на них треба робити посилання (наприклад, див. Рис.2.1). Назва таблиці пишеться над

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

таблицею, але спочатку у правому кутку над таблицею зазначається її номер (наприклад, Таблиця 2.1). (Див. Додаток 9). Назви рисунка пишеться під рисунком разом з його номером (Наприклад, Рис. 2.1) (Див. Додаток 8). Тренди розвитку глобальної економіки у XXI ст.). Бажано, щоб посилання не повторювали повністю назву рисунка чи таблиці.

При перенесенні частини таблиці на іншу сторінку номер і назва таблиці вказуються лише один раз – перед початком таблиці. На інших сторінках пишеться, наприклад, «Продовження таблиці 2.1».

Якщо у тексті дисертації використовуються формули чи рівняння, їх необхідно виділяти з тексту вільними рядками й обов'язково нумерувати. Навпроти формули в дужка ставиться, наприклад (3.2) – друга формула у третьому розділі. Нумеруються лише ті формули, на які передбачено посилання в наступному тексті.

3.4. Використання й оформлення літературних джерел

Список використаних джерел формується здобувачем наукового ступеня за його вибором або у порядку появи посилань у тексті, або в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків, інколи – у хронологічному порядку. Як правило, для правильного оформлення цього списку використовується Національний стандарт України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Також дозволяється використовувати один зі стилів, зазначених у Додатку 3. Важливо зазначити у цьому списку всі наукові публікації автора, а у розділах – робити посилання на ці публікації, щоб не повторювати зміст уже оприлюднених результатів наукових досліджень автора. Необхідно чітко дотримуватися вимог стандарту й вказувати, де це можливо, електронні адреси, за яким в Інтернет розміщена дана публікація. Посилання в тексті дисертації на певне джерело зазначається у квадратних дужках, де вказується номер джерела у списку використаних джерел і номер сторінки, з якої береться інформація.

Існують загальні правила цитування:

- текст цитати береться в лапки і наводиться зі збереженням особливостей авторського написання;
- цитата має бути повною, без довільного скорочення авторського тексту; не можна допустити перекручень думок автора;
- кожна цитата обов'язково повинна мати посилання на джерело;
- якщо автор скористався переказом думки певного автора, необхідно бути гранично точним і коректним в оцінюванні цієї думки і обов'язково давати відповідні посилання на джерело;
- якщо автор дисертації, наводячи цитату, виділяє в ній деякі слова, то після тексту, який пояснює виділення, ставляться крапка, дефіс і зазначаються такі застереження: (виділено мною – ініціали автора) або (курсив наш. – ініціали автора).

У використанні літературних джерел дуже важливо не допустити академічного плагіату – використання у будь-якому вигляді наукових результатів, отриманих іншими авторами, як результау власних досліджень – без зазначення авторства (ч. 4 ст. 42 Закону України «Про освіту»).

Види академічного плагіату в дисертаціях:

1. Відтворення в тексті дисертації без змін, з незначними змінами, або в перекладі тексту іншого автора обсягом від речення і більше, без посилання.
2. Відтворення в тексті дисертації тексту іншого автора шляхом його перефразування чи довільного переказу без посилання.
3. Відтворення в тексті дисертації наведених в іншому джерелі цитат з третіх джерел без відповідних посилань.
4. Відтворення в тексті дисертації наведеної в іншому джерелі науково-технічної інформації без вказування джерела.

Однак до 20% тексту дисертації (особливо, теоретико-методологічного розділу) може бути представлено посиланнями на наукові джерела. Це залежить від мети дослідження (якщо, наприклад, стоїть завдання узагальнити та класифікувати

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

теоретичні підходи). Тоді необхідно використовувати цитати з посиланням на їх джерело. Цитатою може вважатися будь-який текстовий фрагмент, що має обсяг від речення і більше та відтворений у тексті дисертації без змін, або з незначними змінами, або в перекладі з іншого джерела. На нього необхідно робити посилання.

Якщо цитата з певного джерела наводиться не за першоджерелом, то в тексті дисертації наводиться посилання на безпосереднє джерело цитування з позначкою «цитуються за: []».

У разі використання у дисертації тексту нормативно-правового акту достатньо зазначити його назву, дату ухвалення документу та останніх змін.

Науковий етикет потребує дотримання таких загальних вимог до цитування: « а) текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, зі збереженням особливостей авторського написання; наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку – у цих випадках використовується вираз «так званий»; б) цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту та без перекручень думок автора; в) пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками, вони ставляться у будь-якому місці цитати (на початку, всередині, наприкінці); якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається; г) кожна цитата обов'язково супроводжується посиланням на джерело; д) при непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), що дає значну економію тексту, слід бути гранично точним у викладенні думок автора, коректним щодо оцінювання його результатів і давати відповідні посилання на джерело; ж) якщо необхідно виявити ставлення автора дисертаційної роботи до окремих слів або думок з цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання; з) коли автор дисертаційної роботи, наводячи цитату, виділяє в ній деякі слова, то робиться спеціальне застереження,

тобто після тексту, який пояснює виділення, ставиться крапка, потім дефіс і вказуються ініціали автора дисертації, а весь текст застереження вміщується у круглі дужки» [1]».

3.5. Призначення додатків до дисертації та порядок їх оформлення

Додатки створюють для розміщення необхідного, але дуже об'ємного матеріалу. Це можуть бути інструкції та методики, опис алгоритмів, формули та розрахунки; таблиці допоміжних цифрових даних; довідки про впровадження; листи підтримки результатів дисертаційної роботи; тексти опитувальників (анкет); ілюстрації допоміжного характеру; проміжні формули і розрахунки; таблиці допоміжних цифрових даних; протоколи та акти випробувань, впровадження, розрахунки економічного ефекту, листи підтримки результатів дисертаційної роботи; інструкції та методики, опис алгоритмів, які не є основними результатами дисертації, описи і тексти комп'ютерних програм вирішення задач за допомогою електронно-обчислювальних засобів, які розроблені у процесі виконання дисертації; ілюстрації допоміжного характеру тощо.

Кожен додаток повинен мати заголовок, надрукований угорі малими літерами з першої великої. Посередині рядка над заголовком малими літерами з першої великої друкується слово «Додаток __» і велика літера, що позначає додаток. Додатки слід позначати послідовно великими літерами української абетки, за винятком літер Г, Є, З, І, Ї, Й, О, Ч, Ь. Один додаток позначається як додаток А (Б, В і т. д.). Ілюстрації, таблиці та формули, розміщені в додатках, нумерують у межах кожного додатка, наприклад: рис. Д.1, табл. А.3.

Обов'язковим додатком до дисертації є список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації (зазначаються назви конференції, конгресу, симпозіуму, семінару, школи, місце та дата проведення, форма участі).

Обов'язковим додатком до дисертації є список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації (зазначаються назви конференції, конгресу, симпозіуму, семінару, школи, місце та дата проведення, форма участі). Вказуються наукові праці: в яких опубліковані основні наукові результати дисертації; які засвідчують апробацію матеріалів дисертації; які додатково відображають наукові результати дисертації. (Додаток 4).

Посилання на додатки, що стосуються наукових праць та довідок про впровадження результатів дослідження, обов'язково здійснюється у тексті дисертації при розкритті у висновках до розділів джерел, у яких здобувач наукового ступеня опублікував відповідні результати дослідження.

3.6. Висвітлення результатів дисертації у наукових публікаціях

Наукові результати дисертації повинні бути висвітлені не менше ніж у трьох наукових публікаціях здобувача, до яких зараховуються (Таблиця 2.1).

Для апробації результатів дисертаційної роботи здобувачу важливо брати участь у роботі науково-практичних конференцій. Підтвердження такої участі мають бути опубліковані тези (або доповідь) у збірнику тез таких конференцій. Тези повинні бути опубліковані до початку конференції. У них зазначаються головні положення виступу здобувача, що пояснюють основні аспекти доповіді. Вони фіксують науковий підхід автора до вивчення певної проблеми, що стосується теми дисертаційної роботи. Вимоги до оформлення тез зазначаються у повідомленні організаторів конференції.

Важливість виступу на конференції полягає в тому, що здобувач у ході обговорення його виступу може перевірити правильність своєї думки й отримати поштовх до подальшого дослідження, яке може стати елементом наукової новизни дисертації.

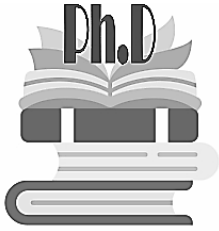

Таблиця 2.1

Вимоги до висвітлення результатів дисертації у наукових публікаціях

№ з/п	Категорія опублікованих наукових результатів	Умови зарахування
1	Статті у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України	Якщо число співавторів у такій статті (разом із здобувачем) становить більше двох осіб, така стаття прирівнюється до 0,5 публікації
2	Статті у періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus	крім видань держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором.
3	Патент на винахід	не більше одного патенту, що пройшов кваліфікаційну експертизу та безпосередньо стосується наукових результатів дисертації, що прирівнюється до однієї наукової публікації.
4	Одноосібні монографії, що рекомендовані до друку вченими радами закладів та пройшли рецензування, крім одноосібних монографій, виданих у державі, визнаній Верховною Радою України державою-агресором	До одноосібних монографій прирівнюються одноосібні розділи у колективних монографіях за тих же умов.
5	Стаття у виданні, віднесеному до першого-третього квартилів (Q1-Q3) відповідно до класифікації SCImago Journal and Country Rank або Journal Citation Reports, чи одноосібна монографія, що відповідає зазначеним вимогам	прирівнюється до двох наукових публікацій. Належність наукового видання до першого-третього квартилів (Q1-Q3) визначається згідно з рейтингом у році, в якому опублікована відповідна публікація здобувача.
Статті зараховуються за темою дисертації за умови обґрунтування отриманих наукових результатів відповідно до мети статті (поставленогоодному випуску (номері) наукового видання).		
Статті, опубліковані після набрання чинності Порядком, зараховуються за темою дисертації лише за наявності у них активного ідентифікатора DOI (Digital Object Identifier), крім публікацій, що містять інформацію, віднесено до державної таємниці, або інформацію для службового користування.		

Джерело: Побудовано автором на основі [57]

Розділ 4

ПУБЛІКУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

4.1. Науковий стиль викладення матеріалу

Наукові публікації мають власний стиль викладення матеріалу, що відрізняється від книжного стилю в художній чи публіцистичній літературі. Він ґрунтується на попередній підготовленості висловлювань, ґрунтовній обізнаності у сфері дослідження, монологічності та унормованості мови.

Головні ознаки наукового стилю в економічних дослідженнях визначаються такими чинниками:

1) *призначення* – існування наукової ідеї, визначення визначення категорій, формулювання наукової гіпотези чи концепції, дослідження теорій та узагальнення наукових поглядів, класифікація підходів, роз'яснення процесів і явищ, систематизація знань;

б) *зміст стилю* – теоретичні підходи та практичні знання про економічні явища та процеси;

в) *мета стилю* – повідомлення нового знання про предмет дослідження та доведення його істинності;

г) *комунікативне завдання стилю* – передавання нового знання у доступній та переконливій формі.

Важливими стильовими ознаками наукового стилю в економічних дослідженнях виступають такі як: аналіз, абстрагованість, аргументація, доказовість, логізована оцінність, однозначність, об'єктивність викладу, обґрунтованість, переконливість, підкреслена логічність, синтез, точність, пояснення причинно-наслідкових зв'язків, узагальненість, ясність та ін.

Автор наукової праці відповідно до наукового стилю має будувати логічно послідовне викладення своєї думки на основі доказовості й аргументованості, застосовувати несуперечливі

висловлювання, зберігати логіку та зв'язок з реальною дійсністю. Логічність мислення означає вміння послідовно міркувати, спиратись на попередні етапи дослідження, робити наступні кроки, знаходити та обґрунтовувати джерела і причини економічних явищ і процесів. Це вимагає зв'язності мовлення й уникнення суперечливості у викладі своєї думки. Науковий стиль можливий за умови глибокого знання предмета дослідження, відповідності змісту викладеного матеріалу реальній дійсності.

Науковий стиль повинен бути зрозумілим, характеризуватися об'єктивністю, точністю та логічністю викладу, зваженістю оцінок ступеня вивчення проблеми, шляхів її розв'язання, обґрунтованості результатів власного дослідження.

У науковому стилі можуть бути такі підстили: власне науковий, науково-популярний, науково-навчальний. У дисертації, монографії, науковій статті, тезах доповіді на науковій конференції використовують власне науковий стиль. Науково-популярний стиль застосовується у книгах, неспеціальних журналах, газетних статтях – там, де читачами може бути широке коло осіб, не обов'язково науковців чи фахівців з економіки. Науково-навчальний стиль застосовується при написанні підручників, посібників, текстів лекцій та ін.

У наукових текстах застосовують усталені (загальноприйняті) у економічній науці та у науковому мовленні правила лексики та граматичні форми.

Наведемо приклади найуживаніших помилок і способів їх уникнення, на які наголошує В.М. Пивоваров [53, с.87-89].

1) застосування в наукових текстах форм жіночого роду («здобувачка», «авторка») хоч в науковій літературі перевагу надають лексемам чоловічого роду, що відповідає вимогам наукового стилю.

2) використання мовних конструкцій, запозичених з російської мови: «у тому числі», замість «зокрема», «послужило фундаментом» замість «стало причиною», «спричинило до», «у свою чергу» (калька «в первую очередь»), натомість ліпше застосовувати «передусім», «насамперед»; також, як зазначає

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

автор, «у випадку – натомість у разі; в дійсності – справді (насправді); в основному – переважно, здебільшого; в основному – переважно, здебільшого; в якості посібника – як посібник; на даний час – натепер; на цей час, на теперішній час; перш за все – насамперед – передусім тощо» [53, с. 88].

3) невиправдані повтори в одному реченні того самого слова чи спільнокореневого слова, того самого змісту, наприклад, «...під час виконання *ними* покладених на *них* функцій «обговорена на її засіданнях, схвалена її науковцями й рекомендована до...»; характеристика кількості сторінок, «...з яких основний текст займає ___ сторінок, список використаних джерел налічує ___ найменувань та займає ___ сторінок» тощо.

4) словосполучення «дисертаційне дослідження» має тавтологію, бо слово «дослідження» – це «наукова праця, в якій досліджується певна проблема», а слово «дисертація» означає «наукова робота».

5) Часто спостерігається неправильне вживання прийменника «при». «Сучасним нормам мови відповідають такі мовні конструкції натомість узвичаєним: «за умови» (при умові), «за потреби» (при необхідності), «розглядаючи справу» (при розгляді справи), «ухвалюючи рішення» (при прийнятті рішення), «оцінюючи ситуацію» (при оцінці ситуації), «для виготовлення» (при виготовленні), «у процесі дослідження» (при до- слідженні), «під час викладання» (при викладанні) та ін. А от прийменник при треба вживати, коли конструкції з цим при- йменником указують на предмет, місце, поблизу яких або де що-небудь відбувається, розташовується, хтось перебуває (при університеті, при землі, при Дніпрі)» [53, с.87]. Приклади виправлення помилок, що найчасті зустрічаються в економічних наукових текстах наведено у Додатку 13.

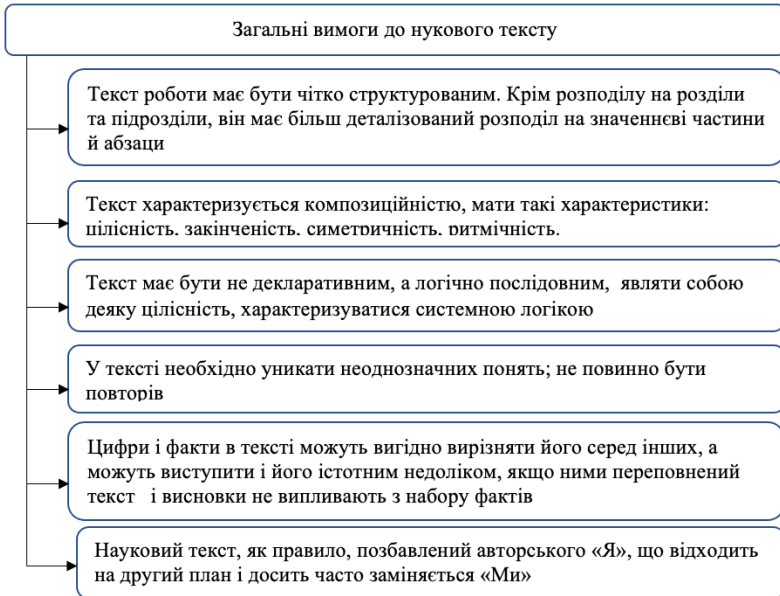
Узагальнюючи підходи до наукового стилю важливо пам'ятати, що існують такі загальні вимоги до наукового тексту (Рис. 3.1).

З огляду на такі вимоги, все ж у науковому тексті має бути представлена особистість науковця, яка впізнається через стиль,

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

логіку, застосування порівнянь, метафор, цікавих історичних фактів, висловів відомих науковців, звертання до власних попередніх досліджень та ін.

Джерело: складено автором

4.2. Написання статей для вітчизняних і міжнародних видань

У ході роботи над дисертацією здобувач приходиться до певних наукових результатів, які важливо висвітлювати у наукових публікаціях – розділах монографій, статтях у вітчизняних чи міжнародних (закордонних) наукових виданнях, тезах виступів на наукових (науково-практичних) конференціях. Наявність наукових публікацій – одна із вимог роботи над дисертацією, оскільки автор має можливість оприлюднити проміжні результати роботи, заявити про наукову новизну власного дослідження, перевірити правильність результатів своїх досліджень і зрозуміти завдання для їх продовження.

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Основним видом такої роботи є стаття. Це праця, як правило, невеликого розміру (від 0,5 до 1 друк. арк.), спрямована до публікації в науковому збірнику, журналі або самостійний розділ чи параграф у монографії, певному документі, описі чи словнику.

Наукова стаття описує кінцеві або проміжні результати дисертаційного дослідження, обґрунтовує способи їх отримання та перспективи напрацювань. Вона адресована науковцям чи іншим фахівцям однієї або кількох галузей.

Наукова стаття виконує низку функцій:

- дослідницьку (подає наукові результати певного етапу дисертаційного дослідження);
- презентаційну (представляє особу та наукові погляди дослідника в науковому товаристві);
- оцінкову (аналізує стан наукових досліджень з певної проблеми);
- комунікативну (слугує засобом спілкування у професійному середовищі).

Характеристики мови наукової статті – це: вірогідність вихідної інформації, доказовість змісту тексту, завершеність (цілісність розкриття одного або кількох питань), логічність, критичність у відборі фактів, наявність міркувань і посилань, обґрунтованість висновків, стислість, точність наукової термінології, ясність.

Таблиця 4.1

Класифікація видів наукових статей

Критерій класифікації	Види наукових статей
За змістом	власне наукові, науково-популярні, науково-навчальні, науково-публіцистичні
За галузевим призначенням	економічні, політичні, історичні, психологічні та ін.
За науковим завданням	Теоретичні (фундаментальні), прикладні, спрямовані на використання знань у практичних цілях
За способом розкриття інформації	оглядові, проблемні, методологічні
За кількістю авторів	одноосібні, колективні

Джерело: складено автором

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Кожне наукове видання має свій редакційний стиль та виставляє вимоги щодо оформлення статей. Однак більшість наукових статей прийнято писати за однаковим шаблоном, що включає обов'язкові елементи:

1. Індекс УДК (Універсальна десяткова класифікація – бібліотечна класифікація документів) [100]. Він необхідний для систематизації наукових, літературних, мистецьких творів, різних видокументів тощо. УДК визначається за допомогою таблиць, що «вміщують коди тематичних напрямків і спеціальні знаки, що дозволяють виразити залежність, інтегративні ознаки й контексти між тими і іншими тематичними напрямками або галузями знань про які йдеться у документі». УДК має десяткову структуру будови, здійснює поділ на основні класи та їхні складові. Наприклад, клас 3 слугує для «групування матеріалів щодо теорії та методології суспільних наук, статистики, демографії, соціології, політики, економіки, права, державного адміністративного управління, військової справи, соціальної допомоги та страхування, освіти та етнографії тощо» (Табл. 4.2). Науковець повинен знайти індекс теми свого дослідження у структурі класифікатора з метою ідентифікації свого дослідження для наукової спільноти.

2. У сучасних наукових виданнях застосовується також класифікатор JEL Classification. Це «тематичний класифікатор, розроблений Journal of Economic Literature (скорочено JEL) та представлений на сайті Американської економічної асоціації (АЕА), є всесвітньо визнаною алфавітно-цифровою класифікаційною системою кодів для визначення тематики публікацій в галузі економіки.

Наявність в публікаціях кодів JEL є однією з вимог до авторів у багатьох видавництвах світу. Алфавітно-цифрова класифікаційна система використовується для класифікації статей, дисертацій, книг, оглядів і робочих документів в EconLit» [100].

Таблиця 4.2

Приклад групування матеріалів «Економічні науки. Основні поняття» для визначення УДК

Код УДК	Опис	Примітки
33	Економіка. Народне господарство. Економічні науки	
<u>330.1</u>	Економічні науки. Основні поняття. Вартість. Капітал. Фонди	
330.117	Суб'єкти економічної діяльності Індивід. Групи. Держава	
<u>330.31</u>	Кругообірот у народному господарстві. Відтворення	
<u>330.32</u>	Приріст капіталу. Розширене відтворення	
<u>330.33</u>	Циклічність відтворення. Бізнес-цикл.	
<u>330.34</u>	Економічний розвиток	
<u>330.35</u>	Економічне зростання	
<u>330.36</u>	Економічна рівновага. Пропорційність народного господарства	
<u>330.34.01</u>	Теорія економічного розвитку	
<u>330.341</u>	Фактори економічного розвитку	
<u>330.342</u>	Стадії розвитку, ступені розвитку економіки. Економічні системи	
<u>338</u>	Економічне становище. Економічна політика. Управління та планування в економіці. Виробництво. Послуги. Ціни.	
<u>338.1</u>	Економічне становище. Кон'юнктура. Розвиток господарської структури. Економічне зростання	
<u>338.2</u>	Економічна політика. Управління та планування в економіці	
338.23	Особливі галузі економічної політики	<u>332.142</u> Цілі регіональної економічної політики

Джерело: складено автором

Алфавітно-цифрова класифікаційна система з економічної літератури має такі розділи:

B 00 – Методологія та історія економічної думки;

C 00 – Математичні та кількісні методи: основні положення;

D 00 – Мікроекономіка;

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Е 00 – Макроекономіка і теорія грошей (основні положення);

Е 00 – Міжнародна економіка (основні положення);

Е 00 – Фінансова економіка: основні положення (включаючи фінансове посередництво);

Н 00 – Економіка громадського сектору (основні положення);

І 00 – Економіка охорони здоров'я, освіти і соціальної сфери (основні положення);

І 00 – Праця і економічна демографія (основні положення).

Кожний розділ має свої підрозділи. Наприклад:

А 00 – Економіка та навчання: загальний курс;

А 10 – Економіка: загальний курс;

А 11 – Роль економіки; роль економістів;

А 12 – Відношення економіки до інших дисциплін;

А 13 – Економіка та система соціальних цінностей;

А 19 – Економіка. Загальний курс: додатковий матеріал (дослідження посилають на автора, відомчі ранжирування та ін.);

А 14 – Соціологія економіки.

Допустимо, стаття називається «Соціальна безпека країни в умовах глобальних викликів». Її проблематика може стосуватися таких позицій:

Е 29 – Світові тенденції розвитку;

Н 56 – Національна безпека і війна;

Н 57 – Національні державні витрати і пов'язана з ними політика;

І 31 – Загальний добробут; основні потреби; якість життя;

І 32 – Вимірювання і аналіз бідності.

Стаття не має бути великою за розміром, тому не може стосуватися багатьох проблем одночасно. Отже, у класифікаторі JEL Classification достатньо вибрати не більше 5 позицій, що відображають головні акценти у статті.

Щоб достатньо висвітлити тему та досягти мети публікації, необхідно правильно сформулювати її тему. Бажано, щоб назва статті стисло визначала її основну ідею, була лаконічною, складалася з 5-9 слів).

За вимогами наукових видань, стаття повинна мати коротку анотацію та ключові слова. Як правило, вони служать джерелом інформації про статтю на платформах Інтернет. У Таблиці 4.3 зазначено основні рекомендації до виконання вимог до написання наукових статей.

Таблиця 4.3

Вимоги до подання матеріалу статті за окремими елементами та рекомендації щодо їх виконання

№	Елементи статті	Рекомендації щодо виконання вимог
I	Формулювання назви статті	Назва статті має концентрувати увагу на предметі дослідження, бути конкретною, однозначною, лаконічною, точно відображати мету статті та визначати рамки обсягу тексту, достатнього для її розкриття.
II	Написання анотації та ключових слів статті	<p>В анотації необхідно в короткій формі представити основні розділи публікації: актуальність, постановку проблеми, шляхи її розв'язання, результати і висновки. Мають значення такі характеристики:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ліміт слів. Їх кількість в анотації встановлює редакція наукового журналу (в середньому, 1000 до 1700 знаків з пробілами; від 50 до 400 слів). 2. Структура анотації. Необхідно поєднати і представити в короткій формі основні елементи статті – актуальність, постановку проблеми, шляхи її розв'язання, результати і висновки. 3. Часова відповідність. Анотації до вже написаних статей доцільно писати у минулому часі. <p>3. Простота викладу. Важливо, щоб мова анотації була простою і зрозумілою для широкого кола дослідників у галузі економіки.</p> <ol style="list-style-type: none"> 4. Застосування пасивних мовних конструкцій (зроблено, створено, написано). 5. Чіткість і стислість викладу, використання усталених мовних конструкцій. 6. Дотримання загальноприйнятої структури анотації <p>Анотація не повинна містити: довідок з бібліографічного опису; загальновідомої та неконкретизованої інформації; нефахові; уривки з тексту статті, конкретні цифри, які можуть бути неправильно інтерпретовані.</p> <p>Під час написання анотації можна використовувати такі словосполучення: «важливе актуальне питання»; «докладно висвітлено»; «аналізується»; «приділено увагу»; «значне місце</p>

Галушка З.І. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

		<p>у роботі приділено розгляду»; «переконливо доведено»; « на основі аналізу (чого?) показано»; «визначено критерії»; «родано опис (характеристику, визначення...»); «підкреслюю важливість».</p> <p>Ключові слова у статті необхідні для пошукових систем. Це дає збільшення шансів знаходження та цитування статті. Словосполучення вважається одним ключовим словом. До статті варто подати від п'яти до восьми ключових слів.</p> <p>Редакції наукових видань можуть мати свої вимоги до анотації статей. Переважно це стосується кількості слів (знаків) і англomовного варіанта анотації.</p>
III	<p>Постановка проблеми, з'ясування її актуальності та науково-практичного значення. Висвітлення актуальності не має бути багатослівним, головне – показати суть проблемної ситуації, що потребує вивчення.</p>	<p>У статті для обґрунтування актуальності теми використовують такі мовні кліше:</p> <p>«Важливого значення набуває питання»; «Однією з актуальних проблем на даний час варто назвати»; «Значення теми полягає у»; «Уважного ставлення фахівців та дослідників у сучасних умовах вимагає питання»; «У зв'язку з... особливого значення набуває питання.»; «Проблема ...перебуває в центрі уваги.»; «Досліджувана ситуація заслуговує на особливу увагу»; «Проблема посідає важливе місце.»; « проблема малорозроблена, ...дискусійна, ...недосліджена...; ...фрагментарно висвітлювалася в науковій літературі»; «Проблема не була об'єктом спеціального вивчення протягом останнього часу». Важливо дослідити...; ...описати; ...узагальнити...; ...пояснити...; ..встановити...; ...визначити...; ...з'ясувати...; ...охарактеризувати...; ..систематизувати...; ...скласифікувати...; ..розробити...; ...підсумувати тощо.</p> <p>Коли пояснюється місце проблеми у наукових дослідженнях, користуються такими кліше: «Прийнято вважати»; «Загальновідомо»; «На думку...»; «Відповідно до теорії (концепції»; «Дослідженням проблеми займалися», «Таких поглядів дотримується»; «Сучасну концепцію (гіпотезу, ідею, теорію..) розроблено» тощо.</p>
IV	<p>Аналіз останніх досліджень та публікацій</p>	<p>Цей елемент статті має містити посилання на праці (наукові здобутки) авторитетних науковців, які займалися дослідженням даної наукової</p>

	<p>Порушення невіршених питань, яким присвячена стаття</p>	<p>проблеми. Необхідно подати короткий огляд основних досліджень і публікацій, зробити посилання на них у списку літератури, що додається до статті.. На завершення аналізу досліджень і публікацій необхідно виділити дискусійні положення, наявні суперечливі підходи чи невіршені актуальні завдання у межах загальної проблеми, розв'язанню яких присвячена стаття. При написанні цього елемента статті використовують такі кліше: «Розгляд історії дослідження та сучасного стану розробки проблеми в науковій літературі показує»; «Прийнято вважати, що»; «Загальновідомо»; «На думку»; «Відповідно до усталених поглядів»; «Існуючі підходи можна класифікувати»; «Дослідженням цієї проблеми займалися»; «Таких поглядів дотримується»; «Ідею висунув»; «Початок напрямкупокладено.» тощо.</p>
V	<p>Формулювання мети і завдань статті</p>	<p>Мета та завдання – це опис головної ідеї статті, визначення того, чим вона відрізняється від наявних досліджень, як доповнює чи поглиблює вже відомі підходи, які нові процеси, явища, тенденції, закономірності висвітлює. Мета статті формулюється на основі постановки загальної проблеми й огляду раніше проведених досліджень.</p> <p>У формулюванні мети та завдань статті використовують такі слова та словосполучення: «Мета статті – визначити..., дослідити..., простежити..., здійснити опис..., охарактеризувати..., узагальнити..., вивчити..., експериментально перевірити...» підсумувати..., систематизувати... тощо»;</p> <p>«Статтю присвячено обґрунтуванню..»; «Мета статті полягає у доведенні...»; «Мета статті – визначити..., встановити..., описати..; охарактеризувати....» проаналізувати...» тощо.</p>
VI	<p>Визначення методів дослідження, джерельної бази, підготовки основних тез – відповідей на завдання.</p>	

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

VII	<p>Тлумачення використаних у статті термінів. Використовуючи маловідомі терміни, обов'язково слід подати їх тлумачення. Факти, явища мають бути певним чином представлені, класифіковані, згруповані, описані й супроводжуватися відповідним коментарем.</p>	
VIII	<p>Виклад основного матеріалу дослідження</p>	<p>це основна частина статті, в якій висвітлюються основні положення і результати наукового дослідження, особисті ідеї, думки, отримані наукові факти, розроблені науково-методичні підходи та результати їх апробації, методика отримання та аналіз фактичного матеріалу. Виклад суті дослідження у статті містить такі мовні кліше:</p> <p>Є підстави вважати... Умови та хід експерименту дозволяють висунути гіпотезу... Перевіримо запропоноване припущення... Однією з найважливіших особливостей (чого?) ... є ... Об'єкт дослідження характеризується такими особливостями:... Зібраний матеріал підлягає структуруванню...</p>
IX	<p>Висновки та перспективи подальших досліджень</p>	<p>Стаття має завершуватись конкретними висновками і рекомендаціями, які коротко узагальнюють викладений в основній частині матеріал та/або перспективу подальших досліджень.</p> <p>Перевірка узгодженості між заголовком, метою, завданнями і висновками (див. додаток 3). Готуючи висновки, перевіряють узгодженість між назвою, метою, завданнями вступу. Водночас стежать, щоб висновки не повторювали вступу. Вони визначають,</p>

		<p>чи повноцінним був діалог автора статті з читачем, чи досягнуто мети теоретичної або експериментальної розвідки. У висновках указують, що в результаті наукового дослідження і виконання завдань зібрано відповідний матеріал, пояснюють наукове і практичне значення роботи</p>
X	<p>Оформлення списку використаних джерел за чинними стандартами</p>	<p>Список використаних джерел подається наприкінці статті у двох формах: «Список використаних джерел» (оновлений Національний стандарт України ДСТУ 8302:2015) і «References» (де дані українською/російською мовою описуються за допомогою вказівок, а джерела англійською мовою дублюються зі списку «Список використаних джерел»). «References» посилання на джерела необхідно робити в романському алфавіті в APA стилі (APA Style Reference Citations).</p> <p>Список джерел наводиться мовою оригіналу у послідовності посилання на відповідні джерела в тексті статті. На всі наведені у списку джерела повинні бути зроблені посилання у тексті. Посилання в тексті подаються тільки у квадратних дужках, наприклад [1; 6], [1, с. 5], [4, с. 5; 8, с. 10-11].</p> <p>Розрізняють такі способи розташування літератури у списку:</p> <p>Абетковий: Вказані в списку публікації подають у такому порядку:</p> <ul style="list-style-type: none"> • роботи вітчизняних й іноземних авторів, надрукованих українською та російською мовами, за алфавітом, зважаючи на транскрипцію написання; • твори вітчизняних та іноземних авторів іноземними мовами – спочатку з латинським алфавітом, потім східними мовами, якщо є; • інформація он-лайн; • статистичні матеріали. <p>За типами документів: матеріал у списку розташовують за типом видання (книжки, статті, офіційні документи, стандарти тощо), а в межах розділу – за абеткою.</p> <p>Хронологічний порядок цитування</p>

Джерело: складено автором

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Повну відповідальність за зміст статті, достовірність матеріалу, дотримання законодавства про авторські та суміжні права, точність викладених даних, якість фактичного матеріалу (цитати, власні назви, формули, статистичні дані тощо), правильність і коректність цитування, посилань і перекладу несуть автори статей.

Розділ 5

ЕКСПЕРТИЗА ТА ПОРЯДОК ЗАХИСТУ ДИСЕРТАЦІЇ

5.1. Попередній розгляд дисертації на кафедрі

На кафедрі економічної теорії, менеджменту і адміністрування існує порядок обговорення як окремих розділів, так і всієї дисертації. Коли дисертація розглядається на предмет її рекомендації до захисту, експертиза здійснюється у такому порядку:

1. Здобувач презентує результати дослідження. Обов'язковою умовою є оцінка обґрунтування ним наукової новизни та практичного значення виконаної роботи. Усі елементи наукової новизни зазначаються у презентації дисертації з їх доведенням на основі демонстрації певного фактичного матеріалу чи логіки доведення правильності висновків.

2. Члени кафедри і рецензенти задають питання до здобувача, на які він має відповісти. У ході обговорення відповідей може виникнути дискусія, у якій дисертант повинен продемонструвати глибину знань і доказовість новизни на результатів.

Виступ наукового керівника. Науковий керівник готує висновок з оцінкою його роботи у процесі підготовки дисертації, виконання індивідуального плану наукової роботи та індивідуального навчального плану.

3. Виступи рецензентів. Рецензенти дають письмовий відгук про зміст, структуру, методологічні підходи до написання, використання наукового інструментарію, правильність оформлення, наукову новизну та практичне значення дисертації. Їхня оцінка визначає актуальність, ступінь розробки теми, може містити аналіз недоліків, дискусійні питання, рекомендації щодо поліпшення. Вони мають зробити висновок про можливість рекомендації дисертації до захисту.

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

4. Відповіді на зауваження рецензентів. Здобувач має відповісти на поставлені запитання чи зауваження, пояснити своє бачення зазначених проблем, захистити власну думку.

5. Виступи присутніх членів кафедри. Члени кафедри можуть узяти участь у дискусії, задавати запитання здобувачеві, схвалити чи заперечити пропозицію рецензентів щодо рекомендації дисертації до захисту.

6. Підсумки дискусії. Результати обговорення та проведення презентації відображаються у висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації. Кафедра затверджує висновок шляхом відкритого голосування простою більшістю голосів присутніх на засіданні та надає витяг з протоколу засідання кафедри. У протоколі має бути зазначено, ким і коли затверджено тему дисертації. «У разі отримання негативного висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації за здобувачем зберігається право на повторне звернення до структурного підрозділу закладу з письмовою заявою щодо отримання такого висновку після доопрацювання дисертації або на поновлення в закладі для завершення виконання відповідної освітньо-наукової програми, якщо здобувач достроково відрахований з аспірантури за власною заявою» [57].

5.2. Подання дисертації до спеціалізованої вченої ради

За умови отримання позитивного висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації здобувач має право звернутися до вченої ради закладу, в якому він виконав освітньо-наукову програму або в іншому навчальному закладі, де може бути створена разова рада по захисту дисертації, з письмовою заявою на ім'я голови Вченої ради про утворення разової ради.

У заяві здобувач засвідчує, що дисертація виконана ним самостійно з дотриманням академічної доброчесності, підтверджує, що подано до захисту остаточний текст дисертації, та зазначає мову захисту дисертації.

До заяви додаються:

- дисертація в друкованому та електронному вигляді;
- наукові публікації (або їх копії), в яких висвітлено наукові результати дисертації;
- академічна довідка про виконання освітньо-наукової програми;
- висновок наукового керівника (керівників);
- висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації;
- довідка про проходження перевірки на наявність ознак плагіату.

Для проведення попередньої експертизи дисертації в іншому закладі вищої освіти, де створюватиметься разова рада, з метою надання висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації, Вчена рада призначає двох рецензентів та визначає структурний підрозділ, де проводитиметься попередня експертиза дисертації.

Попередня експертиза дисертації проводиться протягом двох місяців з дня надходження письмової заяви здобувача щодо проведення попередньої експертизи. Рецензентам надається повний звіт з перевірки на наявність ознак плагіату для аналізу і врахування результатів перевірки у висновку. Завідувач кафедри, де проводиться попередня експертиза дисертації, за участю рецензентів організовує та проводить розширене засідання кафедри для апробації дисертації. Завідувач кафедри готує не пізніше, ніж через три робочі дні після призначення рецензентів, заявку про проведення фахового семінару для апробації дисертації.

Секретар Ученої ради протягом трьох робочих днів після отримання заявки завідувача кафедри готує розпорядження ректора про проведення розширеного засідання кафедри, в якому зазначається дата, час, місце проведення засідання, ПІБ здобувача, назва дисертації, спеціальність, відомості про наукового керівника, список рецензентів. Окрім керівника, у

Галушка З.І. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

розширеному засіданні кафедри обов'язково бере участь секретар засідання, а також, за потреби, інші фахівці.

Попередня експертиза дисертації відбувається на відкритому засіданні кафедри (структурного підрозділу), де присутні не менше двох третин осіб, вказаних у розпорядженні ректора.

Обговорення дисертаційної роботи на розширеному засіданні кафедри відбувається за такою процедурою:

- головуєчий доводить до відома присутніх порядок денний засідання, повідомляє дані про здобувача;
- здобувач доповідає з використанням презентації дисертаційної роботи. (15-20 хвилин);
- присутні на засіданні задають питання, на кожне з яких здобувач має дати вичерпну відповідь;
- головуєчий надає слово науковому керівнику, присутність якого на засіданні обов'язкова;
- виступають рецензенти;
- відбувається обговорення дисертаційної роботи, в якому беруть участь присутні на засіданні. Обговорюється відповідність дисертаційної роботи встановленим вимогам (досягнення мети дослідження; наявність елементів наукової новизни; цілісності роботи; практичне значення роботи);
- рішення приймається шляхом відкритого голосування.

Протокол з результатами розширеного засідання зберігається на кафедрі.

Рецензенти готують висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації, у якому зазначається інформація відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12.01.2022 р. No 44:

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

- відповідність дисертації вимогам, передбаченим Наказом МОН України від 12.01.2017 р. No 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації»;
- кількість наукових публікацій;
- повноту опублікування результатів дисертації;
- особистий внесок здобувача до всіх наукових публікацій, опублікованих зі співавторами та зарахованих за темою дисертації;
- відсутність ознак плагіату у дисертації.

У разі отримання негативного висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації за здобувачем зберігається право на повторне звернення до структурного підрозділу закладу з письмовою заявою щодо отримання такого висновку.

Висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації видаються здобувачеві у двох примірниках. Після видачі здобувачеві висновку здобувачу забороняється вносити зміни до тексту дисертації.

5.3. Презентація результатів дослідження та процедура захисту дисертації

Для проведення захисту дисертації створюється разова вчена рада. Перелік документів, які здобувач подає до разової ради, зазначено у Додатку.

Вчена рада не пізніше двох місяців з дня отримання заяви здобувача утворює разову раду у складі п'яти осіб — голови разової ради, двох рецензентів та двох офіційних опонентів, про що видається наказ закладу (відповідно до пп.14-18 Порядку, затвердженого постановою КМУ від 12.01.2022 р. №44) .

Засідання разової ради для проведення публічного захисту дисертації проводиться за такою процедурою:

- голова разової ради інформує присутніх про правоможність засідання і розпочинає його за наявності кворуму; інформує про погоджену зі здобувачем мову, якою він буде викладати основні положення дисертації

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

та відповідати на запитання; оголошує порядок денний, назву дисертації, відомості про рецензентів та офіційних опонентів; відомості про здобувача, подані здобувачем до разової ради документи, їх відповідність встановленим вимогам;

- здобувач викладає основні положення дисертації та відповідає на запитання;
- голова разової ради оголошує звернення інших осіб з оцінкою дисертації;
- здобувач відповідає на зауваження, які містяться у зверненнях;
- виступають рецензенти;
- після кожного виступу здобувачеві надають слово для відповіді;
- виступають офіційні опоненти;
- після виступу кожного офіційного опонента здобувачеві надають слово для відповіді;
- після кожного виступу здобувача для відповіді на зауваження рецензентів/офіційних опонентів, голова пересвідчується, чи задоволений рецензент/офіційний опонент цією відповіддю;
- публічне обговорення дисертації, у якому мають право взяти участь усі присутні на засіданні;
- прикінцеве слово здобувача;

Рада приймає рішення шляхом відкритого голосування. Якщо за рішення про присудження ступеня доктора філософії проголосували не менше ніж чотири члени разової ради, рішення про присудження приймається.

Якщо рішення про присудження не підтримали два чи більше членів разової ради, тоді здобувач отримує відмову у присудженні ступеня доктора філософії.

За результатами голосування оформлюється рішення разової ради про присудження (відмову у присудженні) ступеня доктора філософії за формою, затвердженою МОН.

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Обов'язковою частиною рішення є відеозапис трансляції захисту дисертації.

Рішення разової ради про присудження ступеня доктора філософії набирає чинності з дати набрання чинності наказом закладу про видачу диплома доктора філософії.

Диплом доктора філософії оформляється за формою, затвердженою МОН, та видається здобувачеві у порядку, встановленому закладом.

5.4.Ооформлення документів атестаційної справи

Протягом десяти робочих днів з дня видачі диплома доктора філософії заклад додає копію рішення разової ради про присудження ступеня доктора філософії, засвідчену головою разової ради, до примірника дисертації, що зберігається у бібліотеці закладу.

До особової справи здобувача, яка зберігається відповідно до законодавства, додаються:

1. Копія наказу ректора Університету про утворення разової ради.
2. Заява здобувача щодо проведення його атестації
3. Академічна довідка про виконання ОНП.
4. Висновок наукового керівника/керівників.
5. Висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значеннярезультатів дисертації.
6. Згоди голови, рецензентів та офіційних опонентів на участь у роботі разової ради.
7. Довідка про результати перевірки на академічний плагіат рукопису дисертації.
8. Відомості про голову та членів разової ради, засвідчені підписом завідувача кафедри, на якій проводилась попередня експертиза дисертації.
9. Копія свідоцтва про зміну імені (у разі потреби).
- 10.Копія документа, що підтверджує факт передавання електронного примірника дисертації до Національного репозитарію академічних текстів або Державної наукової

Галушка З.І. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

установи «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації».

11.Копія документа, що підтверджує факт передавання друкованого примірника дисертації, підписаного Здобувачем, до бібліотеки Університету

12.Копії наукових публікацій, зарахованих за темою дисертації, на яких повинні бути зазначені вихідні дані відповідних видань. Рецензії рецензентів.

13.Відгуки офіційних опонентів.

14.Звернення інших осіб з оцінкою дисертації, що надійшли до Університету.

15.Реєстраційна картка присутності членів ради, засвідчена головою разової ради.

16.Рішення разової ради про присудження/відмову у присудженні ступеня доктора філософії.

17.Наукові публікації (або їх засвідчені копії), в яких висвітлено наукові результати дисертації.

18.Копія документа, що підтверджує факт передавання до бібліотеки Університету копії рішення разової ради про присудження ступеня доктора філософії, засвідченої головою разової ради.

19.Копія наказу ректора про видачу диплома доктора філософії.

20.Відеозапис трансляції захисту дисертації.

Відеозапис трансляції захисту дисертації, оприлюднений закладом, повинен бути доступним для вільного перегляду не менше, ніж шість місяців з дати набрання чинності рішенням разової ради про присудження ступеня доктора філософії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Автономов В.С. Модель людини в економічній науці. «Економічна школа», 1998. 230 с.
2. Алейнікова О. В. Концепція раціональної поведінки споживача та мотиви ірраціональності Економіка та держава. 2014. № 3. С. 27-30.
3. Аналіз світових трендів до 2030Е. URL: <https://strategy.uifuture.org/index.html>
4. Артеменко І.А. Європейський соціальний діалог і кооперація. Соціальна економіка. 2009. №1. С. 205-213.
5. Базилевич В., Ільїн В. Метафізика економіки. К. : Знання, 2007. 718 с.
6. Балабанюк Ж.М. Трудові моделі XXI століття: як зміниться парадигма трудових відносин у вік цифрових технологій <https://snku.krok.edu.ua/index.php/vcheni-zapiski-universitetu-krok/article/view/379/408>
7. Бевзенко Л. Соціальні зміни у дзеркалі самоорганізаційного моделювання. URL: <http://www.nbuu.gov.ua>.
8. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе. М. : «Дело Лтд», 1994. 720 с.
9. Булгаков С. Философия хозяйства (Мир как хозяйство) 1990. URL: <http://www.zhurnal.ru/magister/library/philos/bulgakov/bulgak01.htm>
10. Бурлуцький С.В., Богиня Д.П. Домогосподарство: гомеостатичний підхід. Економічна теорія: науковий журнал. 2014. №3. С.60-71.
11. Бутнік-Сіверський О. Інтелектуалізація цифрової економіки: економіко-правовий погляд. URL: <http://uran.inprojournal.org/article/view/277228>
12. Васильєв О. Синергетичні підходи в економічній теорії .Економіка України. 2007. № 5. С. 75-78.
13. Веблен Т. Теория праздного класса. Прогресс. 1984. 204 с.

Галушка З.І. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

14. Вимоги до оформлення бібліографічного опису літературних джерел. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=109
15. Галушак З.І. Вплив соціальних інновацій на розвиток економічних відносин. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2019. Випуск 2 (203). с.6-11. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2019/203-2/1>
16. Галушка З. І. Місце економічної теорії в системі поведінкових наук. Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. 2015. Т. 20. Вип. 4. С. 13-16.
17. Галушка З.І. Господарський менталітет як елемент організаційної культури суспільства. Вісник Академія праці і соціальних відносин федерації профспілок України. Науково-практичний збірник. 2009. №2 [49]. С. 70-75.
18. Галушка З.І. Невизначеність як економічна категорія та як середовище функціонування бізнесу. Економіка: реалії часу. Науковий журнал. 2023. №1 (65). С.26-32. URL: <https://economics.net.ua/files/archive/2023/No1/26.pdf>. DOI: 10.15276/ETR.01.2023.3. DOI: 10.5281/zenodo.7834244.
19. Галушка З.І. Соціалізація трансформаційної економіки: особливості, проблеми, пріоритети: монографія . Чернівці: Чернівецький національний університет, 2009. 408 с.
20. Гальчинський А. Методологія складних систем. Економіка України. 2007. №8. С. 4-18.
21. Гринчук Є. С., Коваль Н. В. Креативний потенціал України: аналіз, напрямки розвитку. Економічна наука. 2020. No 7. С. 6–15.
22. Гут І.О. Ірраціональність поведінки домашніх господарств як споживачів. Дис.к.е.н., спец.: 08.01.01 Дніпропетровськ, 2004. 240 с.

23. Длугопольський О. Ангус Дітон про споживання, доходи та задоволення від життя. Вісник ТНЕУ. 2015. № 4. с. 149-164.
24. Довбенко М.Герберт Саймон як основоположник поведінкової економічної теорії URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3171>
25. Друкер П.Ф. Бізнес та інновації / П.Ф. Друкер; пер. з англ. К.С. Головинського, зав. ред. Н.М. Макарова. К., 2009. 432 с.
26. Євтушенко О.В., Арсенкіна Д.Д. Можливості післявоєнного відновлення економіки за допомогою креативних індустрій DOI: 10.26565/2310-9513-2022-16-07
27. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
28. Ксенжек О. Соціальні реалії з позицій термодинамік. Вісник НАН України. 2001. №8. URL: <http://www.nbu.gov.ua/articles/vis-nanu/2001-8/5.htm>
29. Івашина О. Ф. Проблема раціональності в «основному напрямі» економічної теорії Ефективна економіка. 2014. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3171>
30. Капелюшников Р.И. Экономический подход Гэри Беккера к человеческому поведению «США: экономика, политика, идеология», 11, ноябрь 1993 г. 01.11.1993 URL: <http://www.libertarium.ru/68397>
31. Клоудова Й. Влияние развития креативной экономики на экономически отсталые регионы. Вопросы экономической политики. 2012. No 101. С. 110–125.
32. Колесніченко І. М. Нова інституціональна економічна теорія: теоретико-методологічні та практичні можливості . Бізнесінформ № 3 '2012. с.13-16.
33. Корнільюк Р. Нобелівська історія: політика, макроекономіка і фактор очікувань URL: <http://forbes.net.ua/ua/opinions/1403323-nobelivska-istoriya-politika-makroekonomika-i-faktor-ochikuvan>

Галушка З.І. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

34. Креативна Україна: веб-сайт. URL: <http://creativeukraine.org.ua/> Міністерство культури та інформаційної політики України: веб-сайт. URL: <http://mincult.kmu.gov.ua/control>
35. Крилова Ю. І. Інформаційне (цифрове) суспільство: політико-правовий аспект упровадження. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова Випуск 27'2020. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/29433/Krylova.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
36. Ламперт Х. Социальная рыночная экономика. Германский путь .М. : Дело, 1993.
37. Литвак М.Л. Домогосподарство в умовах перехідної економіки інверсійного типу. Дис. к.е.н., спец.: 08.01.01 Економічна теорія. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2004. 240 с.
38. Лук'яненко Д., Лук'яненко О., Дорошенко О. Імплементация парадигмы экономики знаний у стратегии национального экономического развития URL: http://iepjournals.com/journals/19/2013_1_Lukianenko_Doroshenko.pdf
39. Мазаракі А.А., Лагутін В.Д. Парадигма економічної науки і потенціал її змін у ХХІ ст. URL: http://economyukr.org.ua/docs/EU_22_03_023_uk.pdf
40. Малін О.Л. Парадигмальні зміни економічного розвитку та державне регулювання економіки http://www.market-infr.od.ua/journals/2016/2_2016_ukr/89.pdf
41. [Маршалл А. Принципы политической науки. Книга первая. Предварительный обзор.](#) Глава вторая. Предмет экономической науки
42. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 01.06.2017 р. № 600 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 30.04.2020 р. № 584)

43. Миллс Ч. Высокая теория: Американская социологическая мысль. 1994. С. 147-167.
44. Мікроекономіка: Підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Затверджено МОН / За ред. В.Д. Базилевича. К., 2008. 679 с.
45. Міхньова С.Г. Інтелектуалізація економіки: інноваційне виробництво та людський капітал URL: <http://www.harmony.com.ua/text/2216.html>.
46. Модель управління соціальними факторами економічного поведіння населення регіону / А.В. Пацула, Н.Н. Колесник, А.А. Сотников и др. URL: <http://www.science-kaluga.ru/books/?content=article&id=526>
47. Нафус І.І. Нагромадження соціального капіталу на різних рівнях функціонування економіки. Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2020.
48. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. 1997. 180 с. URL: <http://ek-lit.narod.ru/mar102.htm>
49. Офіційний сайт UNCTAD: веб-сайт. URL: <https://unctad.org/>
50. Освітньо-наукова програма «ЕКОНОМІКА» підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти – доктора філософії . Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальність 051 «Економіка». Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. URL: https://drive.google.com/drive/folders/198UKNeWmEBkhG5EV3_lDA2XDZC4bdHXx
51. Парфіненко А.Ю. Парадигма туризму XXI століття. Економіка та держава. Міжнародний науково-практичний журнал. 2010 No 9. С. 15–45
52. Пенн М., Файнман М. Микротренды, которые меняют мир прямо сейчас / пер. с англ. М. Пенн, М. Файнман. Пенн М.,

Галушка З.І. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

- Фінеман М. Мікротренди, які змінюють світ прямо зараз / пер. з англ. К.: Альпіна Паблішер, 2019. 430 с.
53. Пивоваров В. М. Формування мовних компетентностей у гуманітарній складовій підготовки здобувачів наукового ступеня доктора філософії. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 1(69), ч. 2, березень. С. 87–91.
54. Поляков М.В. Сутність та прояви інтелектуалізації світогосподарського розвитку. URL: <http://global-national.in.ua/archive/13-2016/18.pdf>
55. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) від 23 березня 2016 р. № 261 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-%D0%BF#Text>
56. Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 р. № 266 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/266-9-2015-p>
57. Постанова КМУ від 12.01.2022 р. No 40 Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії»
58. Наказ МОН від 23.09.2019 р. No1220 «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук»
59. Попадинець О.В. Соціалізація економіки як нова парадигма економічної теорії. Вісник економіки транспорту і промисловості No 49, 2015 с.228-232.
60. Попов В.Ю. Передумови формування парадигми економічної спадковості

- <http://194.44.12.92:8080/jspui/bitstream/123456789/1864/1/Попов.PDF>
61. Постанова КМУ від 12.01.2022 р. No 44 «Про затвердження Порядку присудження та скасування рішення про присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії»
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2022-п#Text>
 62. Про затвердження форм документів атестаційної справи здобувача ступеня доктора філософії. Наказ МОН України №533 від 22.04.2019 р.
 63. Ракова Л.Н., Карпенко К.В. Інтелектуалізація праці та тенденції її розвитку в Україні. Вісник Східноукраїнського національного університету. .2012. .№ 1(172). С. 206–211.
 64. Решетило В.П. Сенергетична парадигма та формування нелінійного стилю економічного мислення. Економічна теорія. 2004. №4. .С. 3-21.
 65. Руденко Л.В. Канівець Е.П. Уволюція поняття «домашнє господарство» в розаитку економічної думки. URL: http://www.vuzlib.com.ua/articles/book/19687-EHvoljucija_ponjatija_domashn/1.html
 66. Санто Б. Технология самопревосхождения / Б. Санто <http://www.mag.innov>.
 67. Світлична В.Л. Теоретичний базис нової парадигми суспільства – економіки знань. URL: <https://economics.net.ua/files/archive/2015/No3/184-193.pdf>;
 68. Селигмен Б. Основные течения современной экономической мысли: пер. с англ./ под. ред. А.М. Румянцева. М.: Прогресс. 597 с.
 69. Сиваш Ю. М. Оцінка креативного потенціалу регіонів України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2017. No 15. С. 117–120.

Галушка З.І. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

70. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй. Перекл. з англ. О. Васильєва, М. Межевікіної, А. Малівського. Port Roya, Київ. 2001.593 с.
71. [Стандарт зі спеціальності 051 «Економіка» для третього \(освітньо-наукового\) рівня вищої освіти](http://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/pidrozdily/Aspirantura/Normativni_dokumenty/051-Ekonomika_Standart_PhD.pdf) URL: http://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/pidrozdily/Aspirantura/Normativni_dokumenty/051-Ekonomika_Standart_PhD.pdf
72. Стратегія інноваційного розвитку України на період до 2030 року. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadskeobgovorennya/2018/10/22/innovatsiyного-rozvitku-ukraini.pdf>
73. Стратегія розвитку штучного інтелекту в УКРАЇНІ (2023 – 2030). URL: https://jai.in.ua/archive/2023/ai_mono.pdf
74. Сэй Ж.-Б.Трактат по политической экономии. 2000. 67 с.
75. Сэндлер Т. Экономические концепции для общественных наук. Издательство «Весь Мир», 2006. 376 с.
76. Тематичний класифікатор Journal of Economic Literature (JEL) URL: <https://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/JEL%20Classification%20ukr.pdf>
77. Теорія і практика інтелектуальної власності «1» 2/2023 С.86-96.
78. Трущенко О. Е. Реферат книги Ж. Падьюло «Социальный порядок : принципы социологического анализа» Современные социологические теории общества. 1996. С. 106-156.
79. Уильямсон О. Поведенческие предпосылки современного экономического анализа // THESIS. Т. 1. 1993., Вып.3. С. 39-49. URL: https://igiti.hse.ru/data/001/314/1234/3_13Willi.pdf
80. Україна 2030-країна з розвинутою цифровою економікою. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html>

81. Управління конфліктами у процесах публічної політики: взаємодія держави та громадянського суспільства : наук. розробка / авт. кол. : С. О. Телешун, І. В. Рейтерович, С. В. Ситник та ін. К. : НАДУ, 2012. 52 с.
82. Фукуяма Ф. ДОВІРА: Соціальні добродії і шлях до розквіту [пер.з англ.] .2006. 730 с.
83. Ханін І.Г. Інформаційно-технологічні передумови формування постіндустріального суспільства як концепції нової глобальної цивілізації . Ефективна економіка. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
84. Флорида Р. [Homo creativus. Як новий клас завойовує світ](#). Київ : [Наш формат](#), 2018. 380 с.
85. Цифрова адженда України, ГС «Хай-Тек Офіс Україна», ГС Digital Transformation Institute
86. ЦІЛІ РОЗВИТКУ ТИСЯЧОЛІТТЯ: УКРАЇНА – 2015 РІК. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/цілі-розвитку-тисячоліття-україна—2015-рік>
87. Шаститко А., Тутов Л.Моделі людини в інституціональній економічній теорії МАКС Пресс, 2012. 104 с.
88. Allianz Risk Barometer | AGCS. URL: <https://allinsurance.kz/articles/analytical/18163-barometer-riskov-allianz-2022-glavnye-globalnye-biznes-riski>
89. Becker G. The Economic Approach to Human Behavior. Chicago, 1976 URL: <http://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/E/bo5954985.html>
90. Becker G. The Economic Way of Looking at Life. Nobel Lecture, December 1992. URL: http://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1509&context=law_and_economics
91. Butaud-Stubbs E., Konstantinou N. Creative and cultural industries – A European asset to be used in global competition. Lecture Notes in Networks and Systems. 2019. 97–111 p.

92. Creative Industries Cluster Programme. Веб-сайт. URL: <https://creativeindustriesclusters.com/>.
93. Hong Y., Chen H. Does the Medium-term Development of the Creative Economy Guarantee Long-term Evolution
94. Mises L. Human Action: A Treatise on Economic Theory. Chelyabinsk, Sotsium, 2008
95. International Journal of Cultural and Creative Industries. 2017. No 1. 22–44 p. Italian Agency for Development Cooperation. Cultural Heritage
96. and Urban Development in Lebanon (CHUD). The European perspective. 2016. 154–158 p.
97. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO)
98. Leibenstein H. Beyond Economic Man. A New Foundation for Microeconomics. London: Harvard University Press. 1976.
99. Pollak R. Transactional Cost Approach to Families and Households. Journal of Economic Literature, June 1985, v.23, no.2, p.581–605. American Economic Association, 1985.
100. Simon H. A. Models of bounded rationality. Cambridge, MA: MIT Press. 1982.

Інтернет-ресурс. URL: <https://teacode.com/online/udc/>

Д О Д А Т К И

Додаток А

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ОСВІТНЬО-НАУКОВА ПРОГРАМА

«ЕКОНОМІКА»

підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

– доктора філософії –

галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

спеціальність 051 «Економіка»

ЗАТВЕРДЖЕНО ВЧЕНОЮ РАДОЮ

Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Голова вченої ради

_____ /Р.І. Петришин/

(протокол № __ від «__» _____ 20__ р.)

Освітня програма вводиться в дію

Ректор _____ /Р.І. Петришин/

(наказ № __ від “__” _____ 20__ р.)

Чернівці – 2023

ОНП доктора філософії

I. Профіль освітньої програми зі спеціальності 073

«Менеджмент» (за спеціалізацією «Менеджмент організацій і адміністрування»)

1.1 – Загальна інформація	
Повна назва вищого навчального закладу та структурного підрозділу	Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича Економічний факультет Кафедра економічної теорії, менеджменту і адміністрування
Ступінь вищої освіти та назва кваліфікації мовою оригіналу	Магістр Магістр менеджменту
Офіційна назва освітньої програми	“Менеджмент організацій і адміністрування”
Тип диплому та обсяг освітньої програми	Диплом магістра, одиничний, 90 кредитів ЄКТС, термін навчання 1 рік 4 міс.
Наявність акредитації	Акредитаційна комісія України (Національне агентство з забезпечення якості вищої освіти)
Цикл/рівень	НРК України – 7 рівень вищої освіти / магістр, FQ-EHEA – другий цикл, EQF-LLL – 7 рівень
Передумови	Наявність ступеня бакалавра, спеціаліста або магістра
Мова(и) викладання	Українська
Термін дії освітньої програми	Запроваджується вперше з 2019 року
Інтернет-адреса постійного розміщення опису освітньої програми	http://econom.chnu.edu.ua
1.2 – Мета освітньої програми	
Програма розроблена відповідно до місії, пріоритетів та принципів розвитку університету, зазначених у Концепції ЧНУ та Стратегії його розвитку, спрямована на підготовку висококваліфікованих фахівців, здатних ідентифікувати та аналізувати задачі та проблеми у сфері менеджменту, науково обґрунтовувати та приймати ефективні управлінські рішення, нести відповідальність за діяльність організації, забезпечувати її стійкий довготривалий розвиток у конкурентному середовищі.	

1.3 – Характеристика освітньої програми

<p>Предметна область (галузь знань, спеціальність, спеціалізація (за наявності))</p>	<p>Галузь знань 07 “Управління та адміністрування” спеціальність 073 “Менеджмент”</p> <p>Об’єкт вивчення: управління організаціями та їх підрозділами.</p> <p>Цілі навчання: підготовка фахівців, здатних ідентифікувати та розв’язувати складні задачі і проблеми у сфері менеджменту або у процесі навчання, що передбачають проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризуються невизначеністю умов і вимог.</p> <p>Теоретичний зміст предметної області:</p> <ul style="list-style-type: none"> - парадигми, закони, закономірності, - принципи, історичні передумови розвитку менеджменту; - концепції системного, ситуаційного, адаптивного, антисипативного, антикризового, інноваційного, проектного менеджменту тощо; - функції, методи, технології та управлінські рішення у менеджменті <p>Методи, методики та технології:</p> <ul style="list-style-type: none"> - загальнонаукові та специфічні методи дослідження (розрахунково-аналітичні, економіко-статистичні, економіко-математичні, експертного оцінювання, фактологічні, соціологічні, документальні, балансові тощо); - методи реалізації функцій менеджменту (маркетингових досліджень; економічної діагностики; прогнозування і планування; проектування організаційних структур управління; мотивування; контролювання; оцінювання соціальної, організаційної та економічної ефективності в менеджменті тощо). - методи менеджменту (адміністративні, економічні, соціально-психологічні, технологічні); - технології обґрунтування управлінських рішень (економічний аналіз, імітаційне моделювання, дерево рішень тощо). <p>Інструментарій та обладнання: сучасне інформаційно-комунікаційне обладнання, інформаційні системи та програмні продукти, що застосовуються в менеджменті.</p>
--	---

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Орієнтація освітньої програми	Освітньо-професійна. Програма спрямована на формування та розвиток сучасних знань, компетенцій та практичних навичок у менеджменті організацій та адмініструванні, що передбачає готовність випускників до професійного виконання на інноваційній основі менеджерських функцій (організації, планування, мотивації, контролю) та прийняття ефективних управлінських рішень в умовах невизначеності та ризиковості зовнішнього середовища.
Основний фокус освітньої програми та спеціалізації	Фахова освіта за спеціальністю Ключові слова: організація, менеджмент, функції управління, управління проектами, управлінські рішення, стратегічне управління, адміністративні процедури Програма ґрунтується на сучасних концепціях менеджменту, спрямована на практичне їх застосування в організаціях різних форм власності та видів господарської діяльності в умовах функціонування вітчизняного бізнес-середовища. Програма формує стратегічне мислення, забезпечує розвиток управлінських компетенцій та навичок адміністрування, передбачає обов'язкове проходження виробничої (переддипломної) практики, що дозволяє сформувати у здобувачів освіти здатність застосовувати сучасні методи менеджменту та адміністрування у практичній діяльності – аналізувати, науково обґрунтовувати та приймати ефективні управлінські рішення в умовах невизначеності.
Особливості програми	Особливістю освітньо-професійної програми є стейкхолдерський підхід, що забезпечує урахування інтересів усіх заінтересованих сторін щодо її вдосконалення та постійного оновлення на сучасному рівні: пріоритетів здобувачів вищої освіти (відповідно до сфери їх професійних інтересів); попиту з боку роботодавців на ринку праці; рекомендацій фахових експертів, керівників підприємств, представників академічної спільноти; побажань з боку органів місцевого самоврядування та громадянського суспільства та ін. Головні переваги програми – це: практико-орієнтовані знання, що ґрунтуються на досягненнях сучасної управлінської науки; прогресивні форми навчання;

	<p>академічна мобільність за програмою ЄС Еразмус+, що діє на основі двосторонніх угод між Чернівецьким національним університетом імені Юрія Федьковича та навчальними закладами країн-партнерів.</p> <p>Практична спрямованість програми забезпечена угодами зі стейкхолдерами щодо співпраці у проведенні гостьових лекцій, практичних занять з різних навчальних дисциплін, керівництва виробничою (переддипломною) практикою студентів, оцінювання якості знань випускників при захисті кваліфікаційних робіт тощо.</p>
<p>1.4 – Придатність випускників до працевлаштування та подальшого навчання</p>	
<p>Придатність до працевлаштування</p>	<p>Випускники освітньо-професійної програми “Менеджмент організацій і адміністрування” можуть успішно працювати на підприємствах і в організаціях усіх форм власності та організаційно-правових форм на посадах: топ-менеджер; менеджер підприємства; менеджер структурних підрозділів; менеджер з питань організації виробничої та комерційної діяльності; проєктний менеджер; менеджер зі зв’язків з громадськістю; менеджер з персоналу; інспектор з кадрових питань; адміністратор; керівник підрозділів невиробничої сфери діяльності (маркетингу, збуту); керівник апарату місцевих органів державної влади (головний фахівець; начальник служби (відділу); керівник структурного підрозділу – головний спеціаліст.</p> <p>За ДК 003:2010 (Із змінами і доповненнями, внесеними наказом Міністерства економіки України від 25 жовтня 2021 року N 810) фахівець може займати зазначені посади й виконувати такі роботи: 1210.1. Керівник підприємств, установ та організацій – директор, начальник, голова товариства, адміністратор, керуючий підрозділом; 1229.3. Керівний працівник апарату місцевих органів державної влади та місцевого самоврядування – державний адміністратор, директор (начальник) департаменту, завідувач (начальник) сектору (місцева державна адміністрація, орган місцевого самоврядування), староста, начальник центру (філії); 1229.4. Керівник підрозділу у сфері освіти та виробничого навчання –</p>

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

	<p>директор центру підвищення кваліфікації; 1229.6. Керівник підрозділу в охороні здоров'я – начальник (завідувач, керівник) структурного підрозділу закладу охорони здоров'я); 1229.6. Керівник підрозділу у сфері культури, відпочинку та спорту – завідувач структурного підрозділу; 1232. Керівник підрозділу кадрів і соціально-трудова відносин – начальник служби, директор з кадрових питань та побуту, начальник відділу організації праці та заробітної плати цеху, начальник лабораторії наукової організації праці та управління виробництвом, начальник відділу соціального розвитку; 1235. Керівник підрозділу матеріально-технічного постачання – начальник відділу, начальник управління; 1237.1. Головний фахівець – керівник науково-дослідного підрозділу та підрозділу з науково-технічної підготовки виробництва – завідувач відділенням; 1237.2. Начальник (завідувач) науково-дослідного підрозділу, підрозділу з науково-технічної підготовки виробництва – завідувач (начальник) відділу (науково-дослідного, конструкторського, проектного та ін.); 1238. Керівник проектів та програм у сфері матеріального (нематеріального) виробництва; 1239. Керівник інших функціональних підрозділів – завідувач господарством, начальник команди; 13. Керівник малого підприємства без апарату управління – голова кооперативу, директор малого підприємства; 1474. Менеджер (управитель) у сфері досліджень та розробок – менеджер (управитель) з питань регіонального розвитку, менеджер (управитель) із комунікаційних технологій; 1475.2. Менеджер (управитель) з дослідження ринку та вивчення суспільної думки; 1475.4 Менеджер (управитель) з питань комерційної діяльності та управління – менеджер (управитель) зі збуту, з логістики, з адміністративної діяльності, з персоналу; 1477.1. Менеджер (управитель) з підбору, забезпечення та використання персоналу; 1496 Менеджер (управитель) із соціальної та корпоративної відповідальності.</p>
Подальше навчання	Мають право продовжити навчання на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти – доктора філософії. Набуття додаткових кваліфікацій в системі післядипломної освіти протягом життя.

1.5 – Викладання та оцінювання	
Викладання та навчання	Студентоцентроване, практично спрямоване, проблемно-орієнтоване навчання, засноване на інноваційних методико-методологічних підходах, у тому числі, з використанням платформ <i>дистанційного навчання</i> . Лекції, практичні заняття, лабораторні роботи, самостійна робота на основі підручників та навчальних посібників, консультації із викладачами, проходження виробничої (переддипломної) практики, підготовка індивідуальних та групових проектних завдань, участь у наукових студентських конференціях, проведення відповідних досліджень, презентація і захист кваліфікаційної роботи.
Оцінювання	Оцінювання поточної роботи студентів на основі вивчення окремих навчальних модулів, тестування, письмових та усних іспитів, розв'язання розрахунково-аналітичних та ситуаційних завдань, захисту звітів про проходження практики, захисту власних проєктів, презентацій, прилюдного захисту кваліфікаційної роботи.
1.6 – Програмні компетентності	
Інтегральна компетентність	ІК: Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми у сфері менеджменту або у процесі навчання, що передбачають проведення досліджень та/або здійснення інновацій за невизначеності умов і вимог
Загальні компетентності (ЗК)	<p>ЗК1. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.</p> <p>ЗК2. Здатність до спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності).</p> <p>ЗК3. Навички використання інформаційних та комунікаційних технологій.</p> <p>ЗК4. Здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети.</p> <p>ЗК5. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).</p> <p>ЗК6. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).</p> <p>ЗК7. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.</p>

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

<p>Спеціальні фахові компетентності (ФК)</p> <p>Додаткові спеціальні (фахові, предметні) компетентності для освітньо-професійної програми</p>	<p>СК1. Здатність обирати та використовувати концепції, методи та інструментарій менеджменту, в тому числі у відповідності до визначених цілей та міжнародних стандартів.</p> <p>СК2. Здатність встановлювати цінності, бачення, місію, цілі та критерії, за якими організація визначає подальші напрями розвитку, розробляти і реалізовувати відповідні стратегії та плани.</p> <p>СК3. Здатність до саморозвитку, навчання впродовж життя та ефективного самоменеджменту.</p> <p>СК4. Здатність до ефективного використання та розвитку ресурсів організації.</p> <p>СК5. Здатність створювати та організовувати ефективні комунікації в процесі управління.</p> <p>СК6. Здатність формувати лідерські якості та демонструвати їх в процесі управління людьми.</p> <p>СК7. Здатність розробляти проекти, управляти ними, виявляти ініціативу та підприємливість.</p> <p>СК8. Здатність використовувати психологічні технології роботи з персоналом.</p> <p>СК9. Здатність аналізувати й структурувати проблеми організації, приймати ефективні управлінські рішення та забезпечувати їх реалізацію.</p> <p>СК 10. Здатність до управління організацією та її розвитком.</p> <p>СК 11*. Здатність формувати елементи корпоративної культури організації.</p> <p>СК 12*. Здатність вести пошук та налагоджувати ефективні комунікації з зовнішніми стейкхолдерами.</p> <p>СК 13*. Здатність застосовувати гнучкі методи управління при прийнятті стратегічних рішень.</p>
1.7 – Нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання	
<p>Результати навчання, визначені стандартом вищої освіти спеціальності (ПР)</p>	<p>ПРН1. Критично осмислювати, вибирати та використовувати необхідний науковий, методичний і аналітичний інструментарій для управління в непередбачуваних умовах.</p> <p>ПРН2. Ідентифікувати проблеми в організації та обґрунтовувати методи їх вирішення.</p>

<p>Додаткові результати, визначені для освітньо-професійної програми</p>	<p>ПРН3. Проектувати ефективні системи управління організаціями.</p> <p>ПРН4. Обґрунтовувати та управляти проектами, генерувати підприємницькі ідеї.</p> <p>ПРН5. Планувати діяльність організації в стратегічному та тактичному розрізах.</p> <p>ПРН6. Мати навички прийняття, обґрунтування та забезпечення реалізації управлінських рішень в непередбачуваних умовах, враховуючи вимоги чинного законодавства, етичні міркування та соціальну відповідальність.</p> <p>ПРН7. Організовувати та здійснювати ефективні комунікації всередині колективу, з представниками різних професійних груп та в міжнародному контексті.</p> <p>ПРН8. Застосовувати спеціалізоване програмне забезпечення та інформаційні системи для вирішення задач управління організацією.</p> <p>ПРН9. Вміти спілкуватись в професійних і наукових колах державною та іноземною мовами.</p> <p>ПРН10. Демонструвати лідерські навички та вміння працювати у команді, взаємодіяти з людьми, впливати на їх поведінку для вирішення професійних задач.</p> <p>ПРН11. Забезпечувати особистий професійний розвиток та планування власного часу.</p> <p>ПРН12. Вміти делегувати повноваження та керівництво організацією (підрозділом).</p> <p>ПРН13. Вміти планувати і здійснювати інформаційне, методичне, матеріальне, фінансове та кадрове забезпечення організації (підрозділу).</p> <p>ПРН14*. Застосовувати сучасний методологічний та методичний інструментарій для прийняття ефективних управлінських рішень.</p> <p>ПРН15*. Розробляти, впроваджувати, адаптувати систему методів та інструментів менеджменту в організаціях різних форм власності та видів господарської діяльності в умовах невизначеності зовнішнього середовища.</p> <p>ПРН16*. Збирати необхідні дані з різних джерел, обробляти і аналізувати їх результати, формувати стратегічний набір підприємства та розробляти стратегії подальшого розвитку.</p>
--	--

1.8 – Ресурсне забезпечення реалізації програми

<p>Кадрове забезпечення</p>	<ol style="list-style-type: none">1. Наявність кафедри економічної теорії, менеджменту і адміністрування, відповідальної за підготовку здобувачів вищої освіти за даною спеціальністю (4 доктори економічних наук та 11 кандидатів економічних наук).2. Наявність у складі групи забезпечення спеціальності на магістерському рівні 4-х науково-педагогічних працівників кафедри, на яких покладено відповідальність за підготовку здобувачів вищої освіти, двоє з яких мають науковий ступінь доктора економічних наук та вчене звання професора.3. Проведення лекцій з навчальних дисциплін науково-педагогічними працівниками відповідної спеціальності за основним місцем роботи:<ol style="list-style-type: none">3.1. Які мають науковий ступінь та/або вчене звання – 100% від загальної кількості дисциплін;3.2. Які мають науковий ступінь доктора наук або вчене звання професора – 60% від загальної кількості дисциплін (6 із 10 дисциплін обов’язкової компоненти ОП викладають доктори економічних наук). На 25 осіб ліцензованого обсягу приходить 2 доктори економічних наук.4. Проведення лекцій з навчальних дисциплін, що забезпечують формування професійних компетентностей, науково-педагогічними працівниками, які є визнаними професіоналами з досвідом роботи за фахом – не менше 80% від загальної кількості дисциплін.
-----------------------------	---

	<p>5. Проведення лекцій, практичних, семінарських та лабораторних занять, здійснення наукового керівництва виробничою (переддипломною) практикою, магістерськими роботами науково-педагогічними працівниками, які мають відповідний рівень наукової та професійної активності.</p> <p>Прикладний (практично орієнтований) характер викладання забезпечено участю у навчальному процесі (при проведенні практичних занять та проходженні переддипломної практики) фахівців-практиків (стейкхолдерів), які за своїм фахом відповідають напряму освітньої програми та з якими укладено відповідні угоди. Це дозволяє успішно поєднувати теоретичні та практичні знання та навички.</p>
	<p>Навчальний процес забезпечено необхідними навчально-методичними матеріалами (робочими програмами, силабусами, навчальними посібниками, підручниками, методичними розробками до практичних занять, самостійної роботи, виробничої (переддипломної) практики, написання магістерських робіт, збірниками тестових завдань, екзаменаційними білетами).</p>
<p>Матеріально-технічне забезпечення</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Приміщення для проведення навчальних занять та контрольних заходів – 2,4 кв. м. на одну особу. 2. Мультимедійне обладнання для одночасного використання в навчальних аудиторіях – 30% від загальної кількості студентів. 3. Бібліотека, в т.ч. читальний зал. 4. Пункт харчування, актовий зал, спортивний зал. 5. Гуртожиток – 70% від мінімальної потреби. 6. Комп’ютерні робочі місця, лабораторії, полігони, обладнання, устаткування, необхідне для виконання навчальних планів.
<p>Інформаційне та навчально-методичне забезпечення</p>	<p>Інформаційне та навчально-методичне забезпечення відповідає вимогам щодо освітньої діяльності у сфері вищої освіти згідно з діючим законодавством України (Постанова кабінету міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» від 30 грудня 2015 р., № 1187 зі змінами від 24.03. 2021р.). Ефективному управлінню освітньою діяльністю сприяє Єдина державна електронна база з питань освіти.</p>

	<p>Наявність інформаційного забезпечення:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Використання віртуального навчального середовища Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та авторських розробок професорсько-викладацького складу. Забезпеченість бібліотеки вітчизняними та закордонними фаховими періодичними виданнями відповідного профілю, в тому числі в електронному вигляді.2. Наукова бібліотека ЧНУ має електронний каталог в мережі Інтернет (ведеться з 2003 р.), понад 500 тис. записів (книги, аналітичний опис періодичних видань та збірників та ін.), Інтернет-путівник по цікавих та значимих сайтах та порталах, систематизований за розділами знань та типами ресурсів доступ до електронних архівів, колекцію оцифрованих ресурсів з фонду НБ ЧНУ – видання з колекцій відділу рідкісних книг та рукописів, наукові вісники ЧНУ, списки дипломних та магістерських робіт тощо. Наявність доступу до баз даних періодичних наукових видань.3. Офіційний веб-сайт закладу освіти, на якому розміщена основна інформація про його діяльність (структура, ліцензії та сертифікати про акредитацію, освітня/освітньо-наукова/ видавнича/атестаційна (наукових кадрів) діяльність, навчальні та наукові структурні підрозділи та їх склад, перелік навчальних дисциплін, правила прийому, контактна інформація.4. Archer – інституційний репозитарій відкритого доступу представників ЧНУ, документи якого мають постійну URL- адресу, індексуються різноманітними пошуковими системами.5. Електронний ресурс закладу освіти (сайт електронного навчання), який містить навчально-методичні матеріали з навчальних дисциплін навчального плану – 100%. Інформаційна система навчального процесу ґрунтується на застосуванні платформ <i>дистанційного навчання</i> Moodle, Google Classroom, Zoom, спілкуванні через корпоративну пошту ЧНУ. <p>Наявність навчально-методичного забезпечення:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Навчальний план, силабуси та навчальні й робочі програми з кожної дисципліни навчального плану.3. Представлений в системі Moodle комплекс навчально-методичного забезпечення з кожної навчальної дисципліни навчального плану.
--	---

	<p>4. Програма виробничої (переддипломної) практики.</p> <p>5. Підручники, навчальні посібники та інші навчально-методичні матеріали згідно з переліком рекомендованої літератури з розрахунку один примірник на трьох осіб фактичного контингенту студентів або їх наявність в електронній формі для необмеженої кількості користувачів.</p> <p>6. Методичні матеріали до проходження виробничої (переддипломної) практики, до виконання кваліфікаційної роботи та проведення атестації здобувачів.</p>
1.9 – Академічна мобільність	
Національна кредитна мобільність	На основі двосторонніх угод між Чернівецьким національним університетом імені Юрія Федьковича та університетами України.
Міжнародна кредитна мобільність	У рамках програми ЄС Еразмус+ та на основі двосторонніх угод між Чернівецьким національним університетом імені Юрія Федьковича та навчальними закладами країн-партнерів.
Навчання іноземних здобувачів вищої освіти	Передбачається за умови попереднього навчання на підготовчих курсах з української мови.

2.1.Перелік компонент ОП

Код н/д	КОМПОНЕНТИ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ (навчальні дисципліни, курсові проекти (роботи), практики, кваліфікаційна робота)	Кількість кредитів	Форма підсумкового контролю
1	2	3	4
Обов'язкові компоненти ОП			
OK1	Менеджмент організацій	6,0	екзамен
OK2	Управління проектами (Project management). Практикум	5,0	екзамен
OK3	Публічне адміністрування	5,0	екзамен
OK4	Інформаційні системи та бізнес-аналітика	5,0	екзамен
OK5	Фінансовий менеджмент	5,0	екзамен
OK6	Самоменеджмент	4,0	залік
OK7	Управлінські рішення. Практикум	4,0	екзамен
OK8	Управління змінами.	4,0	екзамен
OK9	Стратегічний менеджмент	5,0	екзамен
OK10	Бізнес-адміністрування. Практикум	5,0	залік
OK11	Виробнича (переддипломна) практика	8,0	залік
OK12	Кваліфікаційна робота	10,0	Захист
Загальний обсяг обов'язкових компонент:		66	
Вибіркові компоненти ОП			
BK1	Дисципліна вільного вибору 1	4,0	залік
BK2	Дисципліна вільного вибору 2	4,0	залік
BK3	Дисципліна вільного вибору 3	4,0	залік
BK4	Дисципліна вільного вибору 4	4,0	залік
BK5	Дисципліна вільного вибору 5	4,0	залік
BK6	Дисципліна вільного вибору 6	4,0	залік
Загальний обсяг вибіркових компонент:		24	
ЗАГАЛЬНИЙ ОБСЯГ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ		90	

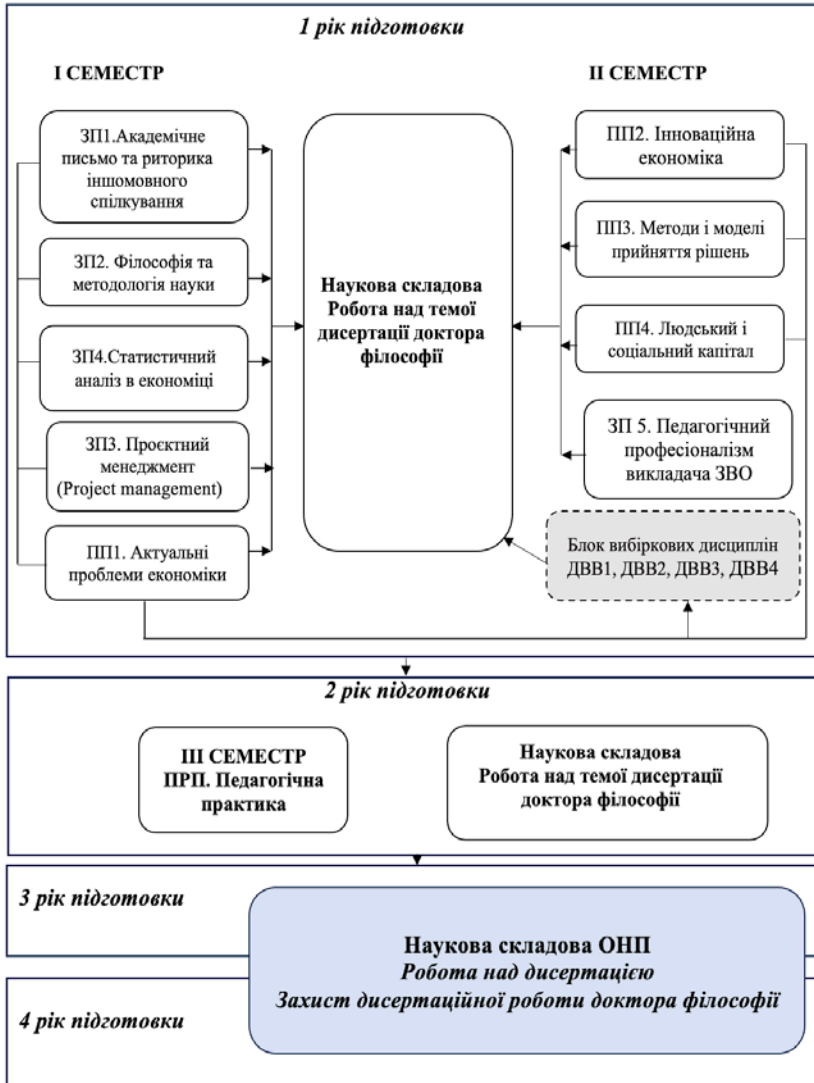
2.2. Каталог вибірових дисциплін

№	Вибіркові компоненти ОП	Кількість кредитів	Форма підсумкового контролю
1.	Управління комунікаціями, конфліктами та етика бізнесу	4	Залік
2.	Рейнжирінг персоналу	4	Залік
3.	Організація консалтингового бізнесу	4	Залік
4.	Методологія HR-інжинірингу	4	Залік
5.	Антикризове управління	4	Залік
6.	Web-сервіси у бізнесі	4	Залік
7.	Менеджмент невиробничої сфери	4	Залік
8.	Адміністративне право	4	Залік
9.	Корпоративне управління	4	Залік
10.	Організаційний дизайн та операційна досконалість бізнесу	4	Залік
11.	Репутаційний менеджмент	4	Залік
12.	Стейкхолдер-менеджмент. Практикум	4	Залік
13.	Інновації та інноваційна економіка	4	Залік
14.	Управління комерційною діяльністю	4	Залік
15.	Маркетинговий менеджмент	4	Залік
16.	Програми та проекти регіонального розвитку	4	Залік
17.	Управлінський облік	4	Залік
18.	Адміністрування податків	4	Залік
19.	Аналітичне забезпечення прийняття управлінських рішень	4	Залік
20.	Міжнародний менеджмент	4	Залік
21.	Глобальна економіка	4	Залік
22.	Професійна іноземна мова	4	Залік
23.	Тренінг спілкування та мотивації	4	Залік
24.	Організаційна психологія	4	Залік

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Структурно-логічна схема ОНП

3. Форма атестації здобувачів вищої освіти

<p>Форма атестації здобувачів вищої освіти</p>	<p>Атестація здійснюється у формі публічного захисту кваліфікаційної роботи та завершується видачею документу встановленого зразка про присудження ступеня вищої освіти магістра із присвоєнням кваліфікації: Магістр менеджменту (освітня програма «Менеджмент організацій і адміністрування»).</p>
<p>Вимоги до кваліфікаційної роботи</p>	<p>Кваліфікаційна робота визначає відповідність знань та рівень сформованості програмних компетентностей магістра у сфері менеджменту організацій різних форм власності та видів економічної діяльності.</p> <p>Кваліфікаційна робота свідчить про набуття здобувачем освіти сучасних знань, компетенцій та практичних навичок у менеджменті організацій та адмініструванні, його готовність до професійного виконання на інноваційній основі менеджерських функцій (організації, планування, мотивації, контролю) та прийняття ефективних управлінських рішень в умовах невизначеності та ризиковості зовнішнього середовища.</p> <p>Кваліфікаційна робота не повинна містити академічного плагіату, фальсифікації, фабрикації.</p> <p>Кваліфікаційна робота має бути оприлюднена на офіційному сайті закладу вищої освіти.</p>

4. Вимоги до наявності системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти

<p>Принципи та процедури – забезпечення якості вищої освіти</p>	<p>Принципи забезпечення якості вищої освіти: автономності, академічної свободи, академічної доброчесності, академічної культури, вимірюваності, відкритості і прозорості, відповідальності, відповідності європейським стандартам, студентоцентрованості, освіта впродовж життя, системність в управлінні.</p> <p>Основними процедурами внутрішнього забезпечення якості освіти в Університеті є: побудова системи показників якості освітньої діяльності та якості підготовки фахівців; розробка і проведення моніторингових процедур для визначення динаміки забезпечення якості освітніх процесів і результатів; самооцінка якості освітньої діяльності суб'єктами освітнього процесу на всіх рівнях</p>
---	--

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

	<p>управління для їх цілеспрямованої самоорганізації; підготовка і проведення маркетингово-моніторингових досліджень для визначення потреб ринку праці, вимог стейкхолдерів вищої освіти, соціально-педагогічних та соціально-психологічних досліджень для визначення якості надання освітніх послуг і відповідності якості освіти; рейтингове оцінювання результатів діяльності для стимулювання та мотивації учасників освітнього процесу щодо постійного покращення якості освіти.</p>
<p>Здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм</p>	<p>Моніторинг та удосконалення освітніх програм Університету в процесі їх реалізації включають визначення: змісту освітніх програм за результатами останніх досліджень у відповідній галузі знань з метою забезпечення їх відповідності сучасним вимогам; змін потреб суспільства; очікувань, потреб та ступеня задоволення студентів стосовно освітньої програми. Освітні програми регулярно переглядаються і удосконалюються робочими групами із залученням роботодавців, студентів, випускників та інших стейкхолдерів.</p>
<p>Щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників</p>	<p>Система оцінювання здобувачів вищої освіти включає вхідний (нульовий) контроль, поточний та семестровий контроль. Види поточного контролю: усний, письмовий (різновидом є тестовий). Форми поточного контролю: фронтальне та індивідуальне опитування, проведення термінологічних диктантів, розв'язання письмових завдань, написання есе, розв'язання практичних ситуацій тощо. Форми семестрового контролю визначаються навчальним планом і проводяться у визначені ним терміни. Система оцінювання в Університеті передбачає накопичення балів під час теоретичного та практичного навчання і здійснюється за 100-бальною університетською шкалою.</p> <p>Оцінювання науково-педагогічних працівників проводиться на підставі ключових показників, визначених з урахуванням їх посадових обов'язків (виконання навчальної, методичної, наукової, організаційної роботи та інших трудових обов'язків).</p>

<p>Підвищення кваліфікації педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників</p>	<p>Науково-педагогічний працівник підвищує свою кваліфікацію не рідше одного разу на п'ять років. Обсяг (тривалість) підвищення кваліфікації встановлюють в годинах та / або кредитах Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ECTS) (один кредит становить 30 годин) за накопичувальною схемою. Загальний обсяг підвищення кваліфікації впродовж п'яти років не може бути меншим, ніж шість кредитів ECTS (180 годин). Більшість викладачів пройшли міжнародне стажування. Результати підвищення кваліфікації науково-педагогічного працівника враховують під час обрання його на посаду за конкурсом чи укладення з ним трудового договору.</p>
<p>Наявність необхідних ресурсів для організації освітнього процесу</p>	<p>Ефективному управлінню освітньою діяльністю сприяють:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Єдина державна електронна база з питань освіти (ЄДЕБО); 2) Офіційний веб-сайт Університету, на якому розміщена основна інформація про його діяльність та нормативний інструментарій забезпечення якості освітньої діяльності (структура, ліцензії та сертифікати про акредитацію, нормативні документи, інформація про освітню/освітньо-наукову/видавничо/атестаційну (наукових кадрів) діяльність, навчальні та наукові структурні підрозділи та їх склад, перелік навчальних дисциплін, правила прийому, контактна інформація. 3) Електронний ресурс Університету (сайт електронного навчання), який містить навчально-методичні матеріали з навчальних дисциплін навчального плану – 100%. 4) Офіційний веб-сайт економічного факультету та кафедри економічної теорії, менеджменту і адміністрування.
<p>Наявність інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом</p>	<p>Інформаційна система навчального процесу ґрунтується на застосуванні платформ <i>дистанційного навчання</i> Moodle, Google Classroom, Zoom, Skype, EdX. Системотехнічне забезпечення е-навчання включає: апаратні засоби (персональні комп'ютери, мережне обладнання тощо), що забезпечують розроблення і використання веб-ресурсів навчального призначення, управління освітнім процесом та необхідні види навчальної взаємодії між учасниками у синхронному і асинхронному режимах; програмне забезпечення загального призначення, яке побудоване на програмних продуктах з відкритими кодами та інші ресурси.</p>

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

	<p>Система е-навчання реалізується шляхом використання технологій електронного навчання для забезпечення освітнього процесу. Науково-методичне забезпечення системи е-навчання включає: методичні (теоретичні та практичні) рекомендації щодо розроблення і використання психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій у системі е-навчання; критерії, засоби і системи контролю якості в системі е-навчання; змістовне, дидактичне та методичне наповнення навчальних веб-ресурсів.</p>
<p>Забезпечення публічності інформації про освітні програми, ступені вищої освіти та кваліфікації</p>	<p>Публічність інформації про освітню програму, ступінь вищої освіти та кваліфікацію забезпечується шляхом оприлюднення інформації на офіційному веб-сайті Університету, на сайтах економічного факультету та кафедри економічної теорії, менеджменту і адміністрування, у соціальних мережах.</p>
<p>Забезпечення дотримання академічної доброчесності</p>	<p>Процедури та заходи забезпечення дотримання академічної доброчесності здійснюються на основі Етичного кодексу Університету, що передбачає формування культури академічної доброчесності в середовищі наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників університету, набуття особами, які навчаються, компетентностей з академічної доброчесності та навичок якісного академічного письма. В Університеті введено в дію положення про академічну доброчесність, про виявлення та запобігання плагіату в Університеті; про процедуру впровадження антиплагіатної системи, розроблено плани заходів з популяризації академічної доброчесності. Здійснення контролю за дотриманням академічної доброчесності працівниками та здобувачами вищої освіти відбувається шляхом перевірки на плагіат дисертацій та авторефератів, монографій, підручників і посібників, рукописів статей і тез доповідей, курсових робіт (проектів), звітів з практики тощо на основі інтернет-системи UNICHECK та інформаційної системи, що містить базу даних Університету. У разі виявлення академічного плагіату автори несуть відповідальність відповідно до встановлених вимог.</p>

Приклад титульної сторінки

**ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

НАФУС ІННА ІВАНІВНА

УДК 330.3:304.5

**НАГРОМАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ НА РІЗНИХ
РІВНЯХ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІКИ**

Спеціальність 051 Економіка

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Нафус І.І.

Науковий керівник: Галушка Зоя Іванівна, доктор економічних наук,
професор

Київ – 202_

Додаток Д

Додатки до вимог оформлення дисертацій Наказу МОН України №533 від 22.04.2019 р. «Про затвердження форм документів атестаційної справи здобувача ступеня доктора філософії»

Додаток Д1

Титульний аркуш дисертації

Найменування вищого навчального закладу або наукової установи,
де здійснювалася підготовка здобувача,
органу, до сфери управління якого належить заклад, установа

Найменування вищого навчального закладу або наукової установи,
у спеціалізованій вченій раді якого (якої) проводився захист дисертації,
органу, до сфери управління якого належить заклад, установа

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

_____ (прізвище, ім'я, по батькові)

Гриф
Прим. № _____
УДК _____
(індекс)

ДИСЕРТАЦІЯ

_____ (назва дисертації)

_____ (шифр і назва спеціальності)

_____ (галузь знань)

Подається на здобуття наукового
ступеня _____

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ (підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий
(консультант) _____

керівник

_____ (звання)

_____ (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Місто - рік

Примітка. Відомості щодо грифа секретності та напис «Прим. № _____» наводять за необхідності.

АНОТАЦІЯ

Сорокіна Н.В. Формування професійної іншомовної компетентності майбутніх філологів засобами мультимедійних технологій. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» (012 – Дошкільна освіта). – Інститут педагогіки НАПН України, Київ, 2023.

Зміст анотації

Ключові слова

Список публікацій здобувача

Додаток Д3

РЕКОМЕНДОВАНИЙ ПЕРЕЛІК

стилів оформлення списку наукових публікацій

1. MLA (Modern Language Association) style.
2. APA^{-1,2} (American Psychological Association) style.
3. Chicago/Turabianstyle⁻¹.
4. Harvard style⁻¹.
5. ACS (American Chemical Society) style.
6. AIP (American Institute of Physics) style.
7. IEEE (Institute of Electrical and Electronics Engineers) style.
8. Vancouver style⁻¹.
9. OSCOLA.
10. APS (American Physics Society) style⁻¹.
11. Springer MathPhys Style⁻¹.

ПРАВИЛА оформлення дисертації

Обсяг	<p>Обсяг основного тексту дисертації визначається пунктами 10, 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, або може встановлюватися освітньо-науковою програмою закладу вищої освіти (наукової установи) відповідно до специфіки відповідної галузі знань та/або спеціальності.</p> <p>До загального обсягу дисертації не включаються таблиці та ілюстрації, які повністю займають площу сторінки.</p> <p>Один авторський аркуш дорівнює 40 тис. друкованих знаків, враховуючи цифри, розділові знаки, проміжки між словами, що становить близько 24 сторінок друкованого тексту при оформленні дисертації за допомогою комп'ютерної техніки з використанням текстового редактора Word: шрифт – Times New Roman, розмір шрифту – 14 pt</p>
Інтервал	Дисертацію друкують на одному або на двох (за бажанням) боках аркуша білого паперу формату А4 (210x297 мм) через 1,5 міжрядкового інтервалу
Шрифт	Кегель – мітел (14 типографських пунктів). Допускається підготовка дисертаційної роботи в форматі LaTeX з відповідним стильовим оформленням
Поля	Текст дисертації необхідно друкувати, залишаючи поля таких розмірів: ліве – не менше 20 – 25 мм, праве – не менше 10 мм, верхнє – не менше 20 мм, нижнє – не менше 20 мм
Для здобувачів передбачено не менше 3 публікацій	

<p>Статті у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України. Якщо число співавторів у такій статті (разом із здобувачем) становить більше 2 осіб, така стаття прирівнюється до 0,5 публікації</p>	<p>Статті у періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus*</p>	<p>Не більше 1 патенту на винахід, що пройшов кваліфікаційну експертизу та безпосередньо стосується наукових результатів дисертації, що прирівнюється до 1 наукової публікації</p>	<p>Одноосібні монографії*, що рекомендовані до друку вченими радами закладів та пройшли рецензування. До одноосібних монографій прирівнюються одноосібні розділи у колективних монографіях за тих же умов</p>
<p>Примітки:</p> <ul style="list-style-type: none"> * – крім видань держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором; – 1 стаття у виданні, віднесеному до квінтілів Q1–Q3 відповідно до класифікації SCImago Journal and Country Rank або Journal Citation Reports, чи 1 одноосібна монографія, що відповідає зазначеним вимогам, прирівнюється до 2 наукових публікацій; – статті зараховуються, якщо опубліковано не більше ніж 1 статті в 1 випуску (номері) наукового видання; – статті, опубліковані після набрання чинності цим Порядком, зараховуються за темою дисертації лише за наявності у них активного ідентифікатора DOI (Digital Object Identifier), крім публікацій, що містять інформацію, віднесену до державної таємниці, або інформацію для службового користування 			

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Для членів разової ради компетентність визначається наявністю не менше 3 наукових публікацій за тематикою дослідження здобувача за умови їх опублікування протягом останніх 5 років до дня утворення разової ради та після присудження вченому ступеня доктора філософії (кандидата наук)

Одноосібні монографії, що рекомендовані до друку вченими радами закладів та пройшли рецензування*. До одноосібних монографій прирівнюються одноосібні розділи у колективних монографіях за тих же умов

Статті, опубліковані у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України

Статті, опубліковані у періодичних наукових виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus*

Примітки:

* – крім видань держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором;

– 1 одноосібна монографія загальним обсягом не менше 5 авторських аркушів або 1 наукова публікація у періодичному науковому виданні, віднесеному до кuartилів Q1–Q3 відповідно до класифікації SCImago Journal and Country Rank або Journal Citation Reports, прирівнюється до 2 наукових публікацій

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
(зразок)

Розділ у колективній монографії:

1. Галушка З.І. , Нафус І.І. Інверсійний характер ринкової трансформації економіки та особливості формування нової системи соціальних відносин. *Розвиток економіки України: трансформації та інновації*: колективна монографія / За заг. ред. О. Л. Гальцової. У 2 томах. Запоріжжя : Видавничий дім. «Гельветика», 2017. Т. 2. 143-158 (1.1 друк. арк.) (Особистий внесок автора 0,6 друк. арк.: розглянуто специфіку формування основ соціального капіталу в умовах трансформаційної економіки України).

Статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних

2. Нафус І.І. Система цінностей як основа формування соціального капіталу. *Інтелект XXI*. Випуск І. 2018. С.179-182 (стаття належить до міжнародних наукометричних баз даних *Index Copernicus*)(0,5 друк. арк.). URL : <http://www.intellect21.nuft.org.ua/journal/2018/20181/39.pdf>

3. Нафус І.І. Суперечливий характер процесів нагромадження соціального капіталу в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2019. №33. С.171-174 (стаття належить до міжнародних наукометричних баз даних *Index Copernicus*: [Indexed in the ICI Journal Master List](#)) (0,8 друк. арк.) DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-33-33;

<http://ej.journal.kspu.edu/index.php/ej/article/view/134/129>

4. Нафус І.І. Чинники формування соціального капіталу у сучасній економіці. *Науковий вісник Чернівецького університету: Економіка: зб. наук. пр.* Чернівці: Черн. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. Вип. 809. С. 11-17. <https://drive.google.com/file/d/1JRKGHP5ZRwrUuvGhX41Af8lqLlji7>

[TO/view](#) (0,6 друк. арк.) (стаття належить до міжнародних наукометричних баз даних *Index Copernicus*)

5. Нафус І.І. Соціальне інвестування як джерело нагромадження соціального капіталу. *Збірник наукових праць Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова*. №4 (475). 2019. С.38-44. Збірник входить до Переліку фахових видань України (категорія «Б») у галузі технічних наук та економічних наук DOI [https://doi.org/10.15589/znp2019.4\(478\)](https://doi.org/10.15589/znp2019.4(478)), <http://znp.nuos.mk.ua/archives/2019/4/8.pdf> (0,7 друк. арк.).

У зарубіжних виданнях:

6. Nafus I. Development and distribution of innovation forms of social capital accumulation in Ukraine. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*, 2019. №7(27). С.9-15. DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijite/30122019/6848; URL: http://archive.ws-conference.com/wp-content/uploads/ijite7_27.pdf (0,7 друк. арк.).

7. Halushka Z. Nafus I. Networking as a component of forming social capital: the economic aspect 2020

Матеріали доповідей на науково-практичних конференціях

8. Нафус І.І. Роль соціального капіталу у забезпеченні соціально-економічного розвитку: мат. IV Міжнародної науково-практичної конференції «Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи» (16-17 травня 2017 р.). Україна, м. Одеса. С. 261-262 (0,2 друк. арк.).

Зміст (зразок)

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. **МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ТА ПРОЦЕСІВ НАГРОМАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ**

1.1. Соціальний капітал у міждисциплінарному трактуванні

1.2. Теоретико-методологічні засади дослідження умов та процесів нагромадження соціального капіталу

1.3. Методологія оцінки ефективності функціонування соціального капіталу

Висновки до розділу 1

РОЗДІЛ 2 **ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА НАГРОМАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ НА РІЗНИХ РІВНЯХ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

2.1. Чинники формування соціального капіталу у сучасній економіці

2.2. Механізми формування та нагромадження соціального капіталу на макро-, мета- та мікроекономічному рівнях

2.3. Суперечливий характер процесів нагромадження та функціонування соціального капіталу в Україні

Висновки до розділу 2

РОЗДІЛ 3. **СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ЯК РЕСУРСУ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

3.1. Ефективність використання соціального капіталу: довіра, мережі, цінності

3.2. Стратегічні напрями інвестування у соціальний капітал на різних рівнях функціонування економіки

3.3. Можливості урізноманітнення та поширення інноваційних форм нагромадження соціального капіталу

Висновки до розділу 3

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

Рис. 1.4. Взаємозв'язок процесів нагромадження СК за його складовими

Джерело: складено автором на основі [129]

Тенденції ІЛР України та його складових

	Очікувана тривалість життя при народженні	Очікувана кількість років навчання	Середня кількість років навчання	ВНД на душу населення (ПКС 2011 року в доларах США)	Значення ІЛР
2017	67,3	13,0	10,7	4659	0,671
2018	67,4	14,6	11,2	7173	0,715
2019	69,5	14,8	11,3	7715	0,733
2020	71,8	15,0	11,3	7375	0,743
2021	72,0	15,0	11,3	7593	0,746
2022	72,1	15,0	11,3	7670	0,747
2023	72,0	15,1	11,3	7994	0,750

Джерело: [26]

Порівняльна характеристика основних форм капіталу

Ознаки	Фізичний капітал	Людський капітал	СК
Інкорпорований стан	Основний та оборотний капітал	Професійні знання, компетенції, навички, здоров'я та ін.	Співпраця, партнерство, соціальна інтегрованість, взаємна довіра
Об'єкти	Засоби виробництва, сировина та ін.	Технологічні, соціально-трудова, організаційні, ін. знання, корпоративна пам'ять	Мережеві контакти, організаційні цінності, корпоративна культура, комунікаційні мережі
Документи про правовий статус	Право власності	Дипломи, сертифікати, патенти, ліцензії та ін.	Статут, правила внутрішнього розпорядку, стандарти комунікацій

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Способи придбання/відчуження	Купівля, спадщина, конфіскація, рейдерство	Розвиток людини. Відчуження неможливе	Розвиток зв'язків. Відчуження неможливе
Компоненти	Техніка, сировина, комплектуючі, технології та ін.	Знання, компетенції, навички, здоров'я та ін.	Цінності, довіра, навички співпраці, можливості спілкування
Способи активації	Організація виробництва, логістика та ін.	Організація праці, делегування повноважень, мотивація та ін.	Мотивація, самореалізація, командна робота та ін.
Мета використання	Одержання прибутку	Одержання доходу, моральних зисків, самореалізація	Одержання моральних зисків, самореалізація. Дохід стає наслідком, а не метою
Учасники – носії	Власники, акціонери	Підприємець, спеціаліст, фахівець – економічно активна людина	Персонал, клієнти, партнери – стейкхолдери
Спосіб відтворення та нагромадження	Інвестиції коштів та ідей у техніку і технологію	Інвестиції коштів і часу в освіту, здоров'я, економічну активність	Інвестиції коштів, ідей і часу в соціальний розвиток, культуру, спілкування
Способи виміру капіталу	Грошові і натуральні одиниці (кількісний вимір). Потужність, продуктивність (якісний вимір)	Чисельність зайнятого населення, персоналу організації (кількісний вимір). Рівень освіти, здоров'я, кваліфікації, інноваційної активності (якісний вимір). Конкурентна позиція на ринку (непрямий вимір)	Кількісного виміру немає. Рівень довіри, співпраці, розвиненості мереж, соціальної активності (якісний вимір). Відданість персоналу, прихильність клієнтів, імідж організації, її конкурентна позиція на ринку (непрямі виміри)

Джерело: Складено автором на основі []

Зразок оформлення довідок про впровадження

УКРАЇНА
Чернівецька міська рада
ДЕПАРТАМЕНТ РОЗВИТКУ

вул. О. Кобилянської, 3, м. Чернівці, 58000, тел. (0372) 52-49-70, тел./факс 52-56-50,
E-mail: rosyuk@rada.cv.ua, Код ЄДРПОУ № 42843402

31.10.2019 № 171411
від _____

Довідка
про впровадження результатів наукового дослідження аспірантки
кафедри економічної теорії, менеджменту і адміністрування Чернівецького
національного університету імені Юрія Федьковича
Нафує Ірини Іванівни
на тему «Нагромадження соціального капіталу на різних рівнях
функціонування економіки»

Запропоновані Нафує І.І. теоретичні положення та практичні рекомендації щодо можливостей формування, нагромадження та використання соціального капіталу як важливого ресурсу розвитку м. Чернівці використовуються у роботі Департаменту розвитку Чернівецької міської ради для аналізу стану соціально-економічних відносин між представниками державних органів управління, сфери бізнесу, громадянського суспільства та визначення напрямів їхньої взаємодії на основі удосконалення форми соціального партнерства, налагодження мереж спілкування та зворотного зв'язку громадських організацій з виконавчими органами міської ради, підвищення рівня взаємної довіри та просування спільних норм і цінностей, що сприяють сталому розвитку економіки і суспільства.

Директора департаменту розвитку міської ради _____ **В.Гавриш**

№ Департаменту розвитку
№602/01-171411 від 31.10.2019

114

Зразок оформлення довідок про впровадження

Етапи процесу атестації здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії

№ з/п	Зміст етапу	Необхідні документи
1	<p>Публічна презентація наукових результатів дисертації та її обговорення на розширеному засіданні кафедри, що реалізує відповідну ОНП та/або здійснює підготовку Здобувача, за умови наявності відгуку наукового керівника/керівників, академічної довідки та довідки про перевірку дисертації на плагіат.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Заява Здобувача про попередній розгляд. 2. Дисертація (друкований примірник). 3. Копії публікацій за результатами дисертації. 4. Довідка про перевірку дисертації на плагіат. 5. Висновок наукового керівника/керівників. 6. Академічна довідка.
2	<p>Проведення розширеного засідання кафедри з метою презентації наукових результатів дисертації та її обговорення</p>	
3	<p>Подання на розгляд Вченої ради Університету документів щодо утворення разової ради (за 10 робочих днів до запланованої дати проведення засідання Вченої ради Університету)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Заява Здобувача про утворення разової ради. 2. Подання завідувача кафедри, на якій проходить підготовку здобувач, з пропозиціями щодо кандидатур голови та членів разової ради. 3. Дисертація (друкований примірник). 4. Копії публікацій за результатами дисертації. 5. Довідка про перевірку дисертації на плагіат. 6. Висновок наукового керівника/керівників. 7. Академічна довідка.

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

		<ol style="list-style-type: none">8. Висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації.9. Згоди голови та членів на участь у роботі разової ради.10. Відомості про голову і членів разової ради.
4	Прийняття рішення Вченою радою Університету щодо утворення разової ради <i>(не пізніше двох місяців з дня отримання заяви Здобувача. Разова рада утворюється з 5 осіб: голова, два рецензенти, два офіційні опоненти або голова, один рецензент, три офіційні опоненти)</i>	<ol style="list-style-type: none">1. Витяг з протоколу Вченої ради університету2. Наказ ректора
5	Оприлюднення на офіційному веб-сайті Університету дисертації, інформації про склад разової ради, посилання на трансляцію захисту, внесення інформації до ІС НАЗЯВО, передача дисертації до бібліотеки Університету та до УкрІНТЕІ <i>(впродовж п'яти робочих днів від дати наказу ректора про створення разової ради)</i>	<ol style="list-style-type: none">1. Копія документа, що підтверджує факт передавання електронного примірника дисертації до Національного репозитарію академічних текстів або Державної наукової установи «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації».2. Копія документа, що підтверджує факт передавання друкованого примірника дисертації, підписаного Здобувачем, до бібліотеки Університету.3. Дисертація (друкований та електронний примірник).4. Посилання на трансляцію захисту.

6	Оприлюднення НАЗЯВО інформації про захист в ІС НАЗЯВО	
7	Перевірка МОН України відповідності складу разової ради	
8	Подання Здобувачем документів до разової ради	<ol style="list-style-type: none"> 1. Заява Здобувача про проведення атестації. 2. Копії публікацій за результатами дисертації. 3. Академічна довідка. 4. Висновок наукового керівника/керівників. 5. Висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації. 6. Згоди голови та членів на участь у роботі разової ради. 7. Довідка про перевірку дисертації на плагіат. 8. Відомості про голову та членів разової ради. 9. Копія свідоцтва про зміну прізвища (за потреби).
9	Надання головою разової ради рецензентам та офіційним опонентам дисертації та копій наукових публікацій, зарахованих за її темою.	
	Подання рецензентами рецензій, а офіційними опонентами відгуків голові ради <i>(впродовж 45 календарних днів з дня оприлюднення інформації про утворення разової ради у ІС НАЗЯВО)</i>	Рецензії (відгуки), засвідчені власними підписами рецензентів (опонентів) та відбитками печаток закладів за їхнім основним місцем роботи та електронні копії рецензій (відгуків) у форматі PDF/A з текстовим шаром з накладенням електронного підпису рецензента (офіційного опонента), що базується на кваліфікованому сертифікаті електронного підпису (з використанням кваліфікованої електронної позначки часу).

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

11	Розміщення електронних копій рецензій (відгуків) у форматі PDF/A з текстовим шаром з накладенням електронного підпису рецензента (офіційного опонента), що базується на кваліфікованому сертифікаті електронного підпису (з використанням кваліфікованої електронної позначки часу) на офіційному веб-сайті Університету, а їхні копії, на вимогу Здобувача, надаються йому для ознайомлення.	
12	Призначення дати, часу і місця проведення захисту <i>(не раніше ніж через два тижні та не пізніше ніж через чотири тижні з дня надходження до разової ради останньої рецензії (відгуку)).</i>	
13	Розміщення на офіційному веб-сайті Університету інформації про дату, час та місце проведення захисту <i>(впродовж трьох робочих днів з дня надходження до разової ради останньої рецензії (відгуку))</i>	
14	Публічний захист дисертації	

15	Оприлюднення рішення разової ради про присудження (відмову у присудженні) ступеня доктора філософії та відеозапису трансляції захисту дисертації на офіційному веб-сайті Університету <i>(впродовж трьох робочих днів з дати захисту)</i>	Рішення разової ради Реєстраційна картка присутності голови і членів разової ради
16	Подання інформації про результати захисту дисертації до ІС НАЗЯВО (протягом п'яти робочих днів з дати захисту)	
17	Формування та подання до відділу аспірантури і докторантури атестаційних документів.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Копія наказу ректора Університету про утворення разової ради. 2. Заява Здобувача щодо проведення його атестації. 3. Академічна довідка про виконання ОНП. 4. Висновок наукового керівника/керівників. 5. Висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації. 6. Згоди передбачуваних голови, рецензентів та офіційних опонентів на участь у роботі разової ради. 7. Довідка про результати перевірки на академічний плагіат рукопису дисертації. 8. Відомості про голову та членів разової ради. 9. Копія свідоцтва про зміну імені (у разі потреби).

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

18	Наказ ректора про видачу Здобувачеві диплома доктора філософії та додатка до нього європейського зразка (<i>не раніше ніж через 15 та не пізніше ніж через 30 календарних днів з дня захисту дисертації</i>).	10. Копія документа, що підтверджує факт передавання електронного примірника дисертації до Національного репозитарію академічних текстів або Державної наукової установи «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації». 11. Копія документа, що підтверджує факт передавання друкованого примірника дисертації, підписаного Здобувачем, до бібліотеки Університету. 12. Рецензії рецензентів. 13. Відгуки офіційних опонентів. 14. Звернення інших осіб з оцінкою дисертації, що надійшли до Університету. 15. Реєстраційна картка присутності членів ради, засвідчена головою разової ради. 16. Рішення разової ради про присудження/відмову у присудженні ступеня доктора філософії та відеозапис трансляції захисту дисертації, що є невід'ємною частиною рішення. 17. Наукові публікації (або їх копії), в яких висвітлено наукові результати дисертації, засвідчені Вченим секретарем, на якого покладено повноваження із забезпечення діяльності рад. 18. Копія документа, що підтверджує факт передавання до бібліотеки Університету копії рішення разової ради про присудження ступеня доктора філософії, засвідченого головою разової ради. 19. Копія наказу ректора про видачу диплома доктора філософії.
----	---	--

Додаток С

Учасники процесу атестації здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії: функції, компетентності та формальні вимоги

№ з/п	Учасник	Компетентності та функції учасника процесу атестації здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії	Формальні вимоги до виконання функцій
1	Здобувач – особа, яка виконує в Університеті освітньо-наукову програму на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти з метою здобуття ступеня доктора філософії.	Повинен набути теоретичні знання, уміння, навички та компетентності, визначені стандартом вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня за спеціальністю, провести власне наукове дослідження, оформлене у вигляді дисертації, та опублікувати основні його наукові результати. Дисертація повинна містити нові науково обґрунтовані результати проведених здобувачем досліджень, які виконують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки. Наукові результати дисертації повинні бути висвітлені не менше ніж у трьох наукових публікаціях здобувача	Виконання плану освітньо-наукової програми
2	Науковий керівник	Після завершення здобувачем навчання – виконання освітньої та наукової складової освітньо-наукової програми науковий керівник здобувача готує висновок з оцінкою його роботи у процесі підготовки дисертації, виконання індивідуального плану наукової роботи та індивідуального навчального плану	Відповідність наукових інтересів темі дисертації здобувача

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

3	<p>Голова разової ради – особа, яка за основним місцем роботи працює науково-педагогічним або науковим працівником закладу, в якому утворена разова спеціалізована вчена рада, має науковий ступінь доктора наук та є компетентним вченим за тематикою дослідження здобувача ступеня доктора філософії.</p>	<p>Компетентність членів разової ради за тематикою дослідження здобувача визначається наявністю не менше трьох наукових публікацій за тематикою дослідження здобувача за умови їх опублікування протягом останніх п'яти років до дня утворення разової ради та після присудження вченому ступеня доктора філософії (кандидата наук)</p>	<p>не може входити до складу разової ради як її голова у разі, коли вона:</p> <ol style="list-style-type: none">1) є науковим керівником здобувача;2) є керівником закладу, в якому утворюється разова рада;3) є співавтором наукових публікацій здобувача;4) має реальний чи потенційний конфлікт інтересів щодо здобувача (зокрема, є його близькою особою) та/або його наукового керівника;5) притягувалася до академічної відповідальності за порушення академічної доброчесності, зокрема щодо позбавлення права участі у роботі спеціалізованих вчених рад відповідно до Законів України «Про вищу освіту»,
4	<p>Рецензент – особа, яка за основним місцем роботи працює науково-педагогічним або науковим працівником Університету, має науковий ступінь та є компетентним вченим за тематикою</p>	<p>Компетентність членів разової ради за тематикою дослідження здобувача визначається наявністю не менше трьох наукових публікацій за тематикою дослідження здобувача за умови їх опублікування протягом останніх п'яти років до дня утворення разової ради та після присудження вченому ступеня доктора філософії (кандидата наук) Одна особа протягом календарного року може брати</p>	

	дослідження здобувача	участь як член разової ради не більш як у восьми захистах дисертацій. Рецензенти включаються до складу разової ради за їх письмовою згодою. У разі відсутності у закладі можливості призначити двох рецензентів з урахуванням вимог Порядку разова рада утворюється у складі голови радиодного рецензента та трьох офіційних опонентів.	«Про наукову і науково-технічну діяльність»; б)працює (працювала) на керівних посадах у закладах, установах, організаціях, що незаконно провадять (провадили) свою діяльність на тимчасово окупованих територіях України; 7)не володіє мовою захисту дисертації в обсязі, достатньому для кваліфікованого проведення атестації здобувача; 8) отримала диплом доктора філософії (кандидата наук) менше ніж за три роки до дати утворення разової ради
5	Офіційний опонент – особа, яка є науково-педагогічним або науковим працівником і не працює у закладі, в якому утворена разова спеціалізована вчена рада, має науковий ступінь та є компетентним вченим за тематикою дослідження здобувача.	Компетентність членів разової ради за тематикою дослідження здобувача визначається наявністю не менше трьох наукових публікацій за тематикою дослідження здобувача за умови їх опублікування протягом останніх п'яти років до дня утворення разової ради та після присудження вченому ступеня доктора філософії (кандидата наук) Одна особа протягом календарного року може брати участь як член разової ради не більш як у восьми захистах дисертацій. Офіційні опоненти не можуть працювати в одному і тому ж закладі. Опоненти включаються до складу разової ради за їх письмовою згодою.	
6	Вчений секретар – особа, на яку покладені	на нього покладається виконання таких функціональних обов'язків:	

Галушка 3.1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

	<p>повноваження із забезпечення діяльності разових рад закладу вищої освіти</p>	<p>– перевірка документів для організації проведення публічної презентації Здобувачем наукових результатів дисертації та її обговорення на розширеному засіданні кафедри, що реалізовує відповідну ОНП та/або здійснює (здійснював) підготовку Здобувача. Відповідні документи готує кафедра, що реалізовує відповідну ОНП та/або здійснює (здійснював) підготовку Здобувача;</p> <p>– перевірка публікацій Здобувача.</p> <p>Підготовка документів для утворення разової ради:</p> <p>– перевірка публікацій передбачуваних голови, рецензентів та офіційних опонентів;</p> <p>– консультування голови, рецензентів та офіційних опонентів щодо проходження процедури атестації Здобувачів.</p> <p>перевірка документів, які Здобувач подає до разової ради;</p> <p>– передавання у відділ аспірантури і докторантури електронної копії дисертації у форматі PDF/A з текстовим шаром з накладенням електронного підпису Здобувача, що базується на кваліфікованому сертифікаті електронного підпису (з використанням кваліфікованої електронної позначки часу) для</p>	
--	---	---	--

		<p>її розміщення на офіційному веб-сайті Університету; – подання електронного примірника дисертації до Державної наукової установи «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації», а також до локального репозитарію Університету;</p>	
7	<p>Секретар разової ради – особа, на яку покладені повноваження із забезпечення діяльності разової ради</p>	<p>– інформування відділу аспірантури і докторантури про дату, місце та час захисту з метою розміщення цієї інформації на офіційному веб-сайті Університету; – передавання у відділ аспірантури і докторантури інформації про веб- сайт, де здійснюватиметься трансляція захисту дисертації з метою розміщення цієї інформації на офіційному веб-сайті Університету; забезпечення (спільно з відділом аспірантури і докторантури) відеофіксації процедури захисту; формування реєстраційної картки присутності членів разової ради; – передавання друкованого примірника дисертації, підписаного Здобувачем, та копії рішення разової ради про присудження ступеня доктора філософії, засвідчену головою разової СВР, до бібліотеки Університету; – формування атестаційних документів, що долучаються до особової справи Здобувача</p>	

Навчальне видання

Зоя ГАЛУШКА

**МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА
НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

Навчально-методичний посібник

Літературний редактор **О.В. Лупул**

Технічна редакторка **О.М. Кудрінська**

Підписано до друку 25.10.2023. Формат 60x84/16.

Електронне видання.

Ум.-друк. арк. 12,1. Обл.-вид. арк. 13,0. Зам. Н-074.

Видавництво та друкарня Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

58002, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2

e-mail: ruta@chnu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №891 від 08.04.2002 р.

У посібнику розкрито теоретичні засади розвитку сучасної економічної науки та запропоновано методичні рекомендації до виконання та захисту дисертації доктора філософії зі спеціальності 051 Економіка.

Охарактеризовано актуальні тренди розвитку економіки. Показано специфіку застосування сучасних методів економічного дослідження. Визначено особливості кваліфікаційної праці здобувача ступеня доктора філософії, принципи вибору теми та обґрунтування мети наукового дослідження, правила складання плану та технологію роботи над дисертацією. Пояснюються методологічні підходи до написання анотації, списку опублікованих праць за темою дисертації, вступу, розділів та висновків дисертації, даються методичні рекомендації до викладення змісту та оформлення дисертації, правила використання та оформлення літературних джерел тощо.

Для здобувачів вченого ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 Економіка галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

ISBN 978-966-423-809-7

9 789664 238097